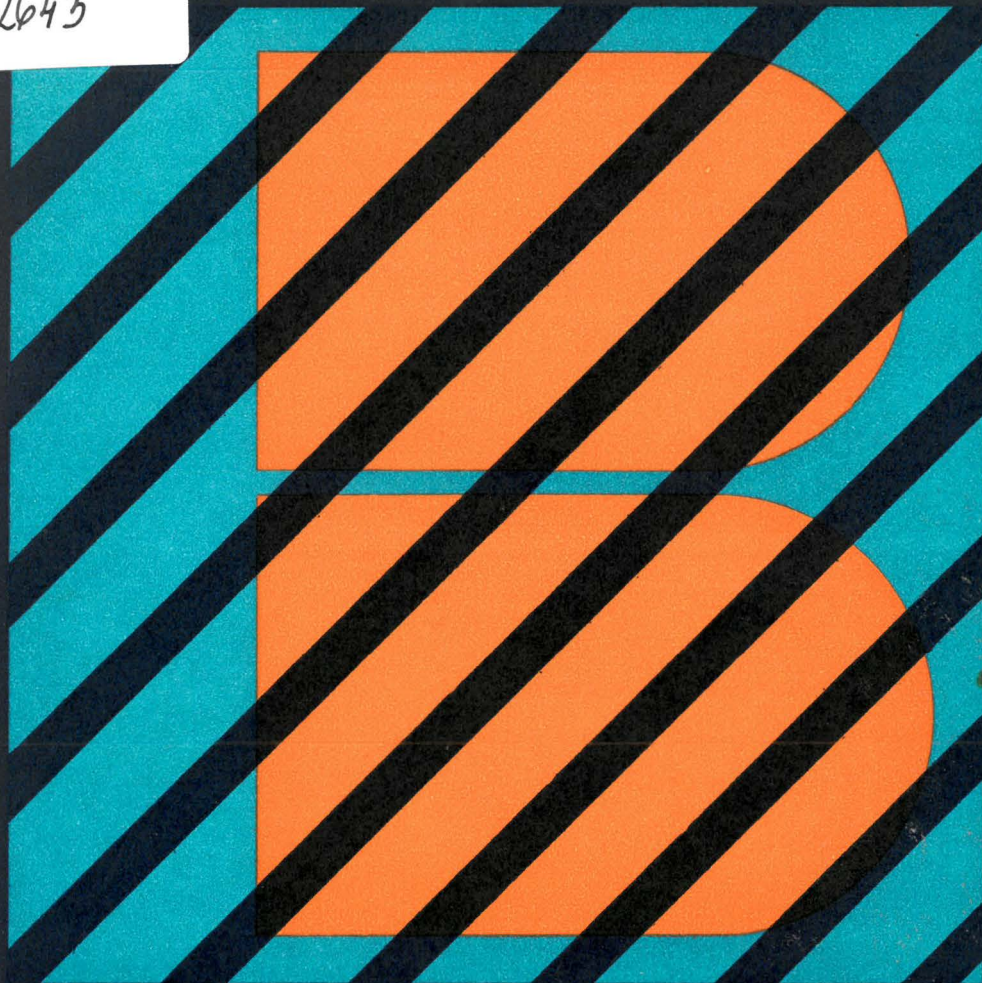


BOREC
1978

D 2643



BOREC

1
JANUAR 1978
BOREC. YU ISSN 0006-7725

BOREC 1/1978 ★ XXX

Revija za zgodovino NOB in ohranjevanje revolucionarnih tradicij

Ustanovitelj revije: Republiški odbor Zveze borcev Slovenije

Izdajatelj: Založba Borec

Urejuje uredniški svet: Lado Ambrožič ml., France Filipič, dr. Tone Ferenc, Ivan Križnar, Radko Polič, predsednik, dr. Miro Stiplovšek, nam. predsednika, France Šušteršič in Zima Vrščaj

Glavni in odgovorni urednik: Črtomir Šinkovec

Uredništvo sprejema sodelavce in bralce vsak dan od 9. do 12. ure

Rokopise pošljite na naslov: Uredništvo »Borca«, Ljubljana 61000, Miklošičeva 28/I

Poštni predal 203, telefon: n. c. 320-476, interna: 34

Nenaročenih rokopisov in fotografij ne vračamo

Revija Borec izhaja ob finančni pomoči Kulturne skupnosti Slovenije

Vsebina

- 1 **Radko Polič:** Spremnje besede v novo leto
- 2 **Oton Župančič:** Globoko v srce, pesem
- 3 **Stanko Janež:** Oton Župančič, pesnik, ki je vedel za svoj dolg
- 13 Iz lirike Otona Župančiča
- 15 **France Filipič:** Tito in razvoj KPJ v Sloveniji 1934—1938
- 31 **Franc Brenk:** Vpliv Oktobra na slovenski film
- 45 **Jože Vidic:** Kdo in kaj so bili raztrganci
- 54 **Oton Župančič:** Veš, poet, svoj dolg?
- 55 **Florijan Laimiš:** »Ne streljajte na Nemčijo!«

Književnost — ocene

- 59 **Slavko Rupel:** Medzaložniška zbirka »Žepna knjiga«
- 60 **Slavko Rupel:** Nova izdaja »Slava vojvodine Kranjske«
- 61 **Slavko Rupel:** Nobelovci od poezije do filozofije
- 62 **Črtomir Šinkovec:** Zbirka Prešernove družbe
- 63 Anketa ob jubilejnem letniku

Bibliografija

- 64 V oceno smo prejeli

Revija »Borec« je bila z ukazom predsednika republike Josipa Broza-Tita odlikovana ob petindvajsetletnici izhajanja z redom zaslug za narod s srebrnimi žarki

Naročila in reklamacije pošljite na naslov: Založba Borec — za revijo »Borec«, Ljubljana, Miklošičeva 28/I., telefon 320-477, poštni predal 203, ali na žiro račun pri SDK v Ljubljani 50101-833-31002, naročniki v tujini pa na račun pri Ljubljanski banki v Ljubljani 50100-620-107-32040-000-457. Celotna naročnina znaša 100 dinarjev, polletna 50 dinarjev. Za inozemstvo 140 dinarjev. Posamezna številka 10 dinarjev. Tisk: Tiskarna Ljudske pravice v Ljubljani

LETNO KAZALO

BOREC 1978

LETNIK XXX

Revija »Borec« izhaja mesečno ob finančni podpori Kulturne skupnosti Slovenije. Izdaja jo Založba Borec, Ljubljana, Miklošičeva 28/I. Revijo ureja uredniški svet: Lado Ambrožič ml., France Filipič, dr. Tone Ferenc, Ivan Križnar, Radko Polič, predsednik, dr. Miro Stiplovšek, nam. predsednika, France Sušteršič in Zima Vrščaj. Glavni in odgovorni urednik: Črtomir Šinkovec. Tisk: Tiskarna Ljudske pravice v Ljubljani.

PRISPEVKI ZA ZGODOVINO NOB

- Jože Vidic: Kdo in kaj so bili raztrganci 1/45
 Ivan Vidali: Kostanjska planina 2/67, 4/205, 5/273
 Milan M. Miladinovič: Moralne vrednote o delih Borisa Kidriča 4/193, 5/259
 Tone Čamernik: Poskus reševanja Tone-ta Tomšiča iz sodniških zaporov v Ljubljani 5/293
 France Škerl: Prihod britanskih obveščevalcev na Primorsko 6—7/325, 8—9/435
 Tončka Kavčič-Sašek: Spomini na partizansko šolo 8—9/417
 Franc Hvala: Dva glasova o nemški junjski ofenzivi 1944 na Cerkljanskem 8—9/455
 Andrej Pagon-Ogarev: »Dva od njih so obglavili s sekiro« 8—9/462
 Ivan Vidali: Popravek k članku Kostanjska planina 8—9/492
 Boris Mlakar: Primorski domobranci in Italijani 8—9/499
 France Kos: Koroška v narodnoosvobodilnem boju 10/523
 Janez Kramar: Prezgodnje konsekvence 10/539, 11/587
 Boris Mlakar: Domobranstvo v Ljubljani in ustanovitev slovenskega narodnega varnostnega zbora na Primorskem 11/577
 Jože Martinčič: Beg v svobodo skozi podzemlje 3/129
 Emil Cesar: Neznani zapisi revolucionarnih pesmi, nastalih v Medjurečju 3/161
 Ferdo Godina: Nekaj misli o Hancovi družini 3/173
 Alfred Grobler: Tisti, ki niso pozabljeni, niso mrtvi 4/213, 5/347
 Tone Kebe: Podoba notranjske partizanske družine 8—9/479
 Dr. Teodor Tominšek: Z vlakom iz Ljubljane med partizane 10/513
 Emil Cesar: »Knjiga drugova« in Slovenci 10/557, 11/595
 Tone Čamernik: OF v jetnišnici okrožnega sodišča v Ljubljani 11/609
 Dr. Ervin Mejak: Ob 60-letnici osvoboditve Maribora 11/617
 Marija Stanonik: Slovenska pesem v Dachau 11/623
 Lado Ambrožič-Novljan: Filmski zapisi o boju primorskega ljudstva 11/631
 France Filipič: Češkoslovaška kriza in Slovenci 12/641
 Tone Kebe: Zgodbe iz NOB na Kobarškem 12/649
 Milan Obradović: Neretva in Sutjeska 12/664
 Stane Kumar: Jadovno 12/669
 Rado Zakonjšek: Med prvimi partizani na Štajerskem so bile tudi ženske 12/677
 Boris Višnovc: Učiteljeva usoda 12/693

GRADIVO IN SPOMINI

- France Filipič: Tito in razvoj KPJ v Sloveniji 1934—1938 1/15
 Tone Čamernik: Posrečena ukana 2/77
 Vida Lasič: Spomini na »Kričača« 2/83
 Ivan Jan: Delovanje tehnike Kokrškega odreda 2/91

LITERATURA IN KULTURA

- Radko Polič: Spremnje besede v novo leto 1/1
 Stanko Janež: Oton Župančič, pesnik, ki je vedel za svoj dolg 1/3
 France Brenk: Vpliv Oktobra na slovenski film 1/31, 3/149

Kulturni praznik Slovencev 2/65
 Simone Signoret: Vtisi iz Moskve in Leningrada 2/105
 France Škerl: Prazniki slovenskih občin 2/123
 Miroslav Slana-Miros: Let ranjene kurirke 3/181
 Fani Okič: Razmišljanje ob kaminu 3/185
 Camille Gilles: Dolarji za umor predsednika 4/223
 Matevž Hace: Pomladanska slika s Pohorja 4/231
 Dr. Tone Zorn: Nacistična pogajanja s koroškimi Slovenci in Jugoslovani v letih 1933—1934 4/237
 Dr. Avguštin Lah: Ob letošnji podelitvi Kajuhovih nagrad 4/247
 Marc Hillel: Laž o Auschwitzu 5/303
 Boris Ziherl: Kultura in izobraževanje v NOB 6—7/321
 Marc Hillel: »Poskusni zajčki« v Ravensbrücku 6—7/385
 Janez Svajncer: Ti, Peter 6—7/395
 Črtomir Sinkovec: Partizanske pesmi Ljube Skornšek 6—7/399
 Fani Okič: Nekaj o borčevskem tisku 6—7/403
 Dr. Tone Zorn: Zadnji dnevi slovenske čitalnice v štajerskem Gradcu 6—7/405
 Dr. Tone Zorn: Glasilo stutgarskega Deutsches Auslandinstituta o Sloveniji in Slovencih leta 1933 6—7/409
 Boris Višnovc: Smrt v Barkovljah 8—9/467
 Marc Hillel: Pričevanje iz arhivov upanja 8—9/493
 Iztok Durjava: Narodni muzej delavskega gibanja v Londonu 8—9/505
 Matevž Hace: Partizanski dopust 10/568
 Dr. Tone Zorn: Zeitschrift für geopolitik in Slovenci v tridesetih letih 12/687

POEZIJA

Oton Župančič: Globoko v srce 1/2
 Oton Župančič: Zimska idila 1/13
 Oton Župančič: Izjava 1/13
 Oton Župančič: Od tebe sem bolan 1/14
 Oton Župančič: Slovo 1/14
 Oton Župančič: Veš, poet, svoj dolg 1,54
 Dr. France Prešeren: Sem dolgo upal in se bal 2/65
 Dr. France Prešeren: Pevcu 2/66
 Fani Okič: Opomin 2/81
 Fani Okič: Nekomu 2/82
 Peter Levce: Božični obisk 2/90
 Oton Župančič: Nespečnost 2/103
 Oton Župančič: Ljubljansko polje 2/104
 Miroslav Slana-Miros: Prijatelj 2/127
 Črtomir Sinkovec: Dve pesmi 3/148

Marička Žnidaršič: Pomlad 3/179
 Marička Žnidaršič: Spomladanska balada 3/180
 Anica Černejeva: Pisma iz težkih dni 3/183
 Fani Okič: Želja 4/204
 Črtomir Sinkovec: Dva soneta 4/242
 Neža Maurer: Druga resnica 4/246
 Neža Maurer: Bajtarka s hriba 4/250
 Fani Okič: Pesem Titu 5/257
 Oton Župančič: Belokranjska deklica 5/272
 Oton Župančič: Vsak po svoje 5/272
 Milovan Krunić: Med nebom in zemljo 5/3
 Črtomir Sinkovec: Ded in vnuk 5/312
 Neža Maurer: Treba je 5/316
 Fani Okič: Človek 6—7/324
 Niko Goršič: Tri pesmi 6—7/394
 Fani Okič: Znanstvenikom v oboroževalni tehniki 6—7/408
 Fani Okič: Obračun 8—9/434
 Črtomir Sinkovec: Janičar 8—9/378
 Črtomir Sinkovec: Požgana vas 8—9/498
 Miroslav Slana-Miros: Kurirji pohorskega bataljona 8—9/508
 Ljubivoje Ršumović: Velika šolska ura 10/521
 Ljubivoje Ršumović: Imajo železne glave 10/522
 Niko Goršič: Madrid julij te je iznenadil 10/537
 Peter Hribar: Arabska modrost 10/538
 Niko Goršič: Zima v taborišču 11/616
 Fani Okič: Relacija veselje—jaz 11/621
 Jana Beravs: Živeti v miru 11/629
 Črtomir Sinkovec: Hiša v snegu 11/630
 Peter Hribar: Temni jezdec 11/634
 Črtomir Sinkovec: Bombni napad 11/638
 Franci Lakovič: Spomin 12/676
 Franci Lakovič: Partizanski materi 12/676
 Janez Dolenc: Zgodilo se je v Rovtu 12/691

POLITIČNI RAZGLEDI

Florjan Laimiš: »Ne streljajte na Nemčijo« 1/55
 Florjan Laimiš: Streljajo na vse, kar se premika 11/635
 Florjan Laimiš: Polarizacija v Iranu 12/697

TISKOVNA UMETNOST

Iztok Durjava: Razstava Protifašistični boj Jugoslovancev v bivših zaporih in koncentracijskih taboriščih 5/313
 Iztok Durjava: Tiskovna razstava »Poteh partizanskih kurirjev« 6—7/411

SODELUJOČI LIKOVNIKI

Vlasto Kopač 1/29
Maksim Gaspari 2/65
Nikolaj Pirnat 3/135
Nande Vidmar 3/139
Drago Vidmar 3/143
Stojan Batič 4/243
Ivan Seljak-Copič 4/244
Ive Šubic 4/245
Jože Ciuha 4/245
Ljubo Ravnikar 5/313
Stane Kumar 5/314, 12/673
Ivan Miklavc 5/315
Konrad Peternelj 6—7/411
Rudi Simčič 6—7/411
Krsto Hegedušič 12/675

Dušan Željeznov: Churchillova zasebna vojna 10/573
Andrej Vovko: Akcije organizacije TIGR v Avstriji in Italiji spomladi 1940 10/574
Črtomir Šinkovec: Marc Hillel: Arhivi upanja 10/575
Črtomir Šinkovec: Vodnik po partizanskih poteh 10/575
Slavko Rupel: »Vonj po jeseni« in »Medved z budilko« 11/639
Slavko Rupel: Dve knjižni novosti pri Založbi Borec 12/701
Dušan Željeznov: Izbor Titovih del v petih knjigah 12/702

FOTOGRAFIJE, RISBE IN DOKUMENTI

KNJIŽEVNOST — OCENE

Slavko Rupel: Medzaložniška zbirka »Žepna knjiga« 1/59
Slavko Rupel: Nova izdaja »Slava vojvodine Kranjske« 1/60
Slavko Rupel: Nobelovci od poezije do filozofije 1/61
Črtomir Šinkovec: Zbirka Prešernove družbe 1/62
Slavko Rupel: Novosti družboslovne književnosti 3/189
Dr. Aleksander Gala-Peter: »Iz kronike snežniških partizanskih bolnišnic« 3/191
Slavko Rupel: Milica Kacin-Wohinz: Narodnoobrambno gibanje primorskih Slovencev v l. 1921—28 4/251
Slavko Rupel: Julijan Semjonov: Sedemnajst trenutkov pomladi 4/252
Črtomir Šinkovec: Joseph Ki-Zerbo: Zgodovina črne Afrike 4/253
Janez Šumrada: Odgovor doktorju Gali 4/254
Slavko Rupel: Zbrano delo Borisa Kidriča 5/317
Peter Hribar: Camille Gilles: 400.000 dolarjev za umor Kennedyja 5/318
Peter Hribar: Simone Signoret: Hrepenenje ni več, kar je bilo 5/319
Dušan Željeznov: Just Herbig: Verižna reakcija 6—7/413
Slavko Rupel: Nove knjige Cankarjeve založbe 6—7/414
Dušan Željeznov: Ivan Sulič-Iztok: Rafali za svobodo 8—9/509
Slavko Rupel: Günter Hofe: Merci Kamerad 8—9/510
Slavko Rupel: Sedma knjiga Župančičevega zbranega dela 8—9/511
Dušan Željeznov: TIGR v letu 1940 11/572

Oton Župančič v zrelih moških letih 1/5
Rojstna hiša Otona Župančiča v Vinici v Beli krajini 1/7
Naslovna stran Župančičeve prve pesniške zbirke, ki pomeni začetek novega obdobja slovenske poezije 1/9
Josip Broz Tito od junija 1936 organizacijski sekretar CK KPJ 1/17
Grad v Goričanah pri Medvodah, kjer je bila septembra 1934 pokrajinska konferenca KPJ za Slovenijo 1/21
Čebine nad Zagorjem, kjer je bil v noči med 17. in 18. aprilom 1937 ustanovni kongres KPS 1/23
V Smiglovi zidnici nad Grajsko vasjo v Savinjski dolini je bila 16. in 17. aprila 1938 prva konferenca KPS, ki se je je udeležil tudi tovariš Tito 1/25
Razglednica, ki jo je po priključitvi Avstrije k Nemčiji leta 1938 izdal Slovenski klub v opozorilo na nevarnost nacizma 1/29
Slika Lenina iz redkega dokumentarnega filmskega gradiva 1/32
Prizor iz »najboljšega filma vseh časov«, kot smo Oklepnico Potemkin proglašili leta 1958 na svetovni razstavi v Bruslju 1/33
Svetovnoznani »prizor s krompirjem« iz Čapajeva režiserjev, »bratov po umetnosti« Vasiljevih. Grigorij Vasiljev je umrl leta 1946 na slovenskem Golniku 1/35
Prav tako svetovnoznani prizor iz filma Poti v življenje 1/37
Živina na obloženih gosposki mizi simbolizira poglobitveno misel Pastirja Kostje 1/39
Zanosni napadi ruskih vojska v »Petru Velikem« 1/41
Edvard K. Tisse, snemalec prizorov z Leninom 1/43

- Protibanda Martin, ki je delovala v kamniškem okrožju 1/47
- Prva oborožena skupina raztrgancev na Gorenjskem 1/49
- Raztrganec Andrej Noč z Jesenic 1/51
- Tudi tem dejstvu je treba pogledati v oči 1/57
- Dr. France Prešeren v podobi nestorja slovenskih slikarjev Maksima Gasparija 2/65
- Matija Blejc-Matevž, komandant Kokrškega odreda in narodni heroj 2/69
- Kopije propagandnega oddajnika »Kričac« 2/85
- »V nove zarje« glasilo drugega bataljona Kokrškega odreda 2/93
- »Naprej« je bilo glasilo štabne zaščite 2/95 (Kokrškega odreda)
- V ambulanti »B« oziroma »777« so izdajali svoj žepni časopis 2/97
- Brošura o bojnih uspehih Kokrškega odreda v zadnjih treh mesecih leta 1944 2/99
- Eden izmed najlepših grafičnih izdelkov tehnike Kokrškega odreda 2/101
- Posebnost Moskve so veličastne stavbe v bizantinsko-ruskem slogu 2/107
- Kakor je Moskva s sedežem vlade središče Sovjetske zveze, tako je Kremelj središče Moskve 2/111
- Spomenik A. S. Puškinu, ruskemu pesniku 2/113
- Leningrad, mesto ob ustju Neve 2/119
- Glavna, najbolj živahna in najlepša ulica Kijeva je Kreščatik 2/121
- Pogled na ukrajinsko prestolnico Kijev z nad Dnjepra 2/122
- Koncentracijsko taborišče Gonars 3/131
- »Na svoji zemlji«, prvi slovenski celovečerni film na tematiko narodnoosvobodilnega boja 3/150
- Film »Svet na Kajzarju« je prikazal življenje haloških viničarjev 3/151
- »Trenutki odločitve«, film, ki ga je režiral František Čap 3/152
- Prizor iz filma »Akcija« 3/153
- Film »Kala« se dogaja med gorenjskimi partizani v boju z Nemci 3/154
- Ameriški črnski igralec Jonny Küzmiller v filmu »Dolina miru« 3/155
- V filmu »Tri četrtine sonca«, ki prikazuje značaje in usode vračajočih se taboriščnikov 3/156
- V Stigličevem filmu »Tistega lepega dne«, po noveli Cirila Kosmača, sta v glavnih vlogah igrala Jože Zupan in Bert Sotlar 3/157
- Film »Čudoviti prah« je režiral Milan Ljubič 3/158
- Koncentracijsko taborišče v Medjurečju pri Ivanici 3/163
- Prva stran protestnega letaka, ki ga je CK KPJ izdal januarja 1941 3/165
- Taboriščni pevski zbor je vodil ing. Gerl 3/167
- Internirance so oblekli v vojaške uniforme 3/169
- Kulturna prireditve v taborišču v Medjurečju pri Ivanici 3/171
- Stefan Kovač (1910—1941) 3/175
- Hancova hiša v Trnju 3/177
- Boris Kidrič, publicist in član CK KPS 4/195
- Boris Kidrič-Peter Kalan, član CK KPJ in od 1. oktobra 1942 politični komisar Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet 4/197
- Boris Kidrič-Peter Kalan v družbi s partizanskimi tovariši 4/199
- Zaupna si tovariša v prijateljskem pomenku — Moša Pijade in Boris Kidrič 4/201
- Kostanjska planina je nad Tuhinjem 4/207
- Anton Stefe-Kostja, politični komisar Kamniškega bataljona 4/209
- Metod Mervič 4/219
- Boris Kidrič govori kot predsednik prve slovenske vlade 5/261
- Lov je Borisu Kidriču pomenil predvsem počitek 5/263
- Boris Kidrič na sprehodu z družino 5/265
- Tovariš Tito na obisku pri Borisu Kidriču v beograjski bolnišnici 5/267
- Narodni heroj Matija Blejc-Matevž 5/277
- Valentin Pestotnik-Miha 5/279
- Franc Per-Vido 5/283
- Marjeta Maselj-Marica
- Padli partizani Kamniško-kokrškega odreda 5/287
- Tone Tomšič kot študent prava na ljubljanski univerzi 5/295
- V verige uklenjeni Tone Tomšič v ljubljanskih sodnijskih zaporih 5/299
- Gramozna jama, kjer je bil 21. maja 1942 ustreljen tudi Tone Tomšič 5/301
- Kurir štaba Primorske operativne cone Vanja Humar, zavezniški padalec Miro Božič in šef obveščevalnega centra Primorske operativne cone Tone Curk-Gorjan 6—7/329
- Kanadski major William Jones, šef britanske vojaške misije 6—7/333
- Angloameriška vojna misija pri glavnem štabu NOV-POŠ 6—7/337
- Spočetka so zavezniška letala ... 6—7/341
- Viktor Sinkovec 6—7/349
- Otmir Novak 6—7/359
- Drago Kek 6—7/363
- Stosedemnajst let staro šolsko poslopje v Žilcac 6—7/365
- Spominsko obeležje Metodu Merviču 6—7/367
- Metlika je belokranjsko mesto na južnem podnožju Gorjancev 8—9/419

- Belokranjska narodna noša še vsa v belem ... 8—9/421
 Belokranjska narodna noša s svojimi običaji 8—9/423
 V letih narodnoosvobodilnega boja se je tudi belokranjska mladina vključila v učenje 8—9/425
 Mladina v zelo preprosti partizanski šoli 8—9/427
 Potrdilo in pohvala za nabiralno akcijo 8—9/429
 Potrdilo in zahvala za prejem prostovoljnih prispevkov 8—9/431
 Ko so se Angloameričani vsestransko prepričali ... 8—9/439
 Zavezniška letala so odmetavala pošiljke v vrečah in posebnih kontejnerjih 8—9/443
 Padala so bila iz izredno fine in trpežne tkanine 8—9/447
 Domobranska posadka na Grahovem 8—9/457
 Spominsko obeležje dvema obglavljenima partizanoma 8—9/467
 »Mala gasa« v Cerknici, ulica siromašnih kmetov 8—9/481
 Mati Neža in hčerka Tilka na domačem vrtu 8—9/483
 Franc Bombač-Zorko 8—9/485
 Artilerija XV. divizije je pripravljena za napad 8—9/487
 Trije po vojni oficirji: Andrej, France in Milko 8—9/489
 Anica Brožič kot mladinska brigadirka 8—9/491
 Podoba Antona Štefeta-Kostje 8—9/492
 Dr. Teodor Tominšek 10/513
 Jernej Stante 10/514
 Osvobojeno Novo mesto so Nemci dvakrat bombardirali 10/515
 Zaplenjena italijanska oklopna vozila 10/517
 Po kapitulaciji Italije se je GS NOV-POS preselil v grad Soteska pri Novem mestu 10/519
 Dr. Anton Kržišnik-Križ 10/520
 Prvi partizani na Koroškem 10/525
 Franc Pasterk-Tavčmanov Lenart 10/527
 Matija Verdnik-Tomaž 10/529
 Vinko Simončič-Gašper 10/531
 Majda Vrhovnik-Lojzka 10/533
 Tone Tomšič, član vojaške komisije za Primorsko 10/541
 Boris Kraigher, član vojaške komisije za Primorsko 10/545
 Dr. Vito Kraigher, član vojaške komisije za Primorsko 10/547
 Ervin Dolgan 10/549
 Vinko Tomažič 10/553
 Oskar Kovačič-Tonči 10/555
 V almanahu Knjiga drugova so sodelovali 10/559
 Ivo Grahor (1902—1944) levičarski publicist 10/561
 Mile Klopčič 10/563
 Faksimile dveh pesmi, Vladislava Vladisavljeviča in Srečka Kosovela 10/565
 Znamenite uvodne besede na uvodni strani Knjige drugova 10/566
 Primorski domobranec z značilnim znakom ladjice 11/579
 Primorski domobranci na dvorišču vojašnice pri Sv. Ivanu v Trstu 11/581
 Mara Samsa 11/592
 Albin Dujc 11/593
 Proletarski pesnik Franjo Kozar 11/597
 Srečko Kosovel 11/599
 Tone Seliškar 11/601
 Spomenik generalu in pesniku Rudolfu Maistru-Vojanovu v Kamniku 11/619
 Nadporočnik Franjo Malgaj 11/620
 Eden od voditeljev sandinističnega gibanja v Nicaragui 11/635

RAZNI ZAPISKI

- Anketa ob jubilejnem letniku 1/63
 Ervin Dolgan: Kramarija ali manipulacija preko vseh meja časti in dostojanstva

BIBLIOGRAFIJA

- V oceno smo prejeli: 1/64, 2/128, 3/192, 4/256, 5/320, 6—7/416, 8—9/512, 10/576, 11/640 in 12/704

Radko Polič

Spremne besede v novo leto

Revija Borec stopa s to januarsko številko v trideseto leto izhajanja. Zagotovo je to za vsako revijo, še celo za takšno kot je le-ta naša, visoka obletnica, ki samodejno spodbuja vsakega njenega sodelavca in bralca, poznavalca sploh k presoji njene dosedanje poti in k premisleku o njeni usmeritvi v bodoče. Tudi uredniški svet revije se ni mogel skupno z njenim glavnim in odgovornim urednikom, pa direktorjem založbe Borec na zadnji seji temu izogniti.

Trideset letnikov revije Borec pomeni predvsem trideset zajetnih in dragocenih knjig prispevkov o zgodovini našega narodnoosvobodilnega boja v letih 1941—1945 in revolucionarnega delavskega gibanja nasploh. Najbrž ni pretirana trditev, če rečemo, da si ni mogoče zamisliti resnega raziskovalca tega obdobja slovenske zgodovine, ki mu ne bi bil Borec med pomembnejšimi viri podatkov, kot tudi ne šolnikov, ki bi mogli biti pri pouku te zgodovine brez njegovih tehtnih in izvirnih pričevanj in orisov. Da bi vsem tem in drugim porabnikom Borca olajšali njegovo izkoriščanje, je založba Borec kot izdajatelj revije na pobudo uredniškega sveta sklenila izdati v počastitev njene tridesetletnice bibliografijo dosedanjih tridesetletnikov. Letos jeseni bo izšel prvi zvezek bibliografije prvih desetih letnikov, nato pa zapovrstjo čimprej nadaljnja dva zvezka drugega in tretjega desetletnika revije.

Ce smo si najbrž dokaj enotni v presoji, da je revija Borec v pretečenih tridesetih oziroma devetindvajsetih letih, gledano celovito, v polni meri izpolnila nalogo, ki ji je bila zaupana ob njenem začetku 1948. leta, so bržčas razmišljanja o tem, kakšen naj bo Borec v prihodnje, recimo v prihodnjem desetletju, že bolj raznolična. Uredniški svet sodi, da ne kaže pri zasnovi urejevanja revije, kakršno smo ji načrtali 1971. leta po izčrpnjejši razpravi vseh, ki so utegnili pri njej tehtno in z izkušnostjo sodelovati, in kakršne se trdno držimo, česa bistvenega menjati. Poglobljeni, resnični, kritični in strokovno neoporečni prispevki vseh vidikov, oblik in otenkov našega narodnoosvobodilnega boja oziroma socialistične revolucije naj bi bili slej ko prej hrbtenica revije! Hkrati pa si je uredniški svet v svesti demokratične obveznosti, da je o tem dolžan povprašati tudi naročnike in bralce revije. Zato bo uredništvo

v kratkem razposlalo vzorčno anketo, o čemer je v tej številki nadrobnejša beseda.

Sploh pa si želi uredništvo v bodoče čim tvornejše in tudi čim bolj kritično sodelovanje z vsemi prizadetimi dejavniki. Zdi se, da so mimo piscev, raziskovalcev in raziskovalnih institucij s tega področja ter vseh vrst šol, zlasti pa učiteljev zgodovine na njih, k temu zavezane predvsem organizacije zveze borcev NOV Slovenije in telesa konferenc socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, ki jim je vse bolj zaupana splošna družbena skrb za ohranjanje in razvijanje revolucionarnih tradicij. Bilo bi še kako zaželeno, če bi se krajevni in občinski zbori, odbori oziroma sveti teh organizacij občasno kritično dotaknili tudi tiskov s tega področja, med njimi tudi revije Borec, glavni odbor zveze borcev in svet za ohranjanje in razvijanje revolucionarnih tradicij pri republiški konferenci SZDL pa, da bi to razpravo spodbujala in povzemala. Spodbudno in koristno bi bilo, če bi o tej pomembni veji svoje dejavnosti razpravljali tudi na bližnjem občnem zboru oziroma konferenci zveze borcev NOV Slovenije in sprejeli o tem kakšna stališča, nasvete in pobude.

V vsakem primeru zaželimo Borcu v letih, ki so pred njim — upajmo, da jih ne bo malo — vsaj tolikšen uspeh in pomen v slovenskem tisku, še posebej v našem zgodovinopisju, kakršnega je imel v dosedanjem tridesetletju.

Oton Župančič

Globoko v srce

*Globoko v srce stiskam
osebne radosti in bolečine,
in jočem se in vriskam
le še nad srečo svoje domovine,
od nje bolan sem, in če sodim prav,
kadar ozdravi ona, jaz bom zdrav.*

Stanko Janež

Oton Župančič, pesnik, ki je vedel za svoj dolg

(23. 1. 1878 — 11. 6. 1949)

Izmed predstavnikov slovenske moderne je *Oton Župančič* doživel najdaljšo življenjsko dobo, v svojem pesniškem snovanju pa je zajel petdeset let življenja slovenskega naroda. Za to obdobje so značilni breznačelnost slovenske politike in njena nedoraslost družbenim razmeram v začetku tega stoletja, krepitev jugoslovanske ideje med prvo svetovno vojno, razkosanje slovenskega ozemlja po vojni ter brezidejnost slovenske in jugoslovanske politike v novi državi. V drugi svetovni vojni je Župančič aktivno spremljal boj slovenskega naroda in vseh jugoslovanskih narodov za svobodo, po osvoboditvi pa rast ljudske oblasti in graditev socializma v novi Jugoslaviji.

Po svojem pesniškem izrazu velja Župančič za utemeljitelja moderne slovenske poezije, po vsebini svojega dela, ki je tesno povezano z narodno usodo, z ljudskim mišljenjem in čustvovanjem, pa za ljudskega pesnika, ki ga poznajo vsi jugoslovanski narodi. Njegove pesmi, ki jih odlikuje razgibana, vznesena, slikovita in bleščeča beseda, so prevedene v mnoge tuje jezike.

Oton Župančič se je rodil 23. januarja 1878 v Vinici v Beli krajini. Otroška leta je preživel v Dragatušu, kjer je premožni oče imel hišo, krčmo in trgovino. Prva dva razreda osnovne šole je obiskoval v Dragatušu, tretji in četrti razred pa v Novem mestu.

Njegovi predniki po materi so bili bogati Maliči, ki so trgovali z lesom v Bosno, Trst in Marseille, imeli na Reki svojo ladjedelnico, na Češkem pa hiše. Bela krajina, ležeča na prehodu med Slovenijo in Hrvaško, je v mladem Župančiču, ki doma ni trpel pomanjkanja, zapustila prve vtise s svojimi narodnopisnimi posebnostmi, z značilno blagoglasno govorico, v katero se mešajo hrvaški izrazi, s svojimi šegami in navadami ter starodavnimi ljudskimi obredi.

Pesnikoval je že v drugem in tretjem razredu gimnazije v Novem mestu, ko je s sošolcem pisal in izdajal dijaški list *Na prelji*. Ker so se starši preselili v Ljubljano, je od četrtega razreda dalje obiskoval gimnazijo v Ljubljani. V gimnaziji je

bil urednik in sotrudnik raznih dijaških listov ter se je v *Zadrugi* seznanil z Ivanom Cankarjem, Dragotinom Kettejem in Josipom Murnom-Aleksandrovim. Kot šestošolec je objavil svojo prvo pesem v Vrtcu, začel sodelovati pri Domu in svetu in po Cankarjevem posredovanju kot osmošolec tudi v Ljubljanskem Zvonu.

Po maturi na klasični gimnaziji (1896) je šel Župančič na Dunaj študirat zgodovino in zemljepis. Dunajsko velikomestno življenje mu je znatno razširilo duševno obzorje. Tu se je družil zlasti z Ivanom Cankarjem ter drugimi slovenskimi in hrvatskimi književniki. Počitnice je preživel v Ljubljani, kjer je zahajal na obisk v cukrarno k svojemu najboljšemu prijatelju Murnu. Kot 21-letni študent filozofije je izdal svojo prvo pesniško zbirko *Čaša opojnosti*.

Po končani filozofski fakulteti (1902) je en semester poučeval kot suplent na klasični gimnaziji v Ljubljani, nato pa je službo opustil in se odpravil po svetu. V Parizu je spoznaval velikomestno življenje, poslušal govore velikega francoskega politika in hudega nasprotnika Nemcev Clémenceauja, socialnodemokratskega bojevnika Jeana Jaurès-a in svobodomiselnega pisatelja, skeptika Anatola Francea. Proučeval je spise filozofa Bergsona ter prebiral pesmi simbolista Verhaerena, ameriškega pesnika Whitmana, francoskega renesančnega pesnika Villona in pesmi modernih poetov Baudelaira, Verlaina, Maeterlincka in Nemca Dehmila, katerih dela je poznal že z Dunaja. Pet let po izidu zbirke *Čaša opojnosti* je izdal drugo pesniško zbirko, *Čez plan*. Kettejeva in Murnova smrt, življenje v velemestu, kritičen pogled na domovino iz tujine ter zaostritev družbenega življenja doma in po svetu so pesnika močno zresnili.

Svoja pesniška doživetja te dobe je globoko izrazil v svoji najveličastnejši pesnitvi *Duma* in v drugih pesmih, ki jih je zbral v zbirki *Samogovori* (1908). V letih 1908—1910 je bival kot domači učitelj pri neki nemški plemiški družini v Bregenzu, Württembergu in na Bavarskem, nekaj časa pa tudi na Türinškem. Po daljšem bivanju v tujini si je leta 1910 izbral za stalno bivališče Ljubljano; skraja je stanoval v mestu, nato pa pri prijatelju Ivanu Cankarju na Rožniku. V Ljubljani je bil leta 1912 dramaturg deželne gledališča, po Aškerčevi smrti pa je leta 1913 postal mestni arhivar. Da bi se strokovno izpopolnil, je šel za več mesecev v Prago.

Ta leta pomenijo za Župančiča dobo silnega pesniškega poleta in sistematičnega prevajanja iz različnih evropskih književnosti. V arhivarski službi je vztrajal le zaradi gmotnih razmer; malo pred začetkom prve svetovne vojne, leta 1913, si je ustvaril dom in ognjišče. Prvo svetovno vojno je preživel v Ljubljani in zlagal pesmi, v katerih je izrazil vojne grozote, življenje beguncev in izgnancev ter prizadevanje slovenskega ljudstva, da bi se otreslo tujega jarma in se združilo z južno-slovanskimi narodi. Leta 1920 je v pesniški zbirki *V zarje Vidove* zbral svoje najboljše predvojne in medvojne pesmi. Leta 1924 pa je izšla njegova tragedija iz slovenske preteklosti *Veronika Deseniška*.

V novi državi je opravljal več let službo dramaturga, zatem pa je bil upravnik Narodnega gledališča v Ljubljani. Med dvema vojnama je Župančič kot pesnik sprva dlje časa molčal ter posvečal svojo skrb dramatiki, gledališki umetnosti ter prevajanju Shakespeareovih dram in tujih književnih del. Nato je pripravljaval pesniško zbirko *Med ostrnicami*, v kateri je želel podati svoje misli o življenju in smrti, a je ni dokončal.

Za njegovo petdesetletnico so mu prijatelji posvetili *Jubilejni zbornik* in izbor njegovih pesmi *Naša beseda* (1929). Ob ustanovitvi Akademije znanosti in umetnosti leta 1938 je bil izvoljen za njenega rednega člana in je pozneje vodil *Zavod za kulturo slovenskega jezika*. Med okupacijo je, skrit pod imenom *dr. Anton Pesnik*, pisal pesmi v partizanska glasila in v njih izpovedoval svoj srd proti okupatorju.



*Oton Župančič v zre-
lih moških letih*

Po osvoboditvi je bil poslanec v Domu narodov in v Ljudski skupščini LRS ter član Prezidija Ljudske skupščine LRS. Nekatere svoje predvojne in medvojne pesmi je zbral v pesniški zbirki *Zimzelen pod snegom* (1945). Njegovo sedemdesetletnico je slovensko ljudstvo veličastno proslavilo: v knjigi *Veš, poet, svoj dolg?* so izšle njegove pesmi, govori in članki iz dobe borbe, obnove in graditve, založba Jugoslovanska knjiga pa je izdala *Sto pesmi* v krasotni opremi z uvodom Josipa Vidmarja. Prezidij Ljudske skupščine mu je podelil častni naslov »ljudski umetnik«, hkrati je bil promoviran za častnega doktorja ljubljanske univerze.

Kot mladinski pesnik je Župančič ustvaril pesmi, ki so med najlepšimi v slovenski mladinski poeziji. Izdal jih je v pesniških zbirkah *Pisanice* (1900), *Lahkih nog naokrog* (1913), *Sto ugank* (1915) in *Ciciban in še kaj* (1915).

Že v mladosti je zasnoval satirični tekst *Jerala*, ki pa je ostal fragment.

Njegovo delo obsega razen izvirne tvornosti tudi številne prevode iz svetovne književnosti. V slovenščino je prevedel osemnajst Shakespearovih dram in mnoga dela kakih tridesetih evropskih pisateljev.

Župančič je umrl 11. junija 1949. Pokopan je v skupnem grobu slovenske moderne zraven Ivana Cankarja, Dragotina Ketteja in Josipa Murna-Aleksandrova.

*

V Župančičevem pesniškem delu odsevajo v svojstveni podobi značilnosti človeške narave, življenjska pot umetnika ustvarjalca, njegova življenjska spoznanja, literarna izobraženost in doba, v kateri je živel.

Župančič je Belokranjec, ki je odrasčal v majhnem podeželskem kraju, preživel mladost sredi kmečkega ljudstva in narave ter se kot gimnazijec zanimal za ljudsko pesem, sprva za domačo, pozneje pa tudi za srbsko in ukrajinsko. Kakor ves tedanji mladi literarni rod je tudi on navdušeno pozdravljal Aškerca kot pesnika balad in romanc. Na Dunaju, kjer se je srečal s pisanim življenjem tujega mesta, doživljal razmah mladostnih sil in trenutke čustvene neuravnovešenosti, pa je spoznaval novodobne zahodnoevropske pesnike, dekadente in simboliste.

*

V svoji prvi pesniški zbirki *Čaša opojnosti* (1899) je izrazil predvsem svojo prekip evajočo mladostno čustvenost in po zgledu dekadentskih pesnikov utrujajoče, njemu neprirojeno življenjsko občutje; prinesel je v slovensko poezijo nove, nenavadne misli velikomestnega človeka z njegovo živčnostjo in zavračanjem vsega, kar je zdravo. V tej zbirki je pesnik presenetil občinstvo z novo pesniško obliko, z novimi pesniškimi podobami, s prostimi, zvenečimi verzi in muzikalnostjo besede. Nastopil je kot nov, izviren pesnik, ki se zaveda svojega duševnega bogastva.

*»In v moji duši vzcvetelo je
zakladov nebroj,
vse bitje mi zahrepenelo je
za teboj, za teboj,
ti skrivnostni moj cvet,
ti roža mogota.
O, jaz sem bogat —
pomagaj, pomagaj mi dvigniti
moje duše zaklad!«*

(Ti skrivnostni moj cvet)

Stik z domačim življenjem pa je Župančiča odvrnil od bolnega dekadentstva in mu uprl pogled v resnično dogajanje, zavrgel je izumetničenost in narejeno tragičnost. Življenju se začne približevati s pristnim, nezlaganim izrazom, z živo življenjsko voljo, z izpovedovanjem vedrine in optimizma, z vero v svobodo, napredek in lepše življenje.

*

Njegova druga pesniška zbirka *Čez plan* (1904) mu je zrasla iz docela novega življenjskega spoznanja, zato se dekadentni elementi izgublajo:

*Predaj se vetrom — naj gre, kamor hoče!
Naj srce se navriska in izjoče!
Vendar mornar, ko je najvišji dan,
izmeri daljo in nebeško stran.*

Zdi se, kakor da je Župančič v tej zbirki sprejel vase dediščino prerano umrlih pesnikov Ketteja in Murna: njeno ljudsko motiviko, življenjsko šegavost in resno



Rojstna hiša Otona Župančiča v Vinici v Beli krajini. V pritličju je urejen spominski muzej

misel, mladostno razigranost, občutljivost za barvne in glasovne odtenke, sproščenost misli in čustva. Zavedel se je svojega poslanstva, ki ga ima kot član družbene skupnosti in ki mu gre zgodovinska naloga, da izrazi družbena nasprotja na Slovenskem. V središče njegovega zanimanja stopita življenjska usoda njegovega prijatelja Murna-Aleksandrova (ciklus pesmi *Manom Josipa Murna-Aleksandrova*) in domovina.

*O domovina, kdor te ljubi zdaj,
ljubiti mora s črnim gnevom v duši . . .*

(Pesem mladine)

Pesnik kliče rojake, naj se vzdramijo in spoznajo, da prihajajo odločilni zgodovinski trenutki.

*Otresite zaduhlih se sanj!
Po bliskovo gre vseh živih dan,
kdor ga je zamudil, ves klic zaman,
doživi ga le, kdor je pripravljen nanj!*

(Vseh živih dan)

*

Novo stopnjo v Župančičevem pesniškem razvoju pomeni pesniška zbirka *Samogovori* (1908). Tridesetletni pesnik si v tej zbirki zastavlja pomembna življenjska vprašanja o domovini, o domači zemlji; njegovo bivanje v Parizu in zanimanje za družbena vprašanja mu je odprlo pogled v trpljenje našega ljudstva.

V svoji najveličastnejši pesnitvi *Dumi* je pokazal na problem izseljenstva, hkrati pa v njej izpovedal ponosno ljubezen do svoje male domovine, ki jo primerja s tujino. (»Sveta si, zemlja, in blagor mu, komur plodiš«). S slikovito, živo besedo, s številnimi nadrobnostmi prikazuje pesnik v ženski pesmi življenje na kmetih, v pesmi moža pa življenje v mestu. Za pesem so značilni: svobodni ritmi, nizanje pomembnih dejstev, bogastvo in nazornost podob, moderne pesniške podobe in po-nazarjanje podob z glasovnimi učinki:

*Hrasti orjaki za poljem stoje in se z burjo borijo,
sanje stoletij vrhove jim zibljejo v daljnem šumenju.*

Čudovito izraža v nji svoje mladostne spomine (»*Tvoja roka, moj otec, zemljé mi lepoto odpirala in zavese prirode odstirala*«) ter nasprotje med doživetji mladostne vaške idile in doživljanjem trdega življenja v tujini, nazadnje pa v prostih ritmi izpoveduje svojo bolečino zaradi slovenskih ljudi, ki ginejo v tujini:

*tamkaj v Ameriki, tamkaj v Vestfaliji
so nam izginili — več ne doseže jih
naše oko ...*

Razen izpovedovanja domovinskega čustva, globoko povezanega z življenjskim utripanjem svojega ljudstva, išče Župančič v Samogovorih odgovor različnim vprašanjem, bodisi o smislu življenja (*Prebujenje*) in o odnosu do samega sebe, bodisi o uganki svetovja (*Sfinga*) in o razmerju življenja do umetnosti (*Umetnik in ženska*). V vsem tem se kaže Župančičevo močno razumsko, filozofsko zapleteno razmišljanje.

*

V razdobju od 1908 do 1918 dobiva Župančičeva pesem čedalje bolj nacionalno in socialno vsebino (*Zemljevid*, 1908; *Glad*, 1909; *Kovaška*, 1910; *Žebljarska*, 1912; *Dies irae*, 1914; *Vprašanja*, 1918; *Podoba*, 1918; *Bolnik*, 1919).

V udarni *Kovaški* izpoveduje pesnik željo, da bi se slovensko ljudstvo otreslo suženjskih spon, v *Žebljarski* pa prikazuje težko delo žebjarjev:

*Od štirih do ene,
od štirih do ene — — —
vodà nam kolesa,
mehove nam žene, — — —
do osmih od treh
žareči žebli žebli v očeh ...*

Mračno podobo življenja v kapitalistični družbi podaja pesem *Glad*:

*In oče je prasec, in mati je zver,
zakoljeta dete, prodasta hčer,
a fant tolovaje ima za pajdaše —
glad jaše, jaše, jaše!*

Obračun s starim svetom, ki mora prej ali slej propasti, napoveduje v preroški *Dies irae* v slogu Apokalipse:



Naslovna stran Župančičeve prve pesniške zbirke, ki pomeni začetek novega obdobja slovenske poezije

*Čujte jahače, čujte jih za goró!
Svet — kot boben napet,
in kopita, trdi tolkači,
ga bijó
vse bolj in bolj:
suhi jahači
k nam gredo
na pokòl!*

V pesmi *Vprašanja* izpoveduje pesnik svojo veliko vero v moč ljudstva ter zavrača nepoklicane narodne mešetarje, voditelje in pevce z vprašanji:

*Kdo si, ki rad bi kupil narod moj?
Kdo si, ki vodil rad bi narod moj?
In ti, ki rad bi pel nam: Narod moj!*

Vse take barantače zavrača pesnik kot lažne narodne zagovornike:

*Moj narod moder je kot kralj Matjaž,
moj narod star je težkih tisoč let!*

Pesnika muči nerešeno slovensko narodnostno vprašanje:

*Kot gora, Korotan, si mi težak ...
Gorica, žgeš me ... kdaj mi jutro sine?*

(Bolnik)

V Pesmi *Podoba* išče pesnik smisla svojemu in narodovemu življenju v zvestobi svoji lastni smeri, samemu sebi, pa četudi za ceno trpljenja:

*O, da nam je priti do svoje podobe,
i meni i tebi, narod moj!*

Svojo pesniško žetev vojnih in predvojnih let je Župančič zbral v zbirki s simboličnim naslovom *V zarje Vidove* (1920).

*

Po daljšem obdobju, ko se je posvečal največ reprodukcijskemu ustvarjanju, prevajanju tujih pisateljev, si je Župančič še bolj izbrusil svoj pesniški izraz, jezik mu je postal pokorno, voljno, gibčno, tekoče, bogato in pojoče umetniško izrazilo. Pripravljal je novo pesniško zbirko *Med ostrnicami* in hotel v nji izpovedati novo voljo do življenja. Njegova pesniška moč pa je oživila, ko je v drugi svetovni vojni gledal trpljenje svojega ljudstva.

Starega in bolnega pesnika je razmah slovenskih revolucionarnih sil in odpor proti okupatorju napolnil z novo mladostjo ter mu izvil s srdom prežete verze, v katerih je izpovedal brezmejen gnus in ogorčenje nad sramotnim početjem domačih izdajalcev. Pod imenom *dr. Anton Pesnik* je objavljал pesmi v partizanskem listu *Slovenski poročevalec* in v ilegalnem *Slovenskem zborniku 1942*, ki je izšel v ciklostilni tehniki pod italijansko okupacijo. Programatična je bila bojna pesem *Pojte za menoj!* (poznejša *Veš, poet, svoj dolg?*). Tegobo tedanjega časa, ogorčenje nad nasilstvi, ki jih mora trpeti ljudstvo, vero v svobodo, nazadnje pa ganljiv pozdrav osvoboditeljem je izrazil v pesniški zbirki *Zimzelen pod snegom*, natisnjeni po osvoboditvi (*Surovi čas, Sedmina, Izjava, Tja bomo našli pot, Zdravica, Osvoboditelj, Kar je kovina*).

*Domovina je ena
nam vsem dodeljena
in eno življenje
in ena smrt.*

*Svobodi predani
za borbo smo zbrani,
in kaj je življenje
in kaj je smrt?*

*Bodočnost je vera!
Kdor zanjo umira,
se vzdigne v življenje,
ko pade v smrt.*

Dogajanje v svobodi in v socialistični graditvi je pesnik, živo povezan z ljudstvom in mladino, spremljal v svojih zadnjih pesmih *Prvomajska*, *Na poti k poetu* (Vladimiru Nazoru ob sedemdesetletnici), *Maršalu Titu* (za rojstni dan), *Kolednica mladinskih brigad*, *Korotan v srcu*, *Kako bi dihal rad*, *Vran mi sedi na prsih*. Kot mislec je globoko strnil svoja spoznanja o domovini, svobodi in bodočnosti v *Napisu na nagrobniku narodnih herojev*.

*

Na področju mladinske književnosti je Župančič ustvaril pesmi, v katerih je v igrivih podobah in brez prisiljenega pouka živo dojel miselni in čustveni svet

otroka. V njih ga ni prekosil doslej še noben slovenski pesnik. Med mladinskimi pesmimi so najlepše *Na Jurjevo*, *Kanglica*, *Snegulčica*, *O Indiji Koromandiji*, *Zlata ptička*, *Dedek Samonog*, *Vrabci in strašilo*, *Žabe*, *Breza in hrast*, *Ciciban poslušaj očetovo uro*, *Naše luči in Uganke*.

*

Župančičevo dramatsko delo obsega dramatsko sliko *Noč na verne duše* (1904), in tragedijo v petih dejanjih *Veronika Deseniška* (1924). V tragediji Veronika Deseniška je Župančič bolj pesniško kot dramatsko uporabil romantično zgodbo Fridrika Celjskega in Veronike z Desenic ter v shakespeareški dramatski tehniki, v lepih verzih in duhovitih pogovorih, z ljudskimi izrazi in tragičnim leporečjem, ki ga bolj uživaš pri branju kakor pa ob dogajanju na odru, poskušal oblikovati zgodovinsko resničnost. Tragedija je sad Župančičevih miselnih prizadevanj, da bi v celjskih fevdalcih iz 15. stoletja in v njihovih osvajanjih na Balkanu odkril narodnostno vsebino. Tu Župančičevo prizadevanje zgodovinsko seveda ni utemeljeno; tudi niso zgodovinski dogodki prikazani dramatsko prepričljivo. Zato je delo ostalo le knjižna drama, ki jo gledališča redko uprizarjajo.

*

Kot umetnik je Župančič, podobno kakor pred njim že Cankar, nastopil proti filistrstvu ter s samim seboj zadovoljnemu, lagodnemu in duševno lenemu meščanstvu. Ta svoj protest je hotel izraziti v veliki satirični pesnitvi *Jerala*, ki pa je ostala odlomek; obsega namreč le prvo in drugo poglavje, intermezzo in tretje poglavje. O Jerali pravi Župančič, da ga je poznal osebno. »Bil je velikan, do možganov ves zalit od tolšče, človek pogreznjen v materijo preko glave. Njemu nasproti postavim duha, urnega, gibčnega, vseobvladujočega — in tako naj se borita obadva principa.« (Izidor Cankar, *Obiski*, 175).

V intermezzu je pesnik podal »eno izmed najmočnejših izpovedi o stvarništvu in njegovih človeških pogojih, kar jih premore slovenska beseda« (Vidmar, *Literarne kritike*, 219).

*

V leposlovni prozi je Župančič napisal lahkotno pripoved *Iz beležnice Pavla Kuzme* (1902) z opisom batjuške Murna ter ljubljanske pesniške in umetniške družbe in folklorno črtico *Krosna*. Njegovi članki, ocene, eseji in govori, zbrani v IV. in V. knjigi *Del*, v katerih obravnava kulturna in literarna vprašanja, so napisani v živi, kleni in izbrušeni besedi ter pričajo o njegovi skrbi za besedni izraz ter o življenjskem presojanju slovenskega družbenega in kulturnega ter književnega dogajanja.

*

Župančič je naš najboljši prevajalec; v slovenščino je preli 18 Shakespearovih dram in komedij (Julij Cezar, Beneški trgovec, Sen kresne noči, Macbeth, Othello, Kar hočete, Zimska pravljica, Ukročena trmoglavka, Komedijska zmešnjav, Hamlet, Romeo in Julija, Vihar, Koriolan, Kakor vam drago, neobjavljene so še: Mnogo hrupa za nič, Vesele žene Windsorske, Antonij in Kleopatra, po Funtku predelani Kralj Lear).

Razen Shakespeara je prevajal Shelleya, Dickensa, Shawa, Wildea, Conrada, Chestertona, Galsworthyja, O'Flahertyja; O'Neill; Molière, Voltaira, Balzaca, Stendhala, Mériméeja, Flauberta, Daudeta, Maupassanta, Francea, Rostanda, Duhamela; Danteja; Calderona; Benaventeja; Goetheja, Schillerja, Heineja; Bezruča; Puškina in druge.

Župančič je eden najvidnejših predstavnikov slovenske moderne. V njegovem pesniškem razvoju pomeni vsaka pesniška zbirka odmev na boleče sodobne dogodke v narodnem in socialnem življenju. Kakor Cankar v prozi in drami, tako je Župančič v poeziji izrazil odpor proti laži v družbenem življenju (Pesem mladine) in se zamislil v socialno problematiko svojega ljudstva (Duma). Vero v moč naroda in njegovo zmago je izpovedal z zaneseno *Našo besedo*. V narodnoosvobodilni boj proti ljudskim zatiralcem je klical s pesmijo *Pojte za menoj*. Slovensko pesništvo je obogatilo s prostimi ritmi in sproščenim slogom, muzikalno tanko ubranimi izrazi, modernimi drznimi podobami in s pristnim izpovedovanjem čustva. Pri vsem tem pa je ostal sredi življenja. V Župančičevem ustvarjanju je vidna težnja, da se kot ustvarjalec dvigne nad svoja osebna doživetja in nad dogajanje v družbi in da pogleda nanje z višin veselja, toda oster čut za realnost ga zmerom vnovič postavlja v sredo življenja in dogodkov. Župančič je znal vselej tanko prisluhniti hotenju mladine. Z duhovnim svetovljanstvom je svojsko družil zvestobo domovini in delovnemu človeku. V svojih pesmih je v novi obliki in novem izrazu razodel pisano bogastvo novih spoznanj in novih čustvenih doživetij. Kot besedni umetnik si je pridobil spoštovanje v svetu; o tem pričajo prevodi njegovih pesmi v evropske jezike. Bil je velik mislec in še večji mojster besednega izraza. Njegovi prevodi iz tujih književnosti, zlasti Shakespeara, pomenijo novo dobo v prevajanju tujih del v slovenščino. Odlično mesto mu gre tudi kot mladinskemu pesniku.

Stiri zvezke Župančičevih **izbranih del** je s pesnikovim sodelovanjem uredil Josip Vidmar, izdala pa jih je Akademska založba v Ljubljani 1936—38: I. zvezek obsega mlada pota; II. V zarje Vidove, izbor iz Pisanic in Lahkih nog naokrog, zbirki Ciciban in Sto ugank, paberke, Jerala, epigrame in napise; III. vsa tri dramska dela; IV. kritike, članke, govore in leposlovno prozo. Tem 4 zvezkom je 1950 dodala Cankarjeva založba še V. zvezek, kjer so natisnjeni zbirka Zimzelen pod snegom, zadnje pesmi, članki in govori, tudi politični. **Zbrano delo** v zbirki slovenskih pesnikov in pisateljev pri DZS bo obsegalo 8 knjig. Doslej sta prve tri knjige uredila Josip Vidmar in Dušan Pirjevec, ki je pripravil besedilo in napisal opombe h knjigam (I—1956, II—1957, III—1959), nadaljnje knjige pa sta uredila Josip Vidmar in Joža Mahnič, ki je pripravil besedilo in napisal opombe (IV—1967, V—1970, VI—1972). — **Prva** knjiga vsebuje dela: Čaša opojnosti, Čez plan, Nezbrane pesmi 1894—1904, Neobjavljene pesmi 1894—1904; **druga** vsebuje dela: Samogovori, Jerala, Mlada pota, Neobjavljene pesmi 1904—1915; **tretja**: Zimzelen pod snegom, Nezbrane pesmi 1905—1949, Neobjavljene pesmi 1915—1949, Fragmenti 1915—1949; **četrti**: Priložnostna lirika, Prevodi in poezije, Dodatek; **peta**: Otroške pesmi s prevodi; **šesta**: Noč na verne duše, Iz nenapisane komedije, Veronika Deseniška, Dodatek. — **Izbrane pesmi** Otona Župančiča. Izbral, uredil in spremno besedo napisal Josip Vidmar (1977, redna knjiga Prešernove družbe).

Studije ali monografije o Župančiču so napisali Niko Bartulović (v srbsčini, 1924), Arturo Cronia (v italijanščini, 1928), Lucien Tesnière (v francoščini, 1931), Josip Vidmar (1935) in Joža Mahnič (1955), Evgen Lovšin, Rod in mladost Otona Župančiča (1975).

Zimska idila

*Skoz kozolec vegast prosto sever brije,
kakor pes pretrgan gladno pesem vije,
poje o praznih kaščah, stogih in skednjéh,
pajčevini v loncih, o temi v pečeh,
in da dolga dolga preja bo ta zima,
in da blagor njemu, ki jo živ prekima.*

*Žleb curljá zaspano, zdaj zdaj bo vkovan,
razsušena lesa škriplje noč in dan,
v mukanje živine lačno lesa škriplje,
v koči siva mamka s prsti v prazno tiplje:
»Fantje, naši fantje, oh, kako je vam
tam v dežju in snegu, v mrzli gošči tam?
Kadar truden ležeš, kdo se ti približa,
poravna odejo, čelo ti prekriža?«*

*Star vran na vereji prerokuje v mrak:
trepnil je s perotmi in odločil: »Vrag!«*

Izjava

*Dokler pravica je ob tla teptana,
resnica brez sramu zasramovana,
dokler laž, verolomstvo je v časteh,
dokler svobodo ljubiti je greh;*

*dokler visoki netijo razdor,
svetniki pridigajo bratomor,
ljubezen kot desetnica brez doma
od vrat do vrat za črno skorjo roma;*

*dokler nasilstvo in izdajstvo vlada,
ponos, moštvo kot piškav sad odpada —
dotlej v temnico smradno sem zaprt,
in od življenja ni mi hujša smrt.*

Od tebe sem bolan

*Od tebe sem bolan, od tebe zdrav —
od tebe moč in vzgon mojim perutim —
in kadar v srcu bolečino čutim :
vem : v mojem narodu ni spet vse prav.*

*Ne daš mi kvišku — nate sem pripet
kakor na križa les — kruto me prezaš,
ko s trdimi rokami v dalje sezaš
in hočeš biti kakor drugi svet.
A ko se skloniš vase zatopljen,
in praviš luči v svoji duši : Bodi!
slovenske misli tajni vnebohodi,
takrat izpolnjen je moj tajni sen.*

Slovo

*Zdaj misli so lepo mi urejene
kot rude in drago kamenje pod mano
in kakor zlata risba zvezd nad mano
in zrelih žit preproga okrog mene ;
in sredi domovine položene
čakajo vdano,
da se pod njimi ruša lahno odgrne
in se nad njimi zopet lahno strne
ter za bodočnost spravi jih v globine
med semena klijoča in korenine,
da z njimi, kadar spet pokliče čas,
tovariši, prizelené med vas.*

Francè Filipič

Tito in razvoj KPJ v Sloveniji 1934—1938

Med leti 1934 in 1938 so v delovanju slovenskih komunistov vidni trije, tako po organizacijski kot vsebinski plati pomembni zgodovinski mejniki: pokrajinska konferenca v Goričanah, septembra 1934, ustanovni kongres KPS v aprilu 1937 in prva konferenca KPS, leto dni pozneje, aprila 1938. Za razvoj KPJ v Sloveniji je bil zelo pomemben v tem obdobju v celotnem preraščanju partijske organizacije in sektaške ozkosti v partijo množic vpliv osebnosti Josipa Broza-Tita. Titov delež je viden zlasti v poudarjanju celovitosti in medsebojne odvisnosti revolucionarnih procesov, ob naporih slovenskih komunistov pri prebujanju revolucionarne zavesti delavskih množic, pri utrjevanju enotnosti delavskega razreda, pri snovanju Ljudske fronte in v odnosu do obravnavanja in vrednotenja nacionalnopolitične problematike. Vselej je v ospredju Titova realna presoja položaja. Dosledno je poudarjeno Titovo vztrajanje, da se komunisti naj nikdar ne umaknejo v defenzivo, da se njihovo delovanje ne sprevrže v obrambni boj. Komunisti naj delujejo zaupajoč v sile in sposobnosti delavskega razreda, zlasti industrijskega proletariata in naj se ustvarjalno in ofenzivno vključujejo v vsakdanji boj delovnih množic proti izkoriščanju in poniževanju, za izboljšanje delovnih pogojev in za pravičnejšo vrednotenje delavčevega deleža v ustvarjanju družbenih dobrin. Tito se nikdar ne poslužuje visokodonečih besed, temveč govori v preprostem, vsakdanjem jeziku, ugotavljajoč dejstva in izhajajoč iz temeljnih načelnih stališč, ki jih v blodnjaku mnogokrat zelo nepreglednih družbenih nasprotij dosledno upošteva. Njegova ustvarjalna sila in njegov vpliv na ljudi koreninita v veliki meri v njegovi sposobnosti ločiti bistveno od nebistvenega, realnost od prividnosti. S tem v zvezi prihaja ponovno do izraza Titovo osrednje stališče njegove revolucionarne prakse, da je sprememba zgodovinske in družbene zavesti ljudskih množic lahko samo posledica dolgotrajnega, doslednega in neprekinjenega procesa družbene preobrazbe. To stališče je, recimo, tako značilno poudarjeno ob navodilih, ki jih daje Pokrajinskemu komiteju KPJ za Slovenijo ob marsejskem atentatu. V pismu slovenskemu partijskemu vodstvu 11. oktobra 1934, ob analizi položaja poudarja, da se komunisti ne smejo dati zapeljati od velikih političnih dogodkov v prihodnjih

dneh, izgovarjajoč se, da bodo ti dogodki zdaj delovali sami po sebi komunističnemu gibanju v prid. Pri tem Tito postavlja vprašanja in hkrati nanje takoj odgovarja:¹ »Katere so naše naloge? Ali se bomo zdaj prepustili politiziranju in komentiranju raznih pomembnih dogodkov, ali pa bomo marljivo opravljali tisto »drobno« delo, ki v resnici edino lahko da velike rezultate? Ne politiziranje, temveč okrepitev dela v duhu direktiv CK in sklepov pokrajinske konference.«² Zanimivo je, da je to Titovo pismo v bistvu izrazilo prav tisto, kar je, dan prej, v pismu centralnemu komiteju, navajajoč osnutek za letak, ki naj bi v Sloveniji pojasnil javnosti stališča komunistov ob marsejskem atentatu, zapisal Edvard Kardelj. Ugotavljal je namreč, da je treba še bolj utrditi enotno fronto... in da pot do zmage vodi prek bojev za vsakdanje ekonomske zahteve (stavke, demonstracije proti rubežem in davkom, itd.).³ Primerjanje obeh besedil nam odpira svojevrstne razglede. Izhodišča Titove revolucionarne prakse in stališča Pokrajinskega komiteja KPJ v Sloveniji se povsem pokrivajo. Vsekakor je takšna identičnost stališč v veliki meri rezultat celotnega dotedanjega Titovega delovanja v Sloveniji, v tem slučaju pa celo odraz skupne obravnave položaja, saj je vest o marsejskem atentatu Tita zatekla v Ljubljani.

Pri Titovem delovanju v Sloveniji se že od vsega začetka (v obdobju 1934–1938) kažejo njegov praktični čut za organizacijo, njegov smisel za izbiro in pritegovanje novih kadrov in njegov tovariški odnos do sodelavcev. K tem vrlinam naj prištejemo še njegov kritični odnos do dela in ljudi, ki pa vedno upošteva, kljub ostrini in principelnosti, razmere, okolnosti in možnosti za delo ter osebno sposobnost in predanost posameznikov. Vse te, pravkar naštetje Titove lastnosti so očitne že v dokumentu o njegovih najzgodnejših stikih s slovensko pokrajinsko organizacijo v avgustu in v septembru 1934. Ta dokument je poročilo, ki ga je poslal 13. septembra 1934 iz Ljubljane centralnemu komiteju.⁴ V njem prihaja značilno do izraza Titova sposobnost zelo hitrega vživljanja v razmere, kar mu je omogočilo, kot tolikokrat na njegovi življenjski poti, kljub okolnostim stroge ilegale, realno oceno položaja. V Ljubljano je prišel Tito nekaj dni prej kot predstavnik CK v pomoč organizaciji KPJ v Sloveniji pri njenih pripravah na pokrajinsko konferenco, na kateri naj bi bil potem tudi osebno navzoč. V najkrajšem času se je seznanil z delovanjem partije v Sloveniji, z njenim organizacijskim položajem, socialno sestavo njenega članstva, z njenimi kadrovskimi problemi in posebej še z načinom dela njenega vodstva, v katerem sta bili osrednji osebnosti Edvard Kardelj in Boris Kidrič. Tito je v omenjenem poročilu centralnemu komiteju delovanje pokrajinske organizacije sicer kritično razčlenil, vendar pa je predvsem postavil v ospredje perspektive za razvoj organizacije, možnosti za izhod iz tedanjega njenega ne-lahkega položaja, v katerem se je znašla ob nedovoljni pritegnitvi delavcev v vodstvo. Toda Tito se je ogradil od ostrih obsodb, ki so bile izrečene o organizaciji v Sloveniji pred njegovim prihodom. V svoji oceni je med drugim zapisal: »Za prihodnje vodstvo PK sem se tukaj že dogovoril; v njem bodo novi ljudje, ne-kompromitirani, in sicer trije delavci in dva intelektualca. Sekretar bo delavec... Četudi se še nisem seznanil v vseh podrobnostih s tukajšnjimi razmerami, se vendar ne morem strinjati z Gajićevo kritiko.⁴ Nasploh on ustvarja nerazpoloženje med ljudmi, ker ni taktičen v občeivanju s tovariši: s svojim načinom kritike jemlje ljudem pogum, ne da bi jim pri tem dajal kaj vzpodbude. Res je, da tukaj ni vse tako, kakor bi moralo biti; posebno slabo je z delitvijo dela, tako da naposled dva trije ljudje opravljajo vse, in se, kar je razumljivo, delo na ta način ne more pravilno odvijati. Res je tudi to, da čisto vse vodijo intelektualci; ti navkljub svoji veliki požrtvovalnosti in predanosti stvari niso sposobni takoj ustvariti nekaj solidnega, ker pač nimajo baze, nimajo delavcev. Ta pomanjkljivost bo, po mojem

Josip Broz Tito, od junija 1936 organizacijski sekretar CK KPJ, od konca leta 1937 sekretar CK KPJ, je usmerjal organizacijo KP tudi v Sloveniji in ji bil v veliko pomoč



prepričanju na svatbi⁵ odstranjena. Res pa je tudi, da oni tu to sami vidijo, ali se zadeve ne znajo lotiti s prave strani. Potrudil se bom, da jim bom pri tem pomagal.«

Tito je bil v tistih dneh v organizaciji KPJ v Sloveniji res v veliko pomoč. Ne samo, da je intenzivno sodeloval pri pripravah na pokrajinsko konferenco, temveč je pri delu konference odigral bistveno vlogo s svojimi principielnimi stališči in zreliimi sodbami. Ivan Maček, udeleženec konference in sekretar PK Slovenije po goričanskem zboru je več kot tri desetletja pozneje v članku »Srečanja s tovarišem Titom leta 1934«⁶ ocenjujoč pomen Titove navzočnosti v Goričanah, zapisal: »Konference se je udeležilo manjše število delegatov, zato sem si laže zapomnil vsakega posameznika. Med njimi je bil najbolj opazen delegat CK KP Jugoslavije tov. Rudi, kakor se je takrat imenoval tovariš Tito. V razpravi je bil prepričljiv, razumljiv in živahen, kar je bilo v tistih časih zelo važno. Nekateri smo zelo težko razumeli ljudi, ki so prihajali od zgoraj, kakor smo pravili odposlancem CK. Težko smo jih razumeli zaradi premajhne ideološke razgledanosti in zato, ker so govorili v jeziku, ki so se ga navadili v Kominterni, pa je bil pretežak za naša ušesa. Tembolj sem bil vesel tovariša Rudija, ker so nam bile njegove misli in stališča razumljiva zaradi konkretnosti in enostavnosti. Na konferenci v Goričanah je bil dotedanji način delovanja partije prvič kritično ocenjen, hkrati pa je konferenca nakazala nove smernice za nadaljnje partijsko delo. Obsodila je dotedanje sektaške napake in zavzela stališča do temeljnih problemov, ki jih je bilo treba rešiti za uspešno množično delo komunistov v političnih, strokovnih in kulturnih organizacijah in društvih. Tovariš Tito je na konferenci v Goričanah z vso prepričljivostjo podprl stališča v referatih tovarišev Kardelja in Kidriča o opustitvi dotedanjšega sektaškega delovanja in usmeritvi partije v množično politično delo. Teda-

nje vodstvo naše partije bi zelo težko sprejelo sklepe o novem načinu delovanja, če se zanje tovariš Tito ne bi tako odločno in dosledno zavzel. Jasno je povedal, da je skrajni čas, da naša partija preide do ozkega, sektaškega gledanja na široko množično delo in politično upošteva vsa tedanja družbena nasprotja.»

S pokrajinsko konferenco v Goričanah je bilo končano težavno obdobje partijske obnove v Sloveniji. V referatih, prečitanih na konferenci je, zgodovinsko pregledno, bilo predstavljeno delovanje pokrajinske organizacije vseskozi od prvih dni diktature januarja 1929 tja do septembra 1934. Razprava o organizacijskih problemih partije v Sloveniji, o sindikalnem in nacionalnem vprašanju, katerima je bil dan največji poudarek, in o agitaciji in propagandi, je osvetljevala čas delovanja slovenskih komunistov v obširnem obdobju petih let. Tako se je konferenca ob analizi delovanja partije soočila s celoto zgodovinskega procesa, ki je potekal tedaj v Sloveniji in Jugoslaviji na robu in v neposredni odvisnosti od pomembnih dogodkov, ki so v tem času spreminjali domačo in svetovno politično, gospodarsko, nacionalno in kulturno pozornico.

Goričanska konferenca je pomembna, ker je znala prisluhniti utripu časa, ker je črpala svoja spoznanja iz kritične zgodovinske presoje in se v razpravi lotevala z velikim pogumom in z ustvarjalnim elanom vozlišč revolucionarne prakse slovenskih komunistov, razreševajoč problematiko, ki je bila prav v tem času deležna najrazličnejših, tudi zelo nasprotujočih si razlag. Tito je vsekakor s svojo navzočnostjo odločilno prispeval k uspehu konference, kar je dovolj jasno razvidno že iz spominskega zapisa Ivana Mačka, podobno oceno Titovega deleža v Goričanah pa so dali tudi drugi udeleženci konference, Edvard Kardelj, Jože Brilej in drugi.⁷ Kako se je Tito odzival na posamezne probleme, je seveda le delno ugotovljivo, ker zapisnika konference ni. V največji meri je to razvidno iz njegovega poročila, ki ga je napisal po svojem povratku s konference na Dunaj, na sedežu CK.⁸ Predvsem iz tega poročila je mogoče razbrati, kako se je v teku konference zanimal za položaj na terenu, v večini primerov za podrobnosti, ki bi se morda zdele nekomu manj pomembne, on pa je iz njih razbiral okoliščine, bistvene za uspeh dela in za usmeritev delovanja.

Tito se je po svojem prihodu z robije takrat pravzaprav prvič srečal s številnejšim krogom partijskih aktivistov v domovini. Zato je s tem večjo pozornostjo prisluhnil posameznim poročilom. Posebej mu je bilo všeč, kar je tudi zapisal v svojem sporočilu centralnemu komiteju, da so delegati tako živahno posegali v razpravo, da so dajali zanimive pripombe in da so v svojih poročilih prej podcenjevali kot pa precenjevali svoje delo in položaj svojih organizacij. Konferenca je poudarjala boj proti sektaštvu in ožini, kot govore podatki, v veliki meri pod Titovim vplivom, v razpravi pa je vedno znova prišla do izraza potreba po vključevanju novih, mladih in agilnih ljudi v partijska vodstva. Značilno je Titovo tolmačenje delovanja Revolucionarne sindikalne opozicije (RSO), kar je razvidno iz njegovega poročila, da naj to ne bo ilegalna zarotniška sekta, kot nekateri menijo, temveč samo izraz široke povezanosti delavstva v boju za njegove pravice. Sploh je razprava o povezanosti in širini različnih akcij v revolucionarnem boju slovenskega proletariata v polni meri zaposlila konferenco.

Iz Titovega poročila je razvidno, da se je jedro razprave sukalo predvsem okoli razmer v nekaterih najvidnejših slovenskih delavskih središčih, predvsem revirjev. Očitno je Tito smatral revirski proletariat kot najpomembnejšo silo v slovenskem delavskem gibanju, njegova revolucionarnost naj bi bila vzgled delavskim množicam širom Slovenije. Gladovna stavka v revirjih julija 1934 in njej sledeča v avgustu sta doživeli že pred konferenco različne kritične partijske ocene. V teh ocenah

je prevladovalo mnenje, da je bil zgrešen obrambni značaj gladovne stavke, da partija v revirjih ni dovolj uporabljala taktike enotne fronte in ni bila dovolj odločna in dosledna ob organiziranju in vodenju množic v stavkovnem boju, zlasti v preprečevanju manevrov socialne demokracije in ob formiranju stavkovnih akcijskih odborov ter povezovanju stavke z demonstracijami žena, otrok in brezposelnih. Tako je konferenca v zvezi s položajem v revirjih naposled sprejela sklep, da je treba organizirati ponovno stavko, ki naj bi bila res ofenziva in naj bi izbruhnila hkrati s stavkama na Jesenicah in v Celju. Komunistom v revirjih pa naj bi pokrajinsko vodstvo (ali morda celo centralni komite) poslala pismo z napotki za njihovo delovanje, med drugim tudi v zvezi z reorganizacijo okrožnega in mestnega komiteja. Tito omenja v svojem poročilu, da se je zavezal, da bo to pismo on sam sestavil.

Tito je v tem času pripisoval uspehu stavke v revirjih velik pomen. To je razvidno tudi iz navodil, ki sta jih potem — s podpisom centralnega komiteja — poslala Pokrajinskemu komiteju KPJ za Slovenijo konec septembra 1934 Tito in sekretar CK KPJ Milan Gorkić.⁹ Med drugim v teh navodilih piše: »Glede bližnje stavke v Trbovljah se strinjamo s sklepi pokrajinske konference o ideološki in tehnični pripravi stavke. Z ozirom na ogromni pomen stavke za prebujanje borbenosti industrijskega proletariata, ne samo v Sloveniji, temveč po vsej državi, vas opozarjamo, da takoj, brez slehernega odlašanja podvzamete vse, kar je potrebno v zvezi s pripravami na stavko.«

Iz istih Titovih in Gorkićevih navodil je mogoče tudi ugotavljati, da se je medtem načrt za trboveljsko stavko razrastel v široko zasnovan podvig, ki naj bi zajel razna proletarska središča v Sloveniji. Pismo navaja: »Pravilen je sklep pokrajinske konference, da se istočasno izvede tudi stavka v Celju in na Jesenicah. Toda nujno je že zdaj v večjih podjetjih v ostalih krajih (v Hrastniku, Rogaški Slatini, Velenju itd.) pripraviti solidarnostno stavko, v kateri naj pridejo vsekakor do izraza najnujnejše zahteve delavcev dotičnih podjetij. To se pravi, da naj delavci teh podjetij pri tem, ko gredo v solidarnostno stavko, predložijo delodajalcem svoje zahteve, kot so povišanje plač, izboljšanje delovnih pogojev itd., pač tisto, kar jih najbolj žuli.«

Položaj v revirjih je, kljub temu, da so iz različnih razlogov propadli vsi poskusi stavko organizirati, v ospredju Titovega stika s Slovenijo vse do februarja 1935, do njegovega odhoda v Sovjetsko zvezo. Še 1. februarja 1935 je na seji CK KPJ na Dunaju Tito zadolžen, da skupaj z Ivanom Gržetičem sestavi pismo okrožnemu partijskemu vodstvu v revirjih.¹⁰ Pismo, pri katerega končni reakciji je sodeloval tudi Lovro Kuhar, je bilo potem z datumom 25. februar 1935 objavljeno v publikaciji CK KPJ »Kaj in kako delati« maja istega leta.

Zmotno bi bilo seveda mnenje, da je Tito v odnosu do Slovenije v tem času imel v vidu zgolj revirski, predvsem trboveljski proletariat. Nasprotno! Že na začetku razprave smo opozorili na njegovo poudarjanje celovitosti in medsebojne odvisnosti revolucionarnih procesov. Vselej daje poudarek Sloveniji kot celoti, koordinirani akciji, pritegujoč v oceno in načrtovanje zlasti Jesenice, Celje, Ljubljano, Novo mesto in Belo Krajino. V Beli Krajini je po njegovem mnenju partijsko delovanje sploh najboljše, s celicami po vaseh in močnim vplivom partije na kmečko prebivalstvo.¹¹ Tudi Ljubljani pripisuje velik pomen kot glavnemu slovenskemu političnemu centru, središču partijskega in SNR (Slovenskega narodno revolucionarnega) gibanja.¹² Tito opozarja tudi na vlogo Maribora: »PK mora posvetiti posebno pozornost organizacijam v industrijsko najmočnejših središčih: Trbovlje, Maribor — posebno Maribor, ki je bil doslej vselej zanemarjen. A on je

najmočnejši industrijski center poleg Trbovelj — Jesenic itd.« Tako govori Tito v pismu Pokrajinskemu sekretariatu KPJ za Slovenijo 22. januarja 1935 in dostavlja: »Enako kot v Trbovljah in Ljubljani vztrajati na krepitvi partijskih organizacij v Mariboru, na Jesenicah in v ostalih krajih«.

Vsa Titova prizadevanja ob njegovih stikih s Slovenijo v tem času so usmerjena k utrjevanju partijskih organizacij na terenu in k aktivizaciji njihovih članov v strokovnem gibanju, zlasti kot organizatorjev in voditeljev stavkovnega gibanja, ki naj bi iz ekonomskega preraščalo v politično dejanje. Tito dosledno vztraja, da je predvsem treba partijske organizacije utrditi v delavskih središčih. Več kot štiri mesece po goričanski pokrajinski konferenci piše v delovnih navodilih Pokrajinskemu sekretariatu KPJ za Slovenijo: »Na pokrajinski konferenci je bilo med drugim temeljito obravnavano tudi organizacijsko stanje partijske organizacije v Sloveniji. Iz poročil delegatov treh najvažnejših industrijskih središč, Trbovelj, Ljubljane in Jesenic je bilo razvidno porazno dejstvo, da so partijske organizacije prav v teh industrijskih centrih, kjer je koncentrirano na tisoče delavcev, tako po številu kot po aktivnosti najslabše. Konferenca je, ob kritiki teh organizacij, ostro obsodila nemarnost in nesposobnost tovarišev in v prvi vrsti partijskih komitejev, da prodrejo v množice in pripeljejo nove člane v organizacijo — obsodila je sektaški značaj teh organizacij, njihovo pasivnost in neaktivnost pri pripravljanju in izvajanju raznih akcij itd. Na osnovi tega je konferenca zadolžila novi PK, da v najkrajšem času izvede reorganizacijo v teh partijskih organizacijah, da posveti največjo pozornost prav tem organizacijam v tistih krajih, v katerih naj bi odigrale v stavkovnih bojih takšno vlogo, ki bi bila pomembna ne samo za Slovenijo, temveč tudi za celotno državo.«

Nič koliko sličnih podrobnosti bi lahko našteali iz Titovih navodil v tem času pokrajinski organizaciji v Sloveniji. Te posameznosti v celoti potrjujejo njegovo skrb za organizacijsko rast partije na Slovenskem in za vsebinsko poglobljanje njenega dela: pritegovanje mlajših kadrov k delu, utrjevanje partijskih zvez, organiziranje partijskih tehnik, varovanje konspiracije, krepitev discipline, ideološko izpopolnjevanje članstva, smiselna delitev dela, vključevanje žena v partijske vrste, najširše delovanje Revolucionarne sindikalne opozicije in organizacij Slovenskih narodnih revolucionarjev, itd. Tito daje največji poudarek odgovornosti posameznika v partiji. »Kdor je član Partije naj se zaveda svoje velike odgovornosti pred Partijo in pred delavci, naj si je svest tega, da je vojak Partije in voditelj delavcev, da je dolžan, ne glede na posledice, ki ga zadenejo, storiti vse, da bo boj delavcev uspešen!« Tako piše Tito v navodilih, ki jih pošilja januarja 1935 Pokrajinskemu sekretariatu KPJ za Slovenijo.¹³

Navajanje dokumentov o Titovih stikih s Slovenijo za širše obdobje leta 1934 in 1935 nam seveda odpira tudi obsežnejše aspekte za vrednotenje zgodovinskega pomena goričanske konference v ogledalu uresničevanja sklepov, sprejetih na njej. S tem v zvezi dobiva tehtnejši poudarek tudi Titovo delovanje v obravnavanem času v Sloveniji. Pomembno je predvsem dejstvo, da je goričanska pokrajinska konferenca potekala v sklopu predpriprav — kot podobne konference drugod po državi — na IV. državno konferenco. Stvar temeljitejše raziskave je ugotoviti, do kolike mere je gradivo pokrajinske konference v Sloveniji vplivalo tudi na oblikovanje gradiva državne konference in kolikšen je bil Titov delež pri tem. Vsekakor so formulacije o usmeritvi partijske aktivnosti k delu z množicami in stališča, do katerih je prišlo pri obravnavanju nacionalnega vprašanja temeljni kamni idejnega lika obeh konferenc.



Grad v Goričanah pri Medvodah, kjer je bila septembra 1934 pokrajinska konferenca KPJ za Slovenijo. Konference se je udeležil tudi tovariš Tito

Zgodovinska odločitev IV. državne konference KPJ o potrebi ustanovitve nacionalnih partij Slovenije, Hrvatske in Makedonije v okviru KPJ je bila za večino jugoslovanskih komunistov presenetljiva, čeprav prve pobude zanjo segajo nazaj v konec 1933. leta.¹⁴ V času goričanske konference je vsekakor ožjemu vodstvenemu krogu centralnega komiteja KPJ že bil znan »principielni sklep, da se v okviru KPJ ustanovita posebni stranki, Komunistična stranka Slovenije in Komunistična stranka Hrvatske«, kot to beremo v pismu, ki ga je 30. julija 1934 poslal centralni komite članu hrvatskega partijskega vodstva Srdjanu Prici.¹⁵ Pero Damjanović v svoji knjigi »Tito pred nalogami zgodovine«¹⁶ navaja podatek, da je Tito, ki je bil v tistem času kot predstavnik CK KPJ v ožjem stiku s partijskimi kadri v Sloveniji in na Hrvatskem, bil zadolžen, da ugotovi njihovo mnenje o tem problemu. V Sloveniji naj bi se bil pogovoril o tem z Edvardom Kardeljem in Borisom Kidričem. Iz zgodovinskega gradiva goričanske konference ni razvidno, da bi bila na njej omenjena možnost ustanovitve nacionalne partije. Nasploh se Tito v svojem stiku s Slovenijo, v pisмениh direktivah, v kolikor so ohranjene, le redko spušča v podrobnejše obravnavanje problematike ob nacionalnem vprašanju. Samo enkrat se leta 1934 obširneje razpiše v tej zvezi, ko ob marsejskem atentatu, ko ob že citiranem pismu Pokrajinskemu komiteju za Slovenijo naroča: »Eno od naših glavnih gesel mora biti osvoboditev vseh narodov Jugoslavije izpod velikosrbskega zatiranja. Mi moramo biti na čelu narodnoosvobodilnega gibanja. Nujno je, da PK v Sloveniji razvije največjo aktivnost pri ustanavljanju SNR (Slovenskih narodnorevolucionarnih) skupin.«

Pač pa je Tito potem, neposredno po IV. državni konferenci, v časopisu »Srp i čeki« januarja 1935 v članku o konferenci¹⁷ zapisal v komentarju sklepa o ustanovitvi nacionalnih partij, »da bo zgodovinska odločitev konference nedvomno največjega pomena za nadaljnji razvoj, krepitev in boljševizacijo ne samo hrvatske in slovenske partije temveč celotne organizacije v Jugoslaviji«. V direktivnem pismu revirskim komunistom — z datumom 25. februar 1935 — ki smo ga že tudi navedli, pa Tito ugotavlja, da se sklep o ustanovitvi slovenske partije lahko uresniči le v primeru, če se v Sloveniji poveča številčno stanje organizacije. V revirjih, v tem najvažnejšem industrijskem centru v Sloveniji, naj bi se število partijskega članstva povečalo na najmanj 100 do 150 članov. Da bi to bilo dosegljivo, je Tito revirski organizaciji izoblikoval vrsto predlogov za izboljšanje celotnega sistema delovanja celic in odborov. Aktivirali naj bi vse nekdanje člane organizacije, včlanjevali v celice tiste delavce, ki so se v raznih akcijah odlikovali s svojo borbenostjo in so bili simpaticizerji partije, pritegnili čimveč delavskih žena in bolj izkušenim med njimi tudi zaupali funkcije; več skrbi kot doslej naj bi posvetili delu z mladino, ustanavljali mladinske celice in delovanje mladine vodili in nadzorovali. Titov odnos do problema ustanovitve nacionalne partije je vsekakor značilen, zanj pomeni organizacijska sprememba v prvi vrsti osnovo za vsebinsko izboljšanje dela, za izoblikovanje številnejše komunistične avantgarde, za čim doslednejše uveljavljanje programskih stališč organizacije.

Titov odhod v Moskvo je za daljše obdobje prekinil njegov neposredni delovni stik s Slovenijo. V Sloveniji si je s svojim tovariškim nastopom, s svojo neumorno dejavnostjo in načelnim ravnanjem v slehernem položaju pridobil velik ugled in tovariško naklonjenost vseh, s katerimi ga je vezalo skupno delo. Z generacijo slovenskih komunistov, ki se je zvečine izoblikovala v letih partijske obnove in v najtežjih okoliščinah kraljeve diktature, je ustvarjal pogoje in izhodišča za vzpon delavskega gibanja v Sloveniji, za revolucionarni polet delavskih množic v letu 1935 in 1936. Ko se je vrnil po letu in pol, oktobra 1936 iz Moskve na sedež centralnega komiteja na Dunaju in se zopet pričel podrobneje seznanjati z razmerami v Sloveniji, pa je bil tu položaj povsem drugačen kot ob njegovem odhodu. Partija je medtem prebila obroč izolacije, v katero jo je potisnila diktatura, se uveljavila med množicami, odigrala odločilno vlogo v ustvarjanju enotnosti delavskega razreda, bila pobudnik in organizator mogočnega stavkovnega vala in vse bolj vplivna v zbiranju in združevanju demokratičnih sil slovenskega naroda v ljudskofrontni zvezi, v boju proti fašizmu in reakcionarnemu režimu JRZ. V časovnem okviru usodnih dogodkov, ki so sredi tridesetih let krojile podobo sveta ob agresiji fašizma, ki je netil in razpihoval vojne spopade na treh kontinentih, črpajoč svojo pogubno moč iz moralnega in gospodarskega razdejanja, dediščine svetovne gospodarske krize, in ob velikih premikih v mednarodnem delavskem gibanju, ki so dosegli svoj najznačilnejši izraz v zgodovinskem sporočilu VII. kongresa Komunistične internacionale, je bilo čutiti v slovenski družbi na vseh področjih javnega življenja, zlasti z ozirom na notranje spremembe v državi po kraljevi smrti, temeljito preorientacijo. Tita je pot partijskega aktivista ponovno privedla med slovenske tovariše v prehodnem obdobju oseke stavkovnega gibanja, ki ga je po več kot mesec dni trajajoči stavki 8500 slovenskih tekstilnih delavcev režim z drastičnimi ukrepi omejil, in preusmerjanja revolucionarnega boja k novim oblikam delovanja.

Bil je v celoti nemiren in razburkan čas kot kmalu ne v slovenski zgodovini. Mnoge njegove značilnosti šele danes lahko razbiramo v podrobnostih in v spletu njihovih nasprotij. Vsa stara politična sorazmerja so se naglo podirala, v tradicionalnih političnih strankah je vse bolj zahtevno prihajalo do diferenciacije med



Čebine nad Zagorjem, kjer je bil v noči med 17. in 18. aprilom 1937 ustanovni kongres KPS

konservativnimi in naprednimi krili in v javnem življenju so se poskušale uveljavljati najrazličnejše skupine in porajala so se gibanja, ki so sicer tudi segala do robov skrajnega nazadnjaštva, v večini pa so njihovi programi vendar izražali težnjo po demokratizaciji družbe in odpravi socialnega in nacionalnega zatiranja. Hkrati ko so premnoga znamenja pričala o tem, kako svet neustavljivo drvi v pogubo druge svetovne vojne, so slovenski ljudje, zlasti mladina, na različnih zborih odločno kot še nikoli doslej izražali svoje zahteve po miru, varnosti in napredku ter pravici do človeka vrednega življenja, pa tudi po likvidaciji strankarskih razprtij in združitvi vseh nacionalnih sil v boju proti fašizmu, tako nemškemu kot italijanskemu, ki sta oba vse bolj odkrito grozila slovenskemu narodu z nacionalno smrtjo.

Pod gladino vsakdanjih, na zunaj vidnih dogodkov, ki so marsikdaj ustvarjali tako varljivo sliko resničnosti in veljave, se je odvijal v zavesti ljudske biti ogorčen spopad med preživelimi naziranjem ter okorelimi predsodki, ki so jih preraščala nova spoznanja o svetu, o smislu človekove eksistence in o sistemu medčloveških odnosov. Zgodovinska vloga slovenskih komunistov se je v širšem obdobju tistega časa izpolnjevala v njihovi sposobnosti, da so si s svojim delovanjem krčili pot v globine tega dogajanja in s svojo predanostjo, zastavljajoč tudi življenje, in s svojim revolucionarnim žarom vplivati nanj. V tej zgodovinski projekciji je treba iskati Titov ustvarjalni delež v procesu revolucionarne preobrazbe slovenske družbe.

Po svojem prihodu na Dunaj se je Tito že v prvih dneh podrobneje seznanil s položajem partije v Sloveniji. Ta se je znašla kljub svojim velikim uspehom in vplivom na slovensko družbo v zelo težavnem položaju. Pogoste aretacije so raz-

redčile vrste njenega vodstvenega kadra, tako da je oslabljeni pokrajinski komite poleti 1936 izgubil politično ravnovesje in podlegel separatističnim težnjam. Ob dejstvu, da je prihajalo zaradi premajhne konspirativnosti pri vzpostavljanju zvez med centralnim komitejem in pokrajinsko organizacijo do razkritij in se je tako policija dokopala do važnih podatkov o delovanju komunistov, se je pokrajinsko vodstvo odločilo, da bo prekinilo zveze s CK KPJ in se vezalo neposredno na Kominterno. Pri tem naj še omenimo, da se je tudi pokrajinsko skojevsko vodstvo postavilo na podobna stališča, čeprav ne iz povsem identičnih pobud, temveč bolj v protest proti nepravilnostim, ki so se dogajale pri reorganizaciji skojevske organizacije.

Tito je v svojem političnem realizmu sklop okoliščin, ki so botrovale nevšečnostim v Sloveniji, razčlenil in ugotovil delež krivde, ki zadene centralni komite in mero politične odgovornosti, ki se je tudi člani pokrajinskega vodstva niso mogli izogniti. Tako je potem 23. oktobra 1936 napisal v poročilu predstavniku KPJ pri Kominterni, Ivanu Gržetiću: »V Sloveniji ni tako slabo, kot se nam je zdelo zgoraj. Z ljudmi tam se je pogovorilo in pokazalo se je, da si dajo kaj dopovedati. Razumljivo je, da so strašno ogorčeni in da je njihova kritika do določene mere pravilna.«¹⁸

Globlji vzroki za pojav separatizma v Sloveniji so seveda bili zunaj razlogov, ki jih je pokrajinsko vodstvo navajalo za svoje ravnanje. Dejansko se je partijska dejavnost v domovini tako razmahnila, da je ni bilo več mogoče voditi iz tujine. Iz različnih vzrokov, predvsem pa, ker so partijo vedno znova zadevali hudi udarci, še po letu in pol ni bil uresničen sklep IV. državne konference o ustanovitvi nacionalnih partij. Položaj je bil zelo nevaren in bi lahko ogrozil delovanje partije v Sloveniji nasploh. Titu je bilo jasno, da je treba čimprej uresničiti sklep državne konference, ustvariti pogoje za ustanovitev Komunistične partije Slovenije in v njen centralni komite izbrati ljudi, ki bodo kos organizacijskim in političnim nalogam, ki so se postavljale prednje. S tem v zvezi se je Tito zavzemal za čimprejšnjo vrnitev Edvarda Kardelja iz Sovjetske zveze, kjer se je mudil že od konca 1934, v domovino.

Kot je znano, je Tito že decembra 1936 prvič prišel v državo, vendar se takrat ni prvenstveno posvetil urejanju slovenskih razmer, temveč je predvsem vzpostavljaj zveze za pomoč republikanski Španiji. Šele ob svojem drugem obisku v domovini je januarja 1937 prišel v Sloveniji v ožji stik z aktivom pokrajinskega vodstva in celo sam organiziral posvet s člani PK KPJ, kateremu je prisostvoval tudi Franc Leskošek, tedaj že član politbiroja centralnega komiteja. 6. februarja 1937 je Tito v pismu centralnemu komiteju med drugim poročal: »Po nekaj poskusih se mi je končno posrečilo prirediti majhno zabavo v Sloveniji. Navzoča je bila petorica glavnih. Zadeva je potekala povsem v redu, a uredil sem vse sam. Bratje so zdaj povsem zadovoljni in obljublajo zadovoljstvo in poslušnost tudi v bodoče. Povsem se strinjajo z našimi novimi smernicami in trdijo, da hočejo oni isto. Jaz sem jih nekoliko prijemal zaradi njihove neumnosti in pisma, ki so ga poslali gor« (mišljeno je pismo, ki ga je pokrajinsko vodstvo poslalo Kominterni) »in priznali so, da niso ravnali prav.«¹⁹

Če osvetlimo Titove napore v tem obdobju za konsolidacijo razmer v Sloveniji, lahko ugotavljamo, s kolikšno mero organizacijske spretnosti in potrpežljivosti, s kakšnim pogumom, odločno vnemo in tovariško pripravljenostjo prisluhniti tudi besedam upravičene kritike je razreševal zapleteno tkivo občutljivih odnosov med vrhom pokrajinske organizacije v Sloveniji in centralnim komitejem in tako ustvarjal pogoje in izhodišča za uspešno izvedbo ustanovnega kongresa KPS.



V Smiglovi zidanici nad Grajsko vasjo v Savinjski dolini je bila 16. in 17. aprila 1938 prva konferenca KPS, ki se je udeležil tudi tovariš Tito

Titovo delovanje v tem času je vtakano v njegov širši delovni koncept, katerega drobec je Edvard Kardelj ob 50. obletnici KPJ — ZKJ v oceni, ki je v celoti segala širše in globlje, ocenil: »— odločilno dokončanje boja za partijo — za njeno preraščanje v idejno in politično enotno, čvrsto organizirano bojno silo, rešeno oportunizma in sektaštva, dogmatizma in frakcionaštva, usposobljeno za revolucionarno akcijo v konkretnih okoliščinah boja.«²⁰

Pri opravljanju svoje osnovne naloge, likvidacije nesoglasij med pokrajinsko organizacijo in centralnim komitejem, pa Tito ni izgubljal iz vida celovitosti položaja v Sloveniji, zlasti nikoli do kraja dognanega boja za enotnost delavskega razreda in nenehnih prizadevanj za krepitev Ljudske fronte, rešitev mladinskega vprašanja in ustvarjanja pogojev za najširšo enotnost vseh naprednih in patriotskih sil v boju proti fašistični agresiji.²¹ V ustvarjanju te enotnosti naj bi odločilno vlogo odigrala ustanovitev Komunistične partije Slovenije.

Titovo delo je tedaj potekalo v duhu proglasa CK KPJ januarja 1937, ki je nakazoval dvojno osnovno usmeritev jugoslovanskih komunistov, prvo, da se bore proti pritegnitvi Jugoslavije v vplivno območje hitlerjevske Nemčije, in drugo, da se v okviru Jugoslavije bojujejo za svobodno zvezo svobodnih in enakopravnih narodov.²² Ob tem, ko je januarski proglas centralnega komiteja navedel, da jugoslovanski komunisti ob izhodišču naštetih dveh osnovnih nalog ponujajo roko za sporazum vseh demokratskih strank in grupacij v državi, je Titovo delo bilo usmerjeno k realizaciji te ponudbe v politični praksi na terenu.

To delo pa je bilo združeno z neizmernimi težavami in je zahtevalo skrajno previdnost v ravnanju in veliko mero preudarnosti v odločanju. Ne samo da je moral Tito vseskozi upoštevati pravila globoke ilegale, zlasti ob dejstvu, da bi bil kot član CK KPJ, odgovoren za celotno delovanje partije v državi, več kot dragocen plen za jugoslovansko policijo, temveč se mu je celo ponovno dogajalo, da so ga lastni tovariši, preden so zvedeli, kdo je, smatrali za provokatorja.²³ Podatek, da se mu je v prvih treh mesecih leta 1937 edino v Sloveniji posrečilo sklicati partijski posvet, medtem ko se je drugod po državi lahko pogovarjal le s posamezniki, oziroma največ s tremi ljudmi hkrati, je dovolj ilustrativen. Kljub temu se je Tito v letu 1937, s presledki, kar šest mesecev mudil v domovini, od tega znaten del v Sloveniji.

Tukaj — v Sloveniji — je v teku tega leta bilo v ospredju Titovih prizadevanj reševanje občutljivih problemov političnih sorazmerij v ljudskofrontni zvezi, zlasti z ozirom na prizadevanja privržencev dr. Mačka, da bi si jo podredil, ter taktiki slovenskih socialistov, ki so nastopali v odnosu do ljudskofrontne zveze s svojo računico. V tem sklopu je Tito v svojih navodilih mnogokrat spregovoril o pomenu slovenskega Kmečko-delavskega gibanja (KDG), ocenjujoč ga kot upoštevano vredno dejavnik v slovenskem političnem obeležju. Vsekakor ga je najznačilneje ovrednotil v članku, ki ga je novembra 1937 objavil v Proleterju²⁴ v zvezi s sporazumom med kmečko-demokratsko koalicijo in srbskim delom združene opozicije, ko je razpisal: »Ta sporazum med Hrvati in Srbi naj bi se razširil tako, da bi v bloku demokracije sodeloval tudi pravi predstavnik slovenskega naroda. Tu v prvi vrsti prihajata v poštev Kmečko-delavsko gibanje ter velik del tistih, ki so v Koroščevi stranki, a se z njegovo politiko ne strinjajo, to pa je večina slovenskega naroda.«

Podobno kot s problemi Ljudske fronte se je Tito v tem času z enako energijo spoprijemal z zamotanimi problemi strokovne organiziranosti slovenskega delavstva, vključujoč v to svoje delo prizadevanja jugoslovanskih razsežnosti in neposredne akcije med slovenskim proletariatom. Tito je imel, kot smo sicer že ugotavljali, vselej v vidu krepitev enotnosti sindikalnega gibanja in se je odločno boril proti vsemu, kar bi mu utegnilo škodovati.

Položaj strokovne organiziranosti slovenskega delavstva je bil namreč v tem času izredno zaskrbljujoč, osip članstva v razrednih sindikatih pa je zavzemal grozljiv obseg. Osupljiv je podatek, da so na kongresu Splošne delavske strokovne zveze septembra 1937 od 4045 članov iz leta 1936 našteji še samo 1914.²⁵ Od 15 000 tekstilnih delavcev v Sloveniji sta bila tedaj organizirana le dva odstotka!²⁶ O vzroku za takšno stanje pa je Delavski list v Ljubljani zapisal 22. oktobra 1937:²⁷ »Stari delavci izstopajo, kajti notranje neenotna organizacija, v kateri ne vladata sloga in sodružnost, in ki ne koraka odločno v boju za delavske zahteve, jih ne more zadržati!« Izhod iz tega položaja je bil samo v popolni spremembi razmer in načinu dela v strokovnih organizacijah, ob spoštovanju proletarske demokracije in prevladi zagovornikov enotnosti delavskega razreda v njih. Ta stališča je Tito v svojih navodilih leta 1937 ponovno poudarjal, posebno še v široki predkongresni dejavnosti v strokovnih organizacijah pred državnim kongresom URSSJ, do katerega je prišlo aprila 1938.²⁸ Zmaga stališč pristašev enotnosti delavskega razreda tako na tem kongresu kot tudi maja 1938 na kongresu Strokovne komisije Slovenije je kronala z uspehom dolgoletni Titov boj za izkoreninjenje oportunitizma, sektaštva in kapitulantske popustljivosti v delavskih vrstah.

17. avgusta 1937 je Tito, tokrat že tretjič v tem letu, odšel iz države in se vrnil na sedež centralnega komiteja v Parizu. Vse do pomladi 1938 ga ni bilo več v do-

movino, čeprav se njegov delovni stik s partijo v domovini nikakor ni pretrgal. Bil je v živem kontaktu tudi s Slovenijo, zelo dobro poučen o mnogih podrobnostih delovanja slovenske partijske organizacije. Tako je, na primer, novembra 1937 sporočal v Moskvo:²⁹ »Po dosedanjih uspehih lahko sklepamo, da CK Slovenije zadovoljivo deluje, kar je tudi pripisati dejstvu, da je tam Birk« — mišljen je Edvard Kardelj — »Razen tega imajo nekaj precej izšolanih tovarišev, ki so se povezali z večino središč in ki so se ob organizacijskih vprašanjih dobro znašli.«

Novembra 1937 je Tito poslal v Slovenijo Ivo Lola Ribarja, člana mladinske komisije pri CK KPJ v zvezi z urejanjem razmer v slovenskem mladinskem gibanju, ki so ga še vedno pestile težave. Ivo Lola Ribar je v razgovoru s slovenskimi mladinci dosegel popolno soglasje, tako glede usmerjenosti delovanja kot o načelnih stališčih, organizacijskih zadevah in o neposrednih nalogah organizacije. 25. novembra 1937 je lahko Ivo Lola Ribar poročal Titu v Pariz: »To smatram kot največji uspeh, ki nam omogoča nadaljnje delovanje, enotno vodstvo, linijo in taktiko.«³⁰ Tako so privedla Titova prizadevanja za ureditev razmer v mladinskem gibanju — spomnimo se pri tem na njegov članek v Proleterju »SKOJ na novi poti«³¹ do uspeha, ki je bil predpogoj za ponovni razmah skojevske organizacije v Sloveniji.

Novo leto 1938 se je naznanjalo v Evropi v znamenju stopnjujoče se nacistične agresije. V Sloveniji se je velikomemška hitlerjevska propaganda razmahnila tako rekoč brez omejitve. Vsa narodnoobrambna prizadevanja niso mogla zajeziiti nacistične plime, ki je zlasti visoko gnala valove po 12. marcu 1938, ko so čete nemškega rajha vkorakale v Avstrijo. V ilustracijo razmer v Sloveniji naj nam bo dovoljeno navesti odlomek iz spomenice, ki jo je poslalo vodstvo Ciril Metodove družbe iz Ptuja 23. aprila 1938 predsedniku vlade in notranjemu ministru v Beograd, drobec iz pretresljivega dokumenta o psihozi, ki jo je ustvarjala hitlerjevska propaganda zlasti v obmejnih krajih severne Slovenije. »Propaganda je bila vidna že pred priključitvijo Avstrije k Nemčiji,« je navajala spomenica, »njeni rezultati pa so se pokazali javno s priključitvijo. Na splošno je znano, da so Nemci — jugoslovanski državljani iz Slovenskih Konjic, Slovenske Bistrice, Celja, Brežic, Maribora in Ptuja poslali deputacijo, ki se je poklonila Hitlerju ob njegovem prihodu v Gradec. Po povratku te deputacije se je razširila vest, da bo Hitler svoj pohod nadaljeval preko Maribora in Ptuja do Brežic. V resnici se je propaganda stopnjevala po plebiscitu v Nemčiji in je prišlo tako daleč, da je zaplapolala na Majskem vrhu v Halozah nemška zastava s kljukastim križem in to na velikonočno nedeljo dne 17. aprila tega leta, na Hitlerjev rojstni dan pa na mestnem stolpu v Ptuju... Po celem srezu se opaža hitlerjevsko gibanje, ki se širi do hrvaškega Zagorja. Pričakuje se Hitlerja kot rešitelja, ki bi naj pomagal ljudstvu iz težkega gospodarskega položaja.«³²

Kakšna ironija! Ptujka spomenica je bila naslovljena na ministrskega predsednika dr. Stojadinovića in notranjega ministra dr. Korošca, ki sta s svojo protiljudsko politiko nudila hitlerjevski Nemčiji moralno podporo pri njeni agresiji. Predsednik jugoslovanske vlade dr. Stojadinović je ob svojem obisku 16. januarja 1938 v Nemčiji v uradni izjavi povsem odkrito spregovoril o simpatijah jugoslovanske vlade do nacistične Nemčije.³³ Razglas CK KPJ »Za mir, neodvisnost in svobodo«, natisnjen in razširjen po vsej Jugoslaviji po marcu 1938, pa je razgaljeval vso resnico te pošastne diplomatske igre: »Hitlerjev agent Stojadinović je izdal ljudske interese, pomagal je Hitlerju pomendrat Avstrijo in ga pripeljal na mejo Jugoslavije!«³⁴

Tito je ta razglas napisal v Parizu takoj potem, ko se je razširila vest o priključitvi Avstrije k Nemčiji. V njem je opozarjal Jugoslovane: »Včeraj je Hitler-

jeva soldateska pomendrala svobodo avstrijskega ljudstva, danes že pripravljala udarec Čehoslovaški, a jutri bodo njegove čete prodrle preko Karavank v Jugoslavijo.« Slovincem posebej pa je razglas klical: »Slovenci, tisoč let so vas tlačili in raznarodovali nemški grofje in baroni. Hitler se pripravlja, da bo poteptal vašo deželo in izbrisal z obličja zemlje slovenski narod!«

Konec marca 1938 je Tito zopet prišel v domovino. Najprej je odšel v Zagreb. V prvih dneh aprila je v stiku s sindikalno komisijo CK KPJ sodeloval pri pripravah za kongres URSSJ v Zagrebu. Nato je odpotoval v Sušak in odtod je 8. aprila prišel z avtobusom preko Kočevja v Ljubljano, kjer se je zadrževal, dva, morda tri dni. V tem času se je sestal z Borisom Kraigherjem, članom Centralne mladinske komisije. Pogovorila sta se o političnem položaju v Sloveniji po priključitvi Avstrije k Nemčiji in tudi o nekaterih problemih mladinskega dela. Nato se je Tito tudi sestal s Francem Leskoškom, sekretarjem CK KPS, ki ga je obvestil o pripravah za I. konferenco KPS. Z Leskoškom se je Tito pomenil tudi o delovanju v sindikatih v zvezi z URSSovim državnim kongresom. V času svojega bivanja v Ljubljani je Tito organiziral tiskanje proglaša »Za mir, neodvisnost in svobodo« v slovenščini.³⁵ 13. aprila 1938 je Tito poročal Lovru Kuharju v Parizu:³⁶ »Slovenci me nujno zahtevajo, prosijo za pomoč. Hitlerjev vpliv v Sloveniji se ne omejuje samo na Nemce, temveč se pojavlja tudi pri znatni množici slovenskih kmetov, ki že govore o tem, da bi bilo prav, da bi prišel Hitler tudi v Slovenijo. Takšen je rezultat politike duhovnika Korošca. Storili bomo vse, da se ta vpliv uniči.«

Po krajšem vmesnem bivanju na Hrvaškem, se je Tito 16. in 17. aprila 1938 udeležil prve konference KPS v Šmiglovi zidnici nad Grajsko vasjo v Savinjski dolini. Konferenca je obravnavala nacionalnopolitični položaj slovenskega naroda po priključitvi Avstrije k Nemčiji in vrsto drugih aktualnih političnih vprašanj. V resoluciji, ki jo je konferenca sprejela, je leto dni po ustanovnem kongresu KPS ugotavljala velik organizacijski razmah partije v Sloveniji, med drugim, da se je članstvo KPS v enem letu početerilo, da je socialni sestav članstva in vodstva zadovoljiv in da se je število in obseg policijskih odkritij zadovoljivo omejilo. Konferenca je tudi ugotavljala, da zdaj obstojajo krajevne organizacije po vseh važnejših središčih v Sloveniji in da vodstvo vzdržuje zveze z vsemi okrožnimi, oziroma krajevnimi organizacijami.³⁷

Kot skoraj štiri leta prej na goričanski je tudi tej konferenci Tito vtisnil pečat s svojo navzočnostjo in bistveno vplival na njeno celotno usmeritev. Na udeležence konference, teh je bilo 21, ki so bili zastopniki vseh večjih partijskih organizacij v Sloveniji, je Tito napravil velik vtis. Andrej Stegnar, udeleženec konference, je zapisal v svojih spominih:³⁸ »Spominjam se, kako globoko politično analizo je podal tovariš Tito, kako je orisal imperialistične sile v svetu in govoril o pripravah na drugo svetovno vojno. Govoril je o preteči nevarnosti nemškega, italijanskega in japonskega fašizma, podal pa je tudi ekonomsko analizo kapitalističnega sistema v svetu, ki nujno vodi v novo svetovno vojno. Posebno je poudaril napadalnost nemškega fašizma. Analiziral je okupacijo Avstrije in že tedaj napovedal, da se fašisti ne bodo zadovoljili samo z zasedenim ozemljem Avstrije, ampak da pridejo na vrsto še druge države v Evropi, tudi Češkoslovaška, Poljska, pa tudi Jugoslavija.«

Tito je o prvi konferenci KPS napisal več poročil. V pismu Lovru Kuharju, ki je prispelo v Pariz 29. aprila 1938³⁹ je v ezopovskem jeziku sporočal podrobnosti o delovanju Hitlerjevih agentov, kakor so prišle v razpravi na konferenci do izraza, pisal pa je tudi o tem, da se je razpravljalo o razmerah na robiji. V drugi polovici maja 1938 je Tito ponovno poročal Lovru Kuharju v Pariz o konferenci.⁴⁰ V tem istem pismu pa je Tito sporočal še drugo novico, Lovru Kuharju je namreč pošiljal



Razglednica, ki jo je po priključitvi Avstrije k Nemčiji leta 1938 izdal Slovenski klub v opozorilo na nevarnost nacizma. Narisal jo je Vlasto Kopač

sporočilo, »da je v teh dneh končno sestavil »Čačo« za državo«, kar je pomenilo, prevedeno v normalen jezik, da je Tito sestavil politbiro CK KPJ, ki naj bi deloval v domovini. V sredini julija 1938 je Tito o prvi konferenci KPS poročal Georgu Dimitrovu, generalnemu sekretarju IKKI,⁴¹ najboljširneje pa je Titovo poročilo z datumom 2. september 1938, ki ga je napisal v Moskvi, kamor je dopotoval na poziv Kominterne proti koncu avgusta.⁴² V tem poročilu je tudi več podrobnosti o tem, kako se partija v Sloveniji uveljavlja v narodnoobrambnem delu. Vsekakor je iz vseh Titovih poročil razvidno, da je bilo osrednje vprašanje, obravnavano na prvi konferenci KPS, kako organizirati odpor proti okrepljeni fašistični propagandi v Sloveniji in v vsej Jugoslaviji. Odgovor na to vprašanje je konferenca izoblikovala v sklepih, ki so nakazali najrazličnejše oblike boja proti hitlerizmu, v celoti pa so bili podrejeni temeljni ugotovitvi, da je svobodna, demokratična Jugoslavija, zgrajena na enakopravnosti vseh narodov in na blagostanju in zadovoljstvu delovnega ljudstva edina oblika države, v okviru katere Slovenci in drugi narodi v Jugoslaviji lahko iščejo zatočišče in zaščito pred hitlerizmom. Boj za takšno državo je torej pomenil najučinkovitejši boj proti hitlerizmu, ob svobodni, demokratični Jugoslaviji bi se potem nemočno razbijali valovi fašistične propagande. To pa je dominantna misel, ki jo vedno znova najdemo v najširših mejah Titovega revolucionarnega dela.

Opombe

¹ Iz direktivnega pisma Pokrajinskemu komiteju KPJ za Slovenijo, 11. oktobra 1934. ACKSSKJ, Zbirka CK Slovenije, I/70.

² Mišljena je pokrajinska konferenca v Goričanah, 16. septembra 1934.

³ Pismo Levca 10. 10. 1934, ACKZKS, Fond KI.

⁴ Mišljena je kritika Zore Nikolić, ki je kot partijski inštruktor nekaj časa pred tem delovala v Sloveniji, zlasti zadolžena za organizacijo Rdeče pomoči. Zora Nikolić je ostro kritizirala razmere v pokrajinski organizaciji. V tem času je bila član Začasnega vodstva Rdeče pomoči Jugoslavije. Glej Zbrano delo Josipa Broza Tita, Beograd, 1977, druga knjiga, opomba št. 126.

⁵ Mišljena je pokrajinska konferenca.

⁶ Članek je prvič izšel v časopisu Delo 23. decembra 1967, z neznatnimi spremembami pa je ponovno izšel v teoretični prilogi slovenske izdaje Komunističnega avgusta—decembra 1974 v Ljubljani.

⁷ Tipkopis izvajanj Edvarda Kardelja v okviru oddaje RTV Ljubljana »Teh naših 50 let« ACKZKS. Razgovor z Jožetom Brilejem (Janko Liška), Teoretična priloga slovenske izdaje Komunističnega avgusta—decembra 1974.

⁸ Titovo poročilo Centralnemu komiteju KPJ, ACKSKJ, Fond CSI, 301.

⁹ CKKPJ — Pokrajinskemu komiteju KPJ za Slovenijo, št. 4/29. september 1934. ACKSKJ, Fond KI, 1934/203.

¹⁰ Pismo CK komunistom v Trbovljah, Hrastniku in Zagorju, 25. februarja 1935, objavljeno v publikaciji CK KPJ »Šta i kako da se radi« (maj 1935), št. 6, stran 43—48. Glej tudi objavo v Titovih Zbranih delih, druga knjiga, stran 77 do 81. Podatki o Titovi zadolžitvi na seji CKKPJ 1. februarja 1935, da sestavi pismo (skupaj z I. Gržetičem) in drugi zadolžitvi na seji CKKPJ 5. februarja 1935 (redigiranje pisma, skupaj z Lovrom Kuharjem) iz Titovega Zbranega dela, druga knjiga, kronologija, stran 316 in pripomba št. 253.

¹¹ Titovo poročilo Centralnemu komiteju KPJ, ACKSKJ, Fond CSI, 301.

¹² CKKPJ — sekretariatu KPJ za Slovenijo, št. 3, 22. januarja 1935, s podpisom CK KPJ. ACKSKJ, Fond KI, 1935/28

¹³ Enako.

¹⁴ Podrobnosti o tem sem objavil v študiji »Partijska organizacija v Sloveniji v obdobju ustanovnega kongresa KPS«, ki je bila tiskana v Zborniku ob štiridesetletnici ustanovnega kongresa KPS, CZP Komunist, Ljubljana 1977. Študija v širši zasnovi pa je izhajala kot podlistek v časopisu Delo od 8. marca do 16. aprila 1977.

¹⁵ ACKZKS, Fond KI.

¹⁶ CZP Komunist, Ljubljana 1977, stran 35.

¹⁷ O IV. državni konferenci KPJ, navedba po objavi v Zbranih delih Josipa Broza Tita, knjiga druga, stran 64 in 65.

¹⁸ Titovo pismo Fleischerju (Ivanu Gržetiću, predstavniku KPJ pri Kominterni), 23. oktobra 1936. ACKSKJ, Fond KI, 1936/358.

¹⁹ Titovo poročilo Centralnemu komiteju KPJ, 6. februarja 1937. ACKSKJ, Fond KI, 1937/20.

²⁰ Iz govora Edvarda Kardelja na svečani seji CKZKJ 28. decembra 1967. Iz objave v teoretični prilogi slovenske izdaje Komunističnega avgusta, januar—marec 1977.

²¹ Povzeto po formulaciji v zgoraj navedenem govoru Edvarda Kardelja

²² Proleter, februarja 1937, letnik XIII, številka 2: Članek »Pohitimo z realizacijo ljudske fronte« in razglas CK KPJ »Proti vojni nevarnosti, proti napadu fašistične reakcije! Združimo tudi v Jugoslaviji vse demokratične sile v borbeno ljudsko fronto!«

²³ Kar je razvidno iz Titovega poročila (št. 1), 9. aprila 1937, ACKSKJ, Fond KI, 1937/44.

²⁴ Članek »Sporazum in delavski razred«, s podpisom T. T. Proleter, november 1937, leto XIII, št. 12.

²⁵ Dr. France Kresal: Tekstilna industrija v Sloveniji, založba Borec, Ljubljana, 1976, stran 280 in 281.

²⁶ Delavski list, 15. septembra 1937 — članek o problemu samostojne Zveze tekstilnih in oblačilnih delavcev v Sloveniji.

²⁷ Delavski list, 22. oktobra 1937, razglas »Jesenškemu delavstvu! Delavstvu Slovenije!«

²⁸ Tako v pismu Edvardu Kardelju, inštruktorju CKKPJ konec septembra ali v začetku oktobra 1937, ACKSKJ, Fond KI 1937/9.

²⁹ Pismo Wilhelmu Picku, članu sekretariata IKKI, ACKSKJ, Fond KI, 1937/100.

³⁰ Pismo Ive Lola Ribarja, z naslovom »Dragi Tito« in s podpisom »Pavle«, 25. XI. 1937. ACKZKS, Fond KI.

³¹ Proleter, maj 1937, letnik XIII, št. 5.

³² Zbirka dokumentov do leta 1941, ACKZKS.

³³ Glej »Glas delavca«, 21. januar 1938.

³⁴ ACKZKS, Fond letaki.

³⁵ Podatki iz kronologije, objavljene v Titovih zbranih delih, četrta knjiga, stran 318 in 319.

³⁶ Pismo od Viktorja, ACKSKJ, Fond KI, neregistrirano gradivo.

³⁷ Gradivo o I. konferenci KPS, resolucija konference. ACKZKS.

³⁸ ACKZKS, Fond Spomini.

³⁹ Pismo od Viktorja, ACKSKJ, Fond KI, 1938/19.

⁴⁰ Pismo Valiču, ACKSKJ, Fond KI, 1938/21.

⁴¹ ACKSKJ, Fond KI, 1938/22.

⁴² Poročilo o partiji. ACKSKJ, Fond KI, 1938/27.

Francè Brenk

Vpliv Oktobra na slovenski film

Urednik Borca mi je po članku »Filmska dejavnost v NOB«, ki je izšel v lanski 10. številki naše revije, povabil, naj napišem še poročilo o slovenskem povojnem narodnoosvobodilnem filmu. Se pravi od filma *Na svoji zemlji*, ki ga je leta 1948 zrežiral po noveli in scenariju Cirila Kosmača Francè Štiglic, pa do *Čudovitega prahu* pisatelja Vjekoslava Kaleba in režiserja Milana Ljubiča, in *Med strahom in dolžnostjo* pisatelja Karla Grabeljška in režiserja Vojka Duletiča, ki sta izšla 1975 in sta doslej (ob koncu 1977. leta) poslednja slovenska NOB filma. S to opombo, da bom v poročilu upošteval tudi televizijske filme, ki jih ne razlikujem od t. i. kino filmov: torej tudi sijajno *Vrnitev* po scenariju koroškega pisatelja z onstran meje Janka Messnerja in v režiji nadarjenega mladega režiserja Anteja Tomašiča, in pa »eksperimentalni film« *Zadnja šolska naloga*, ki jo je zrežiral Matjaž Klopčič po novelah Bena Zupančiča. Oba filma so posneli za ljubljansko TV leta 1977.

Prav te dni pa se je napletla prigoda, kakršne so v živem kulturno umetnostnem svetu vsakdanje, in — kot pravimo — čim več je kritike in polemike, tembolj je živa umetnost. To velja tudi za film: Ko bosta v njem in okoli njega zavladata mir in molk ga ne bo več. Naš problem pa je bolj prepir kot polemika, prepir v domači hiši in za domačo rabo. Kajti že v Zagrebu, kaj šele v Beogradu, bi se kaj takega ne moglo več zgoditi. In zgodilo se je naslednje:

Kot vsak ponedeljek so bile tudi 7. novembra 1977 na sporedu ljubljanske TV »Kulturne diagonale«. Ubrane so bile na témo: »Vpliv Oktobra na slovensko kulturno umetnostno življenje«. O vplivu ruske revolucije in posebej Lenina na slovenski film naj bi govorila mg. Miša Grčar, ki jo poznamo iz TV kot uvodničarko v predstave raznih filmov. Ugledna samostojna znanstvena sodelavka Fakultete za sociologijo, ki se že več let ukvarja tudi s filmom kot predmetom svojih svojih socioloških študij, pa se je v tej oddaji znašla v zadregi. Iz razlogov, ki jih pojasnjuje s časovno stisko je povedala zgolj to, da je V. I. Lenin 1919. leta poddržal kinematografijo in formuliral znameniti zgodovinski izrek, kar žal Slovenci premalo poznamo. Ta skopa in nenatančna izjava, to večno zapostavljanje filma pri nas, me je vznemirilo do tolikšne mere, da sem naši magistri naslednji dan napisal pismo.

In tako sem uredniku »Borca« predlagal, da naj bi poročilu o slovenskem NOB povojnem filmu dodal uvod o sovjetskem filmu na Slovenskem med obema vojna-



Slika Lenina iz redkega dokumentarnega filmskega gradiva. Posnel ga je Edvard K. Tisse

ma, ali bolje, da bi témo razširil pod naslovom »Vpliv oktobrske revolucije na slovenski film«.

Tako začenjam prvi del pričujočega spisa z majhno polemiko. M. Grčar sem 8. novembra 1977 pisal:

»Spoštovana tovarišica Miša, vnaprej se oproščam, da Vas po profesorsko nestrpno vznemirjam. Oglasiti bi se bil moral med oddajo sinočnih Kulturnih diagonal, pa mi je bilo zavoljo Vas preveč nerodno. — Če sem oddajo prav razumel, je bila ubrana na témo: vpliv Oktobra na naše kulturno umetnostno življenje. Globalnemu, nazornemu pregledu dr. Zadavca o vplivih marksističnega nauka in revolucije 1917 na slovensko literaturo, so Vas vprašali z očitno radovednostjo, kako je bilo s sovjetskim filmom in njegovim vplivom na nas. Odgovorili ste jim s podatki o Leninovem odnosu do filma. In nič več. In o Leninu in filmu docela napak. Ali res — oprostite mi, ker sem ogorčen — tako podcenjujete TV gledalce, da se za oddajo niste pripravili? Ali res — kot mg. sociologije, ki se kot kaže ukvarja še vedno tudi s filmom — nimate potrebe in niste doslej našli časa, da bi preštudirali vsaj poglavitne premise filmske zgodovine?

O Leninu in filmu sem napisal celo poglavje že v knjigi Zapiski o filmu, 1951, od str. 66 do 71. Ali ne veste, da je že dvakrat izšla pri nas knjiga Lenin o kulturi in umetnosti, v kateri je tudi poglavje Pogovor z Leninom o kinematografu — v sicer filmsko napačnem — prevodu Josipa Vidmarja? Ali res niste utegnili prebrati Sadoulve Zgodovine filma, ki je izšla tudi v slovenščini, 1960, in v kateri



Prizor iz »najboljšega filma vseh časov«, kot smo Oklepnico Potemkin proglasili leta 1958 na svetovni razstavi v Bruslju

ima Sadoul vsaj dve izraziti poglavji, posvečeni sovjetskemu filmu: Nagli razcvet sovjetskega filma, str. 230, in: Nov vzpon sovjetskega filma, str. 397? Ali se v času svojega študija na Poljskem niste seznanili morda vsaj z zajetno filmsko zgodovino svojega mentorja dr. Jerzyja Toeplitza, ki je izšla v treh knjigah? (Napačno: v 6. knjigah. Naknadna opomba.)

In ne nazadnje: Ali res niste prebrali zadnjega poglavja Sadoullove Zgodovine filma, moje študije Oris zgodovine filma v Jugoslaviji (tudi v poljščini so jo izdali), in v kateri poročam prav tako o »filmskem manifestu« Bratka Krefta, kot o silnem vplivu sovjetskega filma na nas ob koncu tridesetih let in tudi med NOB? Ali ne poznate tedanjih zakonskih odločb, po katerih je bila filmska trgovina docela liberalizirana z opombo: Odločba ne velja za sovjetske filme?

Spričo tega bi bilo seveda odveč pričakovati, da bi vedeli, kako izhaja v Dokumentih Slovenskega gledališkega muzeja od 1975 dalje obširna študija Slovenski NOB film — dokumenti in spomini, in kako sem v št. 29/1977 posvetil pod naslovom Uragan na Balkanah celo poglavje sovjetsko jugoslovanskim in posebej sovjetsko slovenskim filmskim odnosom.

Tako mislim, da smo bili gledalci sinočnih Kulturnih diagonal ob informacijo, ki po svoji globini in razsežnostih daleč prekaša vplive Oktobra na druga naša kulturno umetnostna področja. Niste izkoristili sijajne možnosti! In tako je film spet ostal pastorek, ki sploh še ni zakoreninjen v naše zavestno kulturno življenje.

Oprostite mi to pismo, toda s filmskim, posebej filmsko zgodovinskim diletantizmom, moramo že končno prenehati. To je tudi Vaša dolžnost, čeprav — ali bolje, prav zato — ker se ukvarjate s sociologijo. Poznati, do dobra poznati morate predmet, preden o njem pišete ali govorite! Sami dobro veste, da sociologije »kot take« ni in ne more biti.

Kopijo tega pisma pošiljam redakciji Kulturnih diagonal. Z enim samim namenom: da bi ob prihodnji priložnosti, čim bo le mogoče, popravili nek vtis, in ga

izpolnili s podatki, ki ustrezajo veličini in pomenu sovjetskega filma v našem predvojnem, medvojnem in povojnem življenju, ko je — med drugim — nastalo pri nas tudi na desetine t. i. NOB filmov pod direktnim vplivom sovjetskega filma.

Še enkrat se oproščam za to neprizanesljivo pismo, in se hkrati priporočam za Vašo prav tako odkrito sodbo o mojih filmoloških prizadevanjih, ki še bodo izhajala v tisku — seveda če Vam bo dovoljeval čas.

V Ljubljani, 8. novembra 1977.«

Francè Brenk

Tako sem se znašel po tridesetih letih spet v vlogi agitpropščika, nekakšnega nestrpnega filmskega aktivista, ki je na mah, kar v prvem navalu ogorčenja zagrešil nevljudno dejanje.

Toda pismo je napisano in odposlano.

Njegovo vsebino pa je treba razložiti.

V zapiskih o filmu pišem v poglavju z naslovom »... Zato morate trdno pomniti, da je za nas izmed vseh umetnosti najvažnejši film ...« torej z naslovom naročila, ki ga je dal Lenin A. V. Lunačarskemu dve leti pred svojo smrtjo, 1922, naslednje:

»... Tudi Maksim Gorki je večkrat obsodil film, toda film v kapitalistični družbi. Verjel pa je v njegov razvoj, ker je verjel v boljše urejeno človeško družbo. Kmalu po opisu prve filmske predstave na Vseruski razstavi je zapisal:

„Film bo služil sejmskemu okusu in kvarjenju ljudi po sejmi. ... Preden bo služil znanosti in preden bo doprinesel k izpopolnjevanju ljudi, bo služil sejmu v Nižjem Novgorodu in bo populariziral razvrat.“ — V črtici »Ubijalci« je poudaril: „... Film s tem, da prikazuje na platnu slike zločina, vpliva na živalske občutke nekaterih ljudi, kvari drugim domišljijo in nazadnje, otopeva pri tretjih čut odgovornosti za kriminalna dejanja.“ — Koncem 1915 pa je dejal: „Film me že od nekdaj zanima. Jaz odobravam film prihodnosti, ki mu bo nedvomno pripadlo izjemno mesto v našem življenju. Postal bo propagandist široke izobrazbe in razširjevalec umetniških del. In kadar bo prodril film med ljudstvo s tem, da bo upošteval zahteve in okus ljudstva, ko bo pričel sejati »razumno, dobro, večno«, kjerkoli bo to potrebno, bo njegov pomen izredno velik. To pa bo nedvomno zagotovilo filmu prihodnosti.“

Kaj bi danes lahko napisali drugače, in kako bolje!? Kakšna slutnja usode in prihodnosti filma!

Ni dvoma, da je za misel Gorkega o filmu vedel tudi V. I. Lenin. In zato pravim:

»Komaj dvajset let po iznajdbi filma ... nas preseneti s svojo predirno mislijo Vladimir Iljič Lenin. Ko na eni strani obsodi kapitalistično filmsko plažo, določi na drugi možnosti razvoja filma v spremenjenih družbenih razmerah, s čemer daje filmu nov smisel. VI. Bonč-Brujevič pripoveduje, kako je jel leta 1907 Vladimir Iljič „razvijati misel, da film prinaša več zlega kakor koristi, dokler je v rokah prostaških spekulantov, ker neredko kvari množico z zoprnjo vsebino filmov. Ko pa bodo v filmu zavladale množice in ko bo prišel v roke pravim tvorcem socialistične kulture, bo postal eno izmed najmočnejših sredstev za prosvetljevanje množic.“

Deset let za tem je bil ustvarjen z oktobrsko revolucijo družbeni temelj za uresničevanje Leninovega nazora o filmu. 27. avgusta 1919 je podpisal Vladimir Iljič dekret o »predaji fotografske in filmske industrije Ljudskemu komisariatu



Svetovnoznani »prizor s krompirjem« iz Čapajeva režiserjev, »bratov po umetnosti«, Vasiljevih. Grigorij Vasiljev je umrl leta 1946 na slovenskem Golniku

za prosveto«. Poslej je spremljal razvoj novega sovjetskega filma v vročem vrvenju življenja po revoluciji z mnogimi pobudami in napotki. Novi proizvodnji je določal naloge na posameznih stopnjah družbenega razvoja. V enem izmed razgovorov z A. Lunačarskim je na primer dejal, da *»je treba začeti s proizvodnjo novih filmov, ki naj bodo prežeti komunističnih idej in odsevajo sovjetsko stvarnost s filmsko kroniko...«* Zahteval je, naj uveljavijo *»zdrav film med množicami po mestih, še bolj pa po kmetih«*.

Dve leti pred smrtjo je strnil svoje razmišljanje o filmu v zgodovinske besede, ki jih je dejal A. V. Lunačarskemu:

„Pri nas slovite kot pokrovitelj umetnosti, zato morate trdno pomniti, da je za nas izmed vseh umetnosti najvažnejši film!“

S temi besedami je bil prvič v zgodovini filma jasno izražen nov nazor o filmu. 27 let po iznajdbi 'kinematografa' ga je določil največji mislec našega stoletja v novih, spremenjenih družbenih razmerah.

Minilo pa je več let, preden so Leninov nazor o filmu — najvažnejši izmed umetnosti — potrdila nesporno velika dela. Pesnik revolucije V. Majakovski, filmski scenarist in igralec, ki je napisal vznesene besede: *„Za vas je film — dogodek — zame skoraj svetovni nazor!“*, je tedaj še ogorčeno izjavil: *„... Toda film je bolan. Kapitalizem mu je zasul oči z zlatom, gibčni podjetniki ga vodijo za roke po*

ulici. Zbirajo denar tako, da dražijo srca s cmeravimi vsebinami. Temu je treba napraviti konec. Komunizem mora vzeti film špekulantom!"

Novi nazor o filmu je zaživel svoje polno življenje še le v zadnjih petih letih nemega filma. Obdobje viška 'velikega nemega' in hkrati 'prvega zlatega obdobja sovjetskega filma' je nerazdružno povezano z imeni Sergeja Mihajloviča Eisensteina in Vsevoloda Pudovkina, ki sta ustvarila najboljša dela med pomembnimi filmi svojih vrstnikov Dzige Vertova, Grigorija Kozinceva in Leonida Trauberga, Sergeja Jutkeviča in ukrajinskega režiserja Aleksandra Dovženka.«

Tako približno sem zapisal leta 1951. Toda le malokdo vé za to. »Zapiskov o filmu« je prišlo le nekaj v prodajo, kar precej pa so jih prepeljali v Vevče — za nov papir. In naj na tem mestu prvič zapišem: tudi slovenski film se je začel s sežigom na grmadi.

Okvir našega razmišljanja presega neposredna želja, s kriterijev, z izhodišč, ki so jih pred dobrega pol stoletja in več tako izrazili Lenin in marsikateri umetniki, bolj nadrobno ocenjevati današnje stanje filma na Slovenskem: lastne proizvodnje, kinematografskih sporedov, vzrokov nezanimanja slovenskih bralcev za filmsko literaturo.

Namen teh citatov je, odgovoriti na vprašanja:

Ali smo med obema vojnama pri nas vedeli za revolucionarno novi nazor o filmu? Ali je kdo pri nas sploh vedel, kaj je dejal o filmu Lenin?

Ali smo poznali kaj marksistično leninistične filmske literature?

In ne nazadnje:

Ali smo med obema vojnama pri nas sploh videli kak sovjetski film?

Za začetek odgovorov na ta vprašanja je treba povedati, da je bila prva baklja, ki nam je posvetila v svet novega, leninističnega sovjetskega filma — literatura: knjige in članki. Po raznih ilegalnih in legalnih kanalih je prihajalo v tedanjo Jugoslavijo mnogo knjig, ki so govorile objektivno tudi o novi sovjetski umetnosti.

Najbrž prvi Slovenec, ki se je tedaj bolj resno zanimal za film, je bil Bratko Kreft. Že v dvajsetih letih je poznal knjigo Renéja Fülöpa-Millerja »Geist und Gesicht des Bolschewismus« (Duh in obličje boljševizma), iz leta 1926, pa »Der russische Revolutions-film« (Ruski revolucijski film) 1929, ki sem ga poznal tudi sam, le kasneje, kot tudi znamenito »Tovarno sanj« — »Traumfabrik« (1931) znanega sovjetskega pisatelja Ilje Ehrenburga — o katerem je krožila med drugo vojno anekdota: sovjetski vojaki niso nikoli zvižali cigaret iz papirja, na katerem je bil Ehrenburgov članek. Tako dobro je pisal. — V »Tovarni sanj«, ki je izšla kot »Tvorница sanja« tudi v Zagrebu (1932), razgalja svet grozljivih finančnih špekulacij in moralnega propadanja tedanjega filmskega »svetovnega središča« Hollywooda. Pod vplivom teh in mnogih drugih knjig se je Bratko Kreft — preden je videl en sam sovjetski film — odločil, da bo filmski režiser. Že leta 1927 se mu je posrečilo dobiti v nemščino prevedeno knjigo o režiji V. Pudovkina, ki je bil tedaj, okoli 1925, torej na »višku nemega filma«, ki mu je postavil sam vrh S. M. Eisenstein z *Oklepnico* 'Potemkin', ob Eisensteinu, najuglednejši sovjetski režiser (n. pr. *Mati*, po romanu M. Gorkega, in *Konec Sankt Peterburga* — sta njegova filma iz tega časa.)

Tedaj Bratko Kreft seveda še ni mogel postati filmski režiser. (Tudi kasneje ne. In ne po osvoboditvi. — Zakaj, skušam razložiti v spisih, ki izhajajo od 1975 dalje v že omenjeni reviji Dokumenti slovenskega gledališkega muzeja.)



Prav tako svetovnoznani prizor iz filma Poti v življenje

Bratko Kreft pa se je pod vplivom sovjetske filmske literature odločil, da bo posredoval Slovcem prve, nove in sijajne sovjetske filme. Prevezl je kot direktor kino Ljubljanski Dvor (kjer je danes kino Sloga). Njegov direktor pa je bil samo dobro poldrugo leto (1928—1930). Sklenil je namreč pogodbo za nakup petih sovjetskih filmov, in sicer se spominja štirih: *Rumena knjižica*, *Živi mrtvec*, *Kozaki* in *Ana Karenina*. Neki režimski človek dr. Brezigar in njegov somišljenik Prešeren, sta mu pod vodstvom znanega tedanjega finančnega mogotca Avgusta Praprotnika (VOS ga je 1942 likvidirala) prek policije onemogočila uvoz teh filmov. Plačati je moral odškodnino, penale — in gmotno propadel.

Bratko Kreft, danes znani pisatelj, gledališčnik, profesor, dr. in akademik, pa je v tridesetih letih napisal v svojo revijo Književnost tudi protest zoper »imperialistični pritisk na kulturo malih narodov, ki zavoljo šibkih gmotnih razmer in številčne majhnosti ne morejo imeti svoje filmske proizvodnje« (1934). V zagrebško revijo Ars 37 pa je zapisal pod naslovom »Film i kultura — Panem et circenses«, svoj znameniti »manifest«:

»... Verujem v veliko umetnost filma, ker to vero so mi dali filmi Eisensteina, Pudovkina, Ozepa, Ekka Chaplina, Pabsta itd., tisti redki filmi, ki se jim je posrečilo, da so se pretihotapili s svojo umetnostjo skozi gangstersko razpredeno mrežo filmskega profitarstva. Verujem v bodočnost filma, ker verujem v njegovo osvobojenje, ki bo prišlo od družbenega osvobojenja sploh. Razvoj filmske umetnosti je mogoče najbolj povezan z emancipacijo bodočih pokolenj človeške družbe od kapitalizma, ki ga je danes spravil pod svojo knuto in ga tako vrgel v babilonsko

suženjstvo. Toda tudi v tem suženjstvu filma so zagorele bakle, ki mu kažejo smer, po kateri bo moral hoditi, če bo hotel iti po poti umetnosti in ne po poti laži, preračunljivega duševnega in materialnega izmозgavanja najširših ljudskih plasti.«

Toda to je bilo že leta 1937. Torej čas, ko je veljala odločba:

»Uvoz filmov tuje proizvodnje v našo državo ni omejen s kakršnim koli zakonskim predpisom, oziroma uvoz filmov je docela svoboden in neomejen po številu ter je brez kakršnih koli omejitev proti kaki državi, podjetju ali osebi in ne glede na to, odkod se uvozi kak film v državo.« Ta ugotovitev pa ima opombo: »Ne velja za sovjetske filme«.

Do danes pa še nisem razvozljaj, kako se je nepričakovano napletlo:

22. januarja 1934 izide nenadoma v Jutru, v rubriki Teden dni filma, članek z naslovom *Pot v življenje*, v katerem pravi nepodpisani avtor (Ludvik Mrzel?) tudi tole:

»To je naslov delu ruske filmske produkcije, ki je na prav visoki stopnji... Zapadna produkcija je preračunana bolj na zunanji efekt, medtem ko Rusi gredo bolj globoko...« Nakar opiše vsebino filma *Pot v življenje* režiserja Nikolaja Ekka, ki obravnava vzgojo »bezprizornih«, »zanemarjene in izprijene mladine« — kot ji je dejal pri nas Fran Milčinski, se pravi usodo na desettisoče ruskih otrok in mladine, ki so ostali brez doma. In to po metodi svetovnoznane Makarenkove Pedagoške poeme (ki je menda še danes vzgojni temelj v naših varstveno poboljševalnih ustanovah).

5. februarja pa izide prav tako v Jutru članek »Slovanski film na pohodu« z razlago: V zadnjem času vedno bolj prodira v svet slovanski film. Rusija, Češkoslovaška in Poljska imajo lastne produkcije, ki prav nič ne zaostajajo za zapadom. Prednačijo mu pa po močni vsebini in načinu podajanja. — Svojo posebnost imajo ruski filmi. Njih fotografija je ostra in dovršena. Govor je omejen le na najnujnejše, vse drugo opraviča slika in godba. — Žal da je danes na filmskem trgu še malo slovanskih filmov. Med onimi, kar jih je pri nas v prometu, je gotovo največji ruski film »Pot v življenje«, ki ima za snov življenje zapuščene dece, ki je ogrožala ruska mesta in deželo. To filmsko delo je spričo svoje posebne vsebine vzbudilo ogromno zanimanje. Doslej smo v Ljubljani od slovanskih filmov imeli priliko gledati tri poljske in dva češka, in v kratkem bomo dobili prvi ruski film. Ruska filmska produkcija je že stara, vendar pa se ni uveljavila na Zapadu. Vzrok je v tem, da so bili ti filmi bolj ali manj tendenciozni...«

15. februarja 1934 je izšel po vrsti predoglasov naslednji premierski:

»Svečana premiera
originalnega ruskega velefilma

POT V ŽIVLJENJE

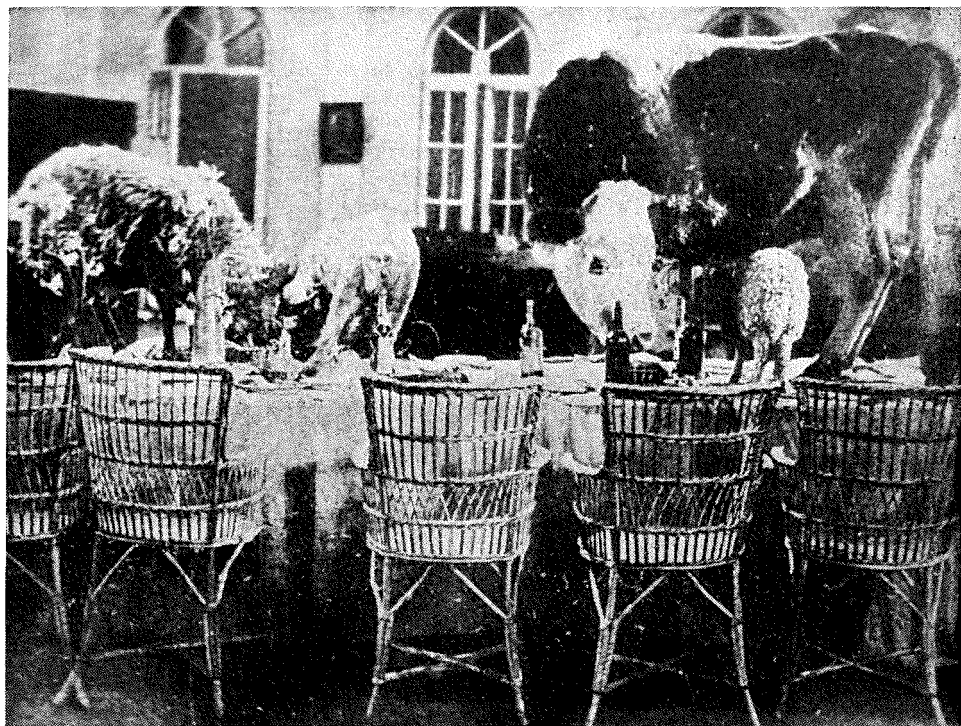
Prvi ruski 100 % zvočni film

Nepreklicno v soboto!

Elitni kino Matica — Telefon 21-24«

Premiera *Poti v življenje* je bila 17. februarja, v Matici so ga predvajali 7 dni in nato en dan v Zvočnem kinu Dvor.

Ob približno istem času predvajajo v Ljubljani *Ekstazo* režiserja G. Machatyja in z Zvonimirom Roguzom v glavni vlogi, *Planine kličejo* Luisa Trenkerja, pa seveda plažo: *Sin Indije* z Romanom Novarrom, *Njena visokost prodajalka*, »film napetih borb za svobodo v Sibiriji. Borba žene za svobodo priljubljenega moža«, pa po E. Wallasu *King-Kong* itn.



Živina na obloženi gosposki mizi simbolizira poglavitno misel Pastirja Kostje

Vpliv *Poti v življenje* je bil velikanski. Posebej na mladino. Spominjam se: bili smo maturanti na Učiteljsišču. Pedagogi. Makarenkov način vzgajanja najhujših izprijencev nas je docela prevzel. Film smo gledali skupaj tudi Drago Košmrlj, Vojko Jagodic in jaz. Jagodic se je pod vplivom tega filma odločil: vse življenje je posvetil vzgoji »izprijene in zanemarjene mladine«.

Spričo močnega vpliva filma, so mu po nekaj dneh predstav morali pritakniti za konec, za dodatek burko ‚Hvala, nočem!‘ s slaboumno komiko S. Szakalla. Če je kdo hotel po predstavi *Poti* oditi iz kina, so ga detektivi prisilili gledati še burko. — Da bi vtis zvodnel.

Nato so bili »ruski« filmi stalni, toda neenakomerni gost. Zvečine v kinu Matica, ki je v nasprotju s klerikalnim Unionom veljal za »liberalnega«. Šlo pa je seveda za dobiček. V tedanji Ljubljani naprednih študentov in delavcev je bil s predstavo ruskega filma dobiček zagotovljen. Bolj zavestno se je ta repertoarna politika Matice spremenila okoli 1939. Tedaj se je vrnil s štiriletne robije v Sremski Mitrovici učitelj Milan Apih. Ker ni dobil druge službe, je sprejel mesto biljeterja pri tedanji lastnici Matice, znani planinki in plezalki Pavli Jesih (predlanskim je umrla, želela je, da bi njen plevel stresli v veter s Špika, pa njene poslednje želje niso uresničili.) — Milan Apih je vplival na Jesihovo, da je prikazovala čimveč sovjetskih filmov. Ko sem ga med pisanjem tega članka povprašal, če je pred vojno poznal Leninov odnos do filma in njegove znamenite besede »Izmed vseh umetnosti je za nas najvažnejši

film«, mi je dejal, da je vedel zanje. »Mitrovica je bila marksistično leninistična Univerza, preštudirali smo kompletne Lenina!«, je dejal.

Repertoar sovjetskih filmov v tridesetih letih še ni natančno preučen. Po časopisnih podatkih in po spominu pa ga lahko približno takole sestavim:

22. oktobra 1935: »Sovjetsko-ruski velefilm *Gospoda Golovljovi*«;

30. decembra 1935: »Za Silvestrovanje rusko-sovjetski velefilm *Žena za 1000 rubljev*. Kdor je videl Pastir Kostjo, mora videti tudi tega!«

Da, *Pastir Kostja*!

Po *Poti v življenje* je bil to drugi pretres ljubljanskih gledalcev!

20. januarja 1935 je izšel v Jutru velikanski reklamni oglas s sliko iz filma:

»Danes originalna ruskosovjetska veleopereta

PASTIR KOSTJA

Godba, smeh, krohot, petje, zabava in mnogo veselja.

Film je bil odlikovan na mednarodni razstavi s prvo zlato kolajno. — Sodelujejo:

A. Orlov, subreta — I. Utjesov, pevec.

Glasba: Dunajevskij

Elitni kino Matica

Predstave danes ob 3., 5., 7.15 in 9.15 uri zvečer.«

Pastirja Kostjo so predvajali v Matici 4 dni po štirikrat na dan, in nato dva dni v Zvočnem kinu Dvor. To veselo komedijo satiro, ki se norčuje iz prenažrte gospe in slavi preprostega, za glasbo nadarjenega pastirja in deklo, so štiri leta nato ponovili:

3. decembra 1939 vabi Elitni kino Matica na »novo edicijo« *Pastirja Kostje*. — Nedvomno se je to zgodilo že pod vplivom Milana Apiha.

23. februarja 1939 gledamo v Matici film znamenitega Marka Donskoja *Pesem na Volgi*.

23. marca pa izide spet veličasten oglas:

»Velika premiera

največje reportaže vseh dob, originalni ruski film

ČELJUSKINCI

Film, kakršnega še ni videla Ljubljana!

Junaštva in podvigi ruskih znanstvenikov in pilotov, ki so l. 1933 držali ves svet v napetosti!

Severno Ledeno morje kot je v resnici!

Res je šlo tedaj za svetovni dogodek: znanstveno raziskovalno sovjetsko ladjo je stisnil led in sovjetski letalci, med njimi Čeljuskini, je z letalom reševal posadko.

1. oktobra 1940 je oglas za film *Minjin in Požarski* — »veličastni prizori«! — toda predstavo oglašja klerikalni kino Union. Do neke mere se je spremenil čas — že divja vojna — in dobiček z »ruskim« filmom je zagotovljen.

16. oktobra 1940 oglašja Matica novo komedijo:

»Nepozaben uspeh! Ogromna udeležba publike!

7. dan in dnevno razprodane predstave!

Kino Matica

VOLGA — VOLGA«

V svojevrstni vojni stiski, težkih slutnjah in želji po morebitni ruski zaščiti — kljub njihovemu paktu z Nemci — predvajajo to komedijo celih dvanajst dni.



Zanosni napadi ruskih vojska v »Petru Velikem«, so bili najhujši trn v peti tedanjih slovenskih klerikalnih gledalcev

Ko smo medtem gledali še komedijo *Cirkus*, ki ga je prav tako zrežiral asistent S. M. Eisensteina, Grigorij Aleksandrov, kot obe prejšnji komediji, in ko so nam posredovali mislim da še filme *Suvorov*, *Kutuzov* in *Bogdan Hmijelnicki* — torej tako imenovane življenjepisne filme „II. zlatega obdobja ruskega filma“, ki so imeli razločen namen, ob velikih zgodovinskih zgledih pripravljati ljudstvo na protifašistično vojno, se ta vrsta izjemnih predstav zaključí s *Petrom Velikim*.

4. novembra 1940 izide oglas:

»Grandiozni-monumentalni ruski velefilm

Mogočna filmska epopeja o ustanovitelju velike mogočne Rusije

Film o legendarnem carju graditelju nekdanje glavne prestolnice

Sodelujejo največji umetniki hudožestveniki:

N. Čerkasov, N. Simonov, A. Tarasova

Režiral največji mojster sedanjosti: Vlad. Petrov

PETER VELIKI

Kino Matica«

In še drugi značilni oglas:

»Deželani! Ko pridete te dni v Ljubljano na velesejem ali k odkritju spomenika — ne pozabite si tudi ogledati PRVI VELIKI RUSKI FILM v kinu Matici

PETER VELIKI.«

Film so predvajali 9 dni.

Kdor se spominja predstav *Petra Velikega* tedaj v Ljubljani, jih ne bo nikoli pozabil. Sprevrge so se namreč v prvorazredni politični dogodek. Predstave so hoteli preprečiti klerikalni študentje, zbrani v organizaciji Straža v viharju, ki je bila nekakšno duhovno, jezuita Ehrlicha jedro bodoče Bele garde. Prišlo je do hudih demonstracij pred in v kinu. Z balkona kina sta vneto govorila predstavam v zagovor Pavla Jesih in Bratko Kreft. Ker so bili tedaj zrahljani tudi že uradni odnosi med Jugoslavijo in SZ, je morala predstave zaščititi policija. Bilo je vznemirljivo smešno!

Kakor koli potek predstav vseh sovjetskih filmov v tridesetih letih še ni do dobra raziskan in njegov vpliv še ne pravilno ocenjen, naj na tem mestu zagotovim, da je bil velikanski. Ti filmi so nas bolj kot literatura ali gledališče pripravljali na neogibni narodnoosvobodilni boj, formirali so našo zavest. Iz gledanja teh filmov, iz branja filmske literature in študija Leninovih del, ki so se prebila do nas, posebej še hkrati ob študiju Leninovega odnosa do nacionalnega vprašanja, nam je dalo pobudo za odločitve, da bomo imeli po neogibni vojni in prav tako neogibni zmagi tudi Slovenci svoj film. O tem sem se neštetokrat pogovarjal s Prežihom in Borisom Ziherlom, ne med nami je bila najkasneje 1940. slovenska filmska proizvodnja, ki »bo zmogla uprizoriti tudi Samorastnike« — sklenjena stvar.

Ne smemo pa pozabiti, da smo Slovenci v času *Poti v življenje* posneli edina dva predvojna dolga filma: *V kraljestvu Zlatoroga* (1931) in *Triglavske strmine* (1932), za katera je dala navdih lepota slovenske pokrajine in tudi »herojski alpinistični« filmi Luisa Trenkerja. V njih ni bilo resničnega problema. Bili pa so lepi posnetki Janka Ravnika, dr. Staneta Tomiška in Metoda Badjure, in umetno vneseno, površno vprašanje: ali se bo junakom posrečilo priti na Triglav.

Hkrati ne pozabimo, da je tedanje kinematografe preplavljala tudi pravcata povodenj laži — ruskih filmov, izdelanih na Zahodu: *Rasputin*, *Bratje Karamazovi*, *Donski Kozaki*, *Moskovske noči*, *Valček na Nevi*, *Ljubezen Tatjane Petrovne*, *Ana Karenina*, pa vse do dovolj duhovite posmehljivke ruski komisarki *Ninočka*, gladek hollywoodski izdelek s samo samcato Greto Garbo v glavni vlogi.

Kljub občasnim predstavam izvirnih in zvečine sijajnih, docela novih sovjetskih filmov med leti 1934—1940 na Slovenskem, pa ne le na Slovenskem, temveč sploh v Jugoslaviji nismo smeli gledati vsaj dveh največjih, temeljnih del tedanje sovjetske proizvodnje: *Oklepnice*, *Potemkin* S. M. Eisensteina, in »bratov« Vasiljevih *Čapajeva*. Iz leta 1925, oziroma 1934. Tako se je celó mojim vrstnikom dogajalo, da so videli *Čapajeva* prvič prejšnji teden (začetek novembra 1977) prek ljubljanske TV, *Potemkina* pa šele ob letošnjem »tednu sovjetskega filma« (okoli 9. XI. 77).

Sam sem imel srečo, da sem lahko gledal mnogo sovjetskih filmov v praškem študijskem letu 1937/38, ko je v Pragi posebni kino »U Vejvodu« predvajal izključno sovjetske filme.

Kdor ne pozna vpliva sovjetskega filma in filmske literature pri nas v tridesetih letih, seveda ne more prav razumeti niti naše današnje jugoslovanske filmske proizvodnje, in ne njenih stisk ter nasploh ne stiske s sporedi po naših kinematografih.

Za konec nam preostane namreč nekaj vprašanj, ki se utegnejo zdeti nadvse nesodobna, pa jih kot kronist nekega področja le moramo zastaviti:

Maksim Gorki je zapisal:

»Film s tem, da prikazuje na platnu slike zločina, vpliva na živalske občutke nekaterih ljudi, kvari drugim domišljijo in nazadnje otopeva pri tretjih čut odgovornosti za kriminalna dejanja.«



Edvard K. Tisse, snemalec prizorov z Leninom in nato Eisensteinov snemalec, kmalu po vojni v ljubljanskem Slonu. Snemal je »Vihar v Jugoslaviji«. (Vse posnetke pripravil za tisk Marjan Ravnikar)

Lenin je dejal:

»... Film prinaša več zlega kakor koristi, dokler je v rokah prostaških špekulantov, ker neredko kvari množico z zoprno vsebino filmov...«

Kako je — pravzaprav — s tega vidika z našo kinematografijo dandanes? Kako je z *Mesteci Peyton*, s *šerifi iz New Yorka*, *Kojaki* in nasploh *policijskimi zgodbami*, da ne omenjam n. pr. pocukrane TV ganljivke *Črni kruh*, ki jo prav zdaj vsak teden gledamo ob torkih? Da ne omenjam kinematografskega repertoarja!

»Lenin«, utegne kdo ugovarjati, »ni predvideval izredne današnje vloge filma kot zabave, kot možnosti relaksacije, oddiha po delu.«

Pa vendarle:

Ali so razvrat, zločin in plehka popevka res edina možnost filmske »zabave«?

Nič manj bi ne bil danes smešen, kdor bi pisal o »slovanskem« filmu, kajti zmoremo eno samo razsežnost: ta hip je to dirigirano zanimanje za filme neuvrščenih držav (ki pa jih *nihče* ne pozna).

In kdo si sploh upa pomisliti, da bi očital naši kinematografiji, kolikor je zapletena v »mednarodno delitev dela«, kar je očital Bratko Kreft kapitalističnemu filmu, da je namreč »gangsterska mreža profitarstva«.

Ni moja stvar, da presojam in odločam, če Sovjeti izdelajo danes med 120 filmi le 7 tako dobrih, da jih izbrani gledalci lahko gledajo vsako leto le po en teden ob devetih zvečer.

Bolj me vznemirja, da se o teh rečeh 25 let sploh ni spodobilo pisati. In zelo me skrbi domneva, po kateri so vse naše generacije že tako krepko zavzgojene po

filmski plaži, da bi se — če bi danes očistili sporede TV in kinematografov — komaj opomogli v celega prihodnjega pol stoletja. Onesnaženo duševno »okolje« pa ni nič manj nevarno in trdovratno, kot pri Trbovljah usmrjena Sava. In če hočete: ljudje z izprijenim okusom nikoli ne morejo biti dobri samoupravljalci!

Te kronistične opombe se mi je tem bolj zdelo potrebno napisati, ker pravkar mineva V. celjski teden jugoslovanskega filma. Sinoči (17. XI. 77) so se pod naslovom Izziv kulturi — Film in filmska kultura pogovarjali v Celju prek TV predvsem o tegobah naše reproduktivne kinematografije: o sporedih po naših kinih. Govorili so zelo točno, toda nihče se še ni dotaknil jedra problema, ki se mi zdi takole:

Ali res ne vemo — ali pa se samo delamo, da ne vemo — kakšna mednarodna bitka se bije tudi za vsak slovenski in jugoslovanski filmski dolar?

In če je to res: kaj je bilo bolj preprosto, kot dezorganizirati našo kinematografijo do absurda, tako da danes 18 naših filmsko uvoznih podjetij na tujih trgih, seveda predvsem zahodnih, tekmuje med seboj, kdo bo dal več za tuj film?

Kaj je bilo bolj preprostega, kot prepustiti izbiro tujih filmov ljudem brez okusa, ki se ravna po bolj ali manj bučnih reklamah za tuje filme? In po provizijah?

Kaj je bolj enostavnega, kot še naprej streči zavzgojenemu okusu množice filmskih gledalcev, in pod izgovorom, da »naši ljudje pač radi gledajo samo »take« filme«, da so »take« predstave edine »komercialne«?

In tako naprej.

Opravičujem se za ta sprehod iz zgodovine v današnji čas. Bil pa ni potreben samo zavoljo zgodovinske natančnosti, temveč kot uvod v naše prihodnje razmišljanje o vplivu oktobrske revolucije na povojni slovenski film, in na našo filmsko kulturo vobče.

(Dalje)

Jože Vidic

Kdo in kaj so bili raztrganci

V prvem letu okupacije so bili Nemci na Gorenjskem in Štajerskem še tako močno zaverovani v svojo moč, da so bili prepričani, da bodo partizane uničili, ljudstvo pa ukrotili z rednimi vojaškimi in s policijskimi silami, z grožnjami, s terorjem (z izrekom številnih smrtnih obsodb, s streljanjem talcev, z množičnim zapiranjem in mučenjem osumljenih oseb in s požigom vasi) in z ostrim ukrepom oblasti ter silovito propagando. Tekla je kri, gorele so domačije, v ječah so se stiskali zaporniki, a upor se je iz dneva v dan razraščal. Naduti nacisti so se domislili, da bi kazalo tudi drugače razredčiti partizanske vrste in vrste tistih, ki jim pomagajo.

Spomladi 1942. leta so se po hribovskih vaseh in samotnih kmetijah pojavili umazani, kosmati in v strgane obleke oblečeni možje, ki so se izdajali za partizane. Na glavi so nosili klobuke z všito petokrako zvezdo, kape bivše jugoslovanske vojske ali triglavke, značilne partizanske kape gorenjskih partizanov iz tistega obdobja. Spraševali so, če so morda v vasi nemške zasede ali patrolje, kje bi dobili zvezo z glavnim terencem, prosili so za hrano, pijačo, obutev in obleke. Tarnali so, da so prišli od daleč v te kraje partizanit in bi radi dobili zvezo. Preden so jih poslali na pot, so jim v štabu rekli, da bodo tu in tu dobili zvezo, nekdo jih bo čakal na določenem mestu, a ga ni bilo in zdaj so brez zveze. Sprva ljudje niso vedeli, s kom imajo opravka. Ko pa so takemu obisku sledile aretacije in mučenja, so ljudje spoznali, da so žrtve provokatorjev — Slovencev v službi gestapa. Kmalu se je teh lažnih partizanov prijel vzdevek raztrganci.

Strategi te nove nemške policijske taktike so v tem primeru — vsaj v začetku — le preveč podcenjevali bistroumnost naših ljudi in so storili nekaj napak. Može so oblekli v preveč očitno strgane obleke, na pot so jih pošiljali umazane. Te prodane duše so bile »v službi na terenu« preveč radovedne, kar je bilo v nasprotju z ravnanjem partizanov. Zaradi teh napak so kasneje ljudje takoj znali ločiti lažne od pravih partizanov.

Kljub temu so raztrganci povzročili dokajšnjo zmedo na terenu. Dogajalo se je, da je od daleč prišla kaka partizanska skupina — po hajki ali ob presnovanju partizanskih enot — in prosila pri tem ali onem kmetu za hrano. Zaman so trkali in prosili za pomoč. Gospodar jim je enostavno rekel, da ponoči ne sme nikomur

odpreti. Kako so se v takih primerih počutili partizani, si lahko samo zamišljamo. Po takih izkušnjah je odtistihmal na okno potrkal kdo od domačinov; tak, za katerega so ljudje vedeli, da je partizan ali terenski delavec OF.

Nazoren opis delovanja raztrgancev nam daje poročilo vermanskega bataljona Mitte z dne 22. decembra 1943. leta. Bataljon je namreč poslal raztrgance na vohunjenje po pohorskih vaseh. Po opravljeni nalogi so raztrganci poročali, da jim je gozdni delavec Miha Jamnikar iz Lobnice 29 zelo prijazno postregel in jim zatrjeval, da simpatizira s partizani in da komaj čaka, da bo drugače. Kmet Jože Raišp, Planica 4, je bil nezaupljiv, potem je dejal, da jim da vse kar ima, samo naj vzamejo, on sam pa ne da ničesar, ker ga imajo na sumu in je bil že interniran. Divje je zabavljajl čez Hitlerja in vlado. Dejal je, da je Steindl (zvezni vodja štajerske domovinske zveze in poveljnik štajerskega Wehrmannschafta) norec, ker misli narediti Štajersko nemško. Povedal je tudi za nekatere partizane in dejal, da je nujno treba ubiti komandanta vermanov. Ob odhodu je prosil, če jih sme naslednjega dne javiti žandarjem, da ne bo imel sitnosti. Vsakemu je dal roko, se poslovil s partizanskim pozdravom in dejal, naj le še pridejo. Kmet Janez Pregelj, Pohorje 35, je bil prijazen, zabavljajl je čez nemško oblast, da ropa kmete, in upal, da bo kmalu bolje. Njegov 35-letni sin mu je vneto pritrjeval. Raztrganci so svoji komandi predlagali, da je treba oba čimprej spraviti s Pohorja. Tudi kmet Stanislav Štern, Planica 5, je bil zelo prijazen. Tako jih je povabil v hišo in jim prinesel jedi in pijače ter se opravičeval, da drugega ne more dati. Povedal je, da so pri Mariborski koči vermani, ki pa se jih ni treba bati, ker so veseli, če jih partizani pustijo pri miru. Zabavljajl je, da nemška oblast in vlada ropata kmeta. Raztrganci so ga takole ocenili: »Zvit kmet z zelo jasno predstavo o rajhu. Najbolje bi ga bilo poslati v vojsko.« Raztrganci so obiskali tudi kmeta Kapuna iz Vojtine. V začetku je bil nezaupljiv in je povedal, da so bili poleti pri njem preoblečeni gestapovci, a je bil med njimi na srečo neki domačin iz Šmartnega in je bil zato previden. Ko so ga raztrganci prepričali, da so pravi partizani, je povedal, da sta že oba njegova hlapca padla na vzhodni fronti. On jima je svetoval, naj gresta v partizane in ne v nemško vojsko. Še danes bi lahko živela, tako pa trohnita nekje v Rusiji. Kapun je izjavil, da je hajmatbund popolnoma brez potrebe. Je le zato, da ljudem jemlje denar iz žepa za gospodo v mestu. Tudi njegova sestra je bila navdušena za partizane. Rekla je, da ne ve za kmeta na Pohorju, ki bi bil za rajh. Če bi šlo Nemcem še tako dobro na fronti, teh kmetov ne bo nihče prepričal, da ne bo kmalu drugače.

Novembra 1943. leta se je v Medijskih toplicah pri Izlakah nastanila II. SS-alar-mna četa, kateri je poveljeval SS-Hauptsturmführer Franc Lindner, nacist z Dunaja, katerega so na cesti Izlake—Trojane ubili borci Šlandrove brigade, ko se je peljal v avtomobilu.

V tej akcijski alarmni četi so bili kočevski Nemci in štajerski vermani, možje, ki so govorili slovensko (Slovenci in Nemci). To je omogočilo, da je Lindner pošiljal oglednike v sosednje vasi, ki so se predstavljali kot partizani. O tem Franc Lindner 4. novembra 1943. leta poroča:

»Pri vsaki udarni skupini so bili nekateri ljudje preoblečeni v tolovaje, da bi dobili pravo podobo o prebivalstvu. Lahko so ugotovili le to, da prebivalstvo 100 % drži s tolovaji. Tukaj navajam nekaj izjav: Pri nekem oglarju so se oglasili trije od naših tolovajev (beri raztrgancev — op. T. F.) in so rekli, da jih zasleduje orožništvo, nakar se je ta takoj zavzel zanje. Pridobili so ga tudi za to, da bi šel z njimi, češ da so prešibki, in je bil oglar takoj pripravljen za to, zadrževala ga je le njegova žena.



Protibanda (Gegenbande) Martin, ki je delovala v kamniškem okrožju. V tej bandi je bilo pet bratov Zamljen. Od leve na desno sedijo: Slavko Zamljen, Alojz Zamljen, Alfred Rebernak-Srdar, Rozi Zamljen, Karel Zamljen in Martin Črnugelj-Najnar, gostilničar iz Črnuč

2. primer: Pri nekem kmetu so naši tolovaji prosili za hrano in so jo takoj dobili. Ko so kmeta vprašali, ali je videl policijo ali orožništvo, jim je povedal, da jih ni videl že cele mesece, vendar je opozoril na to, da je v bližini SS. V manj kot pol ure je prispel ostali del udarne skupine v bližino kmetove hiše, v kateri so bili tolovaji (raztrganci). Ko so le-ti opazili naše može, so rekli kmetu, da prihaja policija in so se poskrili po hiši. Udarne skupina je potem, ko je prispela v bližino kmetove hiše, vprašala kmeta, ki si je dal opravka z drvni, ali ni videl tolovajev. Ta je odgovoril patrulji, da jih že dolgo ni videl. Patrulja je pustila nekaj mož pri tej hiši in odšla proti naslednji hiši. Čez daljši čas so se može iz patrulje vrnili k temu kmetu in obkolili njegovo hišo. Prišlo je do majhnega spopada in so se naši tolovaji predali udarni skupini. Ujela jih je na podstrešju in jih vklečila ter skupaj s kmetom odpeljala v Medijske Toplice. Kmet je še vedno tajil, češ da ni vedel, da so se pri njem skrili tolovaji. Po tem se jasno vidi, da vse drži s tolovaji. Takšnih primerov je bilo še več, ko so naši može, preoblečeni v tolovaje, preizkušali ljudi, in povsod je bil enak primer: vse drži s tolovaji.»

Kmet Janko Slavinec iz vasi Cezanjevci pri Ljutomeru, oče osmih otrok, je bil izvrsten pevec. Na občini je opravljal tajniške posle. Najprej je s partizani navezala stike njegova hčerka Anica, nato vsa družina. Decembra 1943. leta je iz nemške vojske prišel na dopust njegov sin Janko. Ker takrat v okolici Ljutomera parti-

zanstvo še ni bilo tako razvejano kot v drugih krajih, si je Janko s še štirimi fanti iz domače okolice zgradil bunker pri Jesenikovih na Stari cesti. Sklenili so, da bodo v bunkerju preživel zimo, spomladi pa bodo šli v partizane.

Gestapovci so bili obveščeni, da se ti fantje skrivajo nekje v bližini. Da bi hitreje in lažje prišli do podatka, kje so, so k Slavincu poslali štiri mlade fante, raztrgance.

»Gremo v partizane,« so govorili fantje. »Povejte nam, kje je vaš sin Janko, ker smo se jeseni zmenili, da bomo skupaj odšli v gozd.«

Slavinec je nekaj časa omahoval, ali naj pove ali ne, a so ga fantje le prepričali, da je skupen odhod v partizane najboljša rešitev. Odpeljal jih je do bunkerja, kjer je zazijal od presenečenja. Skupini se je priključila nemška policija in Slavinec je spoznal, da je bil žrtev provokatorjev, plačancev. Gestapovci so pozvali fante, naj prilezejo iz bunkerja. Janko se je skušal braniti in je streljal, a ga je hitro pokosila sovražna brzostrelka. Očetu se je trgalo srce, ko je pred seboj gledal sinovo smrt. Druge štiri fante so ujeli. Jesenikove, Janka Slavince (starejšega) in njegovo hčerko Terezijo so odgnali v Ljutomerske zapore. Popoldne so aretirali še Jankovo ženo Marijo in njuno hčerko Zaliko, dom pa izropali in odpeljali vso živino.

25. aprila 1944. leta so pri Ribičevem mlinu v Cezanjevcih ustrelili 25 domoljubov. Streljali so jih po pet. Med ustreljenimi je bil tudi kmet Janko Slavinec. Marijo in Terezijo Slavinec, mamo in hčerko, so odgnali v taborišče Ravensbrück. Za posledicami trpljenja je mati izdihnila ob osvoboditvi, ko je bila na poti domov. Sestri Anica in Genovefa Slavinec, ki sta se izognili aretaciji, sta bili partizanki.

Umazano vlogo raztrgancev so z razširjenimi rokami sprejeli razni pustolovci, karieristi, lenuhi in lovci za lahkim življenjem. Posebno dobrodošli so bili partizanski ubežniki ali ujetniki, ker so poznali partizansko taktiko, vedenje in življenje, pota, vasi in vaščane, pri katerih so se večkrat zadrževali partizani.

1942. leta so Nemci do skrajnosti stopnjevali pritisk na ujete ali pobegle partizane, da bi jih pridobili za skupine raztrgancev. Podatki kažejo, da sta bila v tistem letu za bivše partizane na izbiri samo dve poti: k raztrgancem ali v grob.

Spomladi 1942. leta so Nemci na Jesenicah ujeli bolnega partizana Janeza Tavčarja; dezertirala sta Valentin Kemperle z Javornika in Feliks Kropivnik. Vsi trije so krenili na pot izdaje. Postali so prvi raztrganci, ker so želeli živeti, a so prav zaradi tega morali kmalu umreti kot narodni izdajalci. Janeza Tavčarja so partizani ustrelili v jeseniški bolnišnici že 18. maja 1942. leta. Kemperleta so gestapovci 1944. leta poslali nazaj v partizane kot vohuna, kjer so ga odkrili, obsodili in usmrtili. Kropivnik je bil obsojen na smrt ob koncu vojne.

Toda vsi ujeti partizani niso bili slabiči kot omenjena trojica. 4. aprila 1942. leta so na Hrušici pri Jesenicah ujeli ranjenega Stanka Ivankoviča, 19-letnega krojača iz Predgrada. Ustrelili so ga v Dragi pri Begunjah 16. maja istega leta. 3. maja 1942. leta so na Dovjem ujeli 39-letnega Andreja Aleša in ga ustrelili skupaj z Ivankovičem. V tej skupini so ustrelili še ujetega partizana Alberta Vergla z Jesenic. Junija 1942. leta so v Kurji vasi na Jesenicah ujeli 29-letnega Franca Klinarja in ga čez mesec dni ustrelili. Vsem tem in še mnogim drugim so gestapovci ponudili službo pri raztrgancih. Njihova smrt pove, kaj so izbrali.

Bivše partizane so najprej uporabili kot vohune in oglednike. Na Ravneh pod Stolom v Karavankah so se prvič pojavili 13. junija 1942. leta.

Gestapo je kot po tekočem traku pošiljal vohune v različne smeri, da bi izsledili partizanska taborišča, javke in pota, po katerih hodijo, ter odkrili ljudi, ki jim pomagajo. Včasih so Nemci po naključju odkrili partizanski tabor. Tak primer se je zgodil decembra 1941. leta v litijskem okrožju. Tedaj se je v vasi Tisje

Prva oborožena skupina na Gorenjskem. Posnetek je nastal poleti 1942 nekje v hribih kranjske občine



nastanil II. štajerski bataljon. Poveljnik bataljona je bil Franc Rozman-Stane, politkomisar pa Dušan Kveder-Tomaž. Bilo je 24. decembra, dan pred božičem. Iz kmečkih hiš je prijetno dišalo. Povsod so pekli potice. Tudi litijski župan Puschman je želel slovesno praznovati praznike. S skupino lovcev je šel na lov v okolico Tisja. Čeprav so bili zunaj hiš samo stražarji in patrolje, so lovci opazili partizane. Z divjačino ni bilo nič, kajti lovci so jo urno popihali nazaj v Litijo in policiji naznanili, kar so videli. Tako je prišlo do boja bataljona z Nemci.

Podobno kot na Tisju je februarja 1942. leta žirovniški lovec po naključju odkril partizansko taborišče pod Stolum v Karavankah. Lovec je to prijavil in 20. februarja je prišlo do znamenite bitke na vrhu Stola.

O podli vlogi raztrgancev govorijo številni dokumenti, nemški in partizanski. Tako na primer iz ohranjenega nemškega dokumenta zvemo, kako so raztrganci omamili dva partizana. Orožniška postaja Rečica v Savinjski dolini je 24. avgusta 1942. leta poročala poveljniku redarstvene policije naslednje:

»Dne 23. avgusta 1942. leta ob približno 21. uri in 30 minut so v Holmcu, občina Rečica v Savinjski dolini, naši zaupniki (beri: raztrganci; opomba J. V.) srečali v gozdu dva oborožena bandita, ju privedli k nekemu kmetu in ju tam pogostili s pijačo, v kateri je bil uspavalni prašek, s čimer so ju onеспособili za vsako dejavnost. Nato je bandita prišla žandarmerijska patrolja in ju dne 24. 8. 1942 izročila uradnikom gestapa v Celju.

Ugotovili smo, da je en bandit posestniški sin Franc Mlinar iz Št. Janža št. 19, občina Rečica v Savinjski dolini, ki je dne 5. VI. 1942 pobegnil k banditom. Bil je oborožen z nabito jugoslovansko vojaško puško in ustrezno municijo. Beležk ni imel nobenih. Priznal je, da se je udeležil že v noči 7. VI. 1942 banditskega napada na gostilničarja Ježovnika v Kokarju.

Drugi bandit se iz omamljenosti še ni prebudil in ga zato nismo mogli zaslišati. Kot je Mlinar izjavil, se imenuje, oziroma se skriva pod imenom Švaba, ki je

omenjeno tudi v njegovem dnevniku, ki ga vodi od 12. X. 1941 dalje. Star je približno 18 let in baje doma iz mariborske okolice. Bil je prav tako oborožen z jugoslovansko vojaško municijo ter je vodil dnevnik z zapiski o napadih itd., imel je krajevni imenik, zimski športni vodič, album in tri zemljevide ...»

Franc Pintarič-Svaba je bil rojen v Spodnji Ščavnici pri Gornji Radgoni. Bil je član SKOJ. V partizanih je pisal dnevnik, ki so ga Nemci zaplenili in prevedli v nemščino. Izvirnik ni ohranjen in so po vojni naši zgodovinarji Pintaričev dnevnik prevedli iz nemščine. 18-letni skojevec ni bil kos težavam partizanskega življenja. Vse bolj se ga je lotevala jetika. Ko so ga raztrganci omamili z uspavalnim praškom, so mu ga dali preveč in fant se ni več prebudil iz nezvesti. Njegova smrt je razočarala gestapovce, saj so ga hoteli dobiti živega v roke.

V vojnem poročilu moravškega bataljona za obdobje od 28. XI. do 30. XII. 1942. leta med drugim beremo:

»Po podatkih obveščevalne službe sta bila na delu dva gestapovca (beri: raztrganca; opomba J. V.), ki naj bi izsledila naš logor. Patrola 6 mož, ki je bila poslana v hajko za njima, ju je prijela in pripeljala v logor. Oborožena sta bila z lovskimi puškami, revolverji in bombami. Pri zaslišanju sta priznala, da sta bila v službi okupatorja. Bila sta justificirana ...

Obveščevalna služba je javila, da bodo Nemci na Moravškem selili družine. Bataljon je takoj odšel v akcijo v Moravče, zato je okupator opustil misel na selitev. Ob tej priliki sta bila ujeta dva bandita, ki sta bila preoblečena v partizanske uniforme ter sta v nemški službi vohunila po vaseh. Bila sta justificirana ...»

Štab kamniško-kokrškega odreda je 9. januarja 1943. leta poročal štabu 1. grupe odredov:

»Ujeti ter justificirani so bili trije vohuni, izdajalci, kateri so priznali, da so sprejeli od sovražnika orožje in denar ter šli v borbo proti partizanom in partizane zasledovali in izdajali ...»

Konec januarja 1943. leta Nemci pripravljajo hajko na zasavski bataljon, ki je v taborišču v Roviščku. Dopoldne je zaseda opazila, da se ji iz vasi Golče bliža možki. Ogleduje stezo, ki vodi proti taborišču. Ozira se naokrog in zre v hrib, nato odhiti naprej. Dva borca iz zasede pohitita za njim.

»Kam pa greste, očka?» sta ga nedolžno vprašala. »Pa po tem globokem snegu in burji.«

»Revež sem. Pri kmetih beračim za kruh in prenočišča. Takšna je moja usoda.«

Borca sta ga povabila, naj gre z njima, a je odklonil, rekoč, da mora hitro proti Trojanam, kjer ga čaka žena (tam ga je čakala gestapovska zveza). S silo sta ga privlekla do zasede. Ničesar noče priznati. Petruška ga pocuka za brado, a brada mu ostane v roki. Prime ga za lase, v rokah mu ostane lasulja. Mož skuša pobegniti, a ga že stiskajo za vrat. Kmalu je spregovoril in priznal, da je vohun. Dva strela in vohun je dobil zaslužno plačilo.

Gestapovskim klečeplazcem je ljudstvo nadelo naslednje vzdevke:

— raztrganci, ime, ki se je uveljavilo po vsej Sloveniji in v literaturi;

— strganci, tako so jim pravili v kamniškem okrožju;

— našopanci, ime, ki se je pojavilo 1944. leta v jeseniškem okrožju;

— cotelmani, od nemške besede Zottelmann, kakor so Nemci prevedli v nemščino besedo raztrganci. To ime so radi uporabljali v litijski okolici (poleg vzdevka raztrganci).

Zanimivo je, da ideja o formiranju raztrgancev ni zrasla na gestapovskem zelniku, kakor bi upravičeno pričakovali, temveč je plod bujne domišljije nacističnega propagandista.



Raztrganec Andrej Noč z Jesenic (zdaj živi v Celovcu) drži za pas, s katerim ima zadržanega partizana ali aktivista. Sadistični nasmeš raztrganca kaže na izredno zadovoljstvo ob »uspešnem lovu na zavedno slovensko glavo«

Okrožni propagandni vodja na Bledu Petschauer je 10. aprila 1942. leta pisal okrožnemu voditelju NSDAP (nacistične stranke) v Radovljici dr. Hradetzkyju naslednje:

»Zborovanje govornikov (Rednertagung) v Radovljici me je vzpodbudilo, da vam predlagam, naj bi se kakšenkrat za boj proti banditom uporabila kaka skupina bivših jugoslovanskih orožnikov. Ti bi seveda pod nemškim vodstvom, lahko bi bili v uniformah ali brez njih, s čimer bi tako rekoč tvorili nekakšno protibando (Gegenbande). Na ta način lahko poskusimo pregnati hudiča z Belcebubom (hudobnim duhom; opomba J. V.). Pri tem je res, da obstaja nevarnost širjenja govoric, češ da Nemci ne morejo več sami premagati banditov. Gornji predlog je le moja zamisel, katero vam posredujem. Končno je prav vseeno, s kakšnimi sredstvi bomo uničili bandite.«

Poveljnik redarstvene policije Alpenland je 25. junija 1942. leta prosil deželne svetnike na Gorenjskem, naj mu preskrbijo imena zanesljivih moških, ki bi prišli v poštev za vodnike pri protipartizanskih akcijah. Čez mesec dni mu je radovljiški deželni svetnik poslal seznime za 80 moških iz devetih občin, koncem julija pa še seznam 69 oseb iz Ribnega pri Bledu ter pripisal: »Menim, da je prišel trenutek, ko se lahko za vedno napravi razcep med ljudstvom in bandami, tako da se teh ljudi zdaj v nekakšni obliki poslužimo za uničevanje band.«

Kot sem že omenil, nastopajo raztrganci v prvem obdobju le kot vohuni oziroma ogledniki in provokatorji. V drugi polovici leta 1942 pa jih vojaško organizirajo

v posebno izurjene letече bojne skupine. Včasih so v civilnih oblekah, drugič v policijskih z oznakami SD (Sicherheitsdienst — varnostna služba oziroma gestapo) in so hkrati s tem sprejeti tudi kot vsi člani SD k SS. Gestapovska oznaka SD se dobro vidi na skupinski sliki kamniških raztrgancev.

Te posebne bojne skupine raztrgancev, imenovane protibande oziroma po nemško Gegenbände, so imele naslednja tajna imena:

Protibanda Martin za kamniško okrožje;

protibanda Ludvik za kranjsko okrožje;

protibanda Filip za radovljiško okrožje.

Protibande so bile pod poveljstvom gestapa. On jim je dajal navodila, denar, nagrade, uniforme, orožje, skrbel je za njih prehrano in nastanitev. Še danes slišimo govoriti ljudi, da je bil ta ali oni raztrganec v službi pri gestapu. Kot vidimo, ta ljudska trditev drži. Vodilni jeseniški raztrganec Andrej Noč-Glažar s Koroške Bele, ki živi v Celovcu, je na moje vprašanje, ki sem mu ga posredoval prek njegovih sorodnikov, 1976. leta odgovoril, da je dobil za vsak odkrit partizanski tabor, kurirsko javko, za ubitega ali ujetega partizana 100 mark nagrade. Nagrade v tem znesku so za podobne uspehe dobivali tudi drugi raztrganci poleg redne plače.

Nemci so prvič uporabili protibando na Gorenjskem avgusta 1942. leta na področju Krvavca, ko so hajkali 2. četo (imenovano krvavška) 2. bataljona kokrškega odreda. Ta podatek zvemo iz poročila komandanta varnostne policije in varnostne službe za Gorenjsko, ki je 22. avgusta 1942. leta pisal kranjskemu deželnemu svetniku med drugim tudi tole:

»7. VIII. 1942 smo prvič uporabili protibando na področju Krvavca, kjer se je spopadla z neko večjo bando in s posebnim uspehom zaključila akcijo.

Poleg članov varnostne in zaščitne policije smo uporabili tudi 28 Slovencev, ki so se bodisi kot vodiči bodisi tudi v samih bojih popolnoma obnesli. Za protiuslugo smo jim obljubili poleg drugega tudi to, da jim bomo pred drugimi dali nemško državljanstvo na preklc...«

Kako širokogrudni so bili gestapovci pri dajanju obljub, ki so marsikoga omamile in pritegnile k raztrgancem, je razvidno iz izjave raztrganca Andreja Noča, ki je po vojni sorodnikom povedal, kaj ga je pripeljalo na pot izdajstva. Šef izpostave gestapa na Jesenicah Clement Druschke mu je obljubil, da bo kot dober planinec po vojni vodja nemške alpinistične odprave, ki bo prva stopila na Mont Everest. Nadalje mu je obljubil, da bo Göringov spremljevalec na lovu v Triglavskem pogorju, kjer naj bi bilo po vojni Göringovo lovišče. Obljubil mu je hišo na Jesenicah in vikend na Pokljuki.

Do prvega spopada med partizani in blejsko protibando je prišlo 24. decembra 1942. leta v Jeli pod Pokljuko. Skupina borcev je Nemce in raztrgance pričakala v zasedi, ko so se po hajki na Pokljuki brezskrbno vračali na Bled. Slednjih je bilo 20-krat več kot partizanov. Mitralski rafali po sovražni koloni so odjeknili tam in ob takem času, kjer so Nemci najmanj pričakovali. Padlo je več Nemcev, od raztrgancev pa Lovro Poklukar s Poljščice in gostilničar Bradač z Bleda. Od partizanov je padel Jože Žvan-Tomo, ki je bil naglušen in v močnem pokanju ni slišal povelja za umik.

Kamniška protibanda »Martin« je septembra 1942. leta v civilnih oblekah šarila po Moravškem. Predstavljali so se za borce Stanetove grupe s Štajerske. Do prvega boja borcev kamniškega bataljona s to protibando je prišlo 29. novembra 1942. leta pri Trojici nad Moravčami.

Naj navedem nekaj nemških dokumentov, ki govore o dejavnosti protiband. Poveljnik redarstvene policije Alpenland 12. februarja 1943. leta med drugim poroča:

»Dne 12. II. 1943 je protibanda Ludvik v tako imenovanem Črnem grabnu severno od Špičastega hriba (kota 855), približno 6,5 km zahodno od Kranja, odkrila neko zapuščeno banditsko kolibo in jo porušila...«

Naslednjega dne isti poveljnik poroča:

»13. II. 1943. Protibanda Martin se je zvečer vrnila iz akcije. Rezultat: prijeli so tri osebe, ki so skušale pobegniti k banditom...«

V poveljstvu komandanta 19. policijskega polka z dne 23. II. 1943 za akcijo na kamniškem sektorju so raztrganci dobili naslednjo nalogo:

»Protibanda Ludvik bo stopila v akcijo 25. II. 1943 ob 5.30 na področju Loke, Šmartno v Tuhinju, Spilka, Zlatenik, Vošče, Koreno in Čeplje. Protibanda mora biti oddaljena od ceste Lukovica—Št. Ožbalt najmanj 1 km. Vse sile, ki delujejo na sosednjih področjih, morajo biti obveščene o akciji protibande.

Akcije protibande v smeri Kamnik—Loke. Odhodna točka in mesto, kamor naj se pošlje poročilo, žand. postaja šmartno v Tuhinju.

Vzdrževanje zvez urejuje oficir za zvezo. Zagotoviti se mora zvezo od polkovnega poveljniškega mesta do gorenjskega in spodnještajerskega odseka, zatem do žandarmerijske postaje šmartno v Tuhinju in do Bleda.

Veš, poet, svoj dolg?

*Veš, poet, svoj dolg?
Nimaš nič besed?
Kaj zagrinjaš se v molk?
Vrzi pesem v svet,
pesem za današnjo rabo:
vsi jo bomo povzeli za tabo.*

*Vem, o vsem svoj dolg,
v prsih tu me žge;
naj se mi grlo odpre,
bom zavijal ko volk,
na vseh štirih bom stal vrh planine,
škripal in hlipal med pečine.*

*Vrh Mežaklje bom stal,
pesem svojo rjul,
Blegoš jo bo čul,
Krim odmev bo dal;
v vse vetrove jo bom stresel,
eden jo bo na Póhorje nesel.*

*Gozd in gora poj,
silen ženimo hrup;
boga gmajna, le vkup,
le vkup, le vkup z menoj,
staro pravdo v mrak tulímo,
da se pretulimo skozi to zimo.*

*Še bo kdaj pomlad,
še bo napočil zor;
tákrat volčji zbor
pojde lovce klat;
plani čez Savo, plavaj čez Dravo —
zob na zob in glavo za glavo!*

Florjan Laimiš

»Ne streljajte na Nemčijo«

Ko je leta 1974 francoski mislec Jean Paul Sartre obiskal jetnišnico Stammheim v ZR Nemčiji in se pogovarjal z nekaterimi zahodnonemškimi anarhisti, osamljenimi za zidovi te zloglasne ustanove, je izrekel naslednjo oceno: »Nemci vedno storijo kaj takšnega, da jih ljudje ne morejo pozabiti.«

Ta Sartrova misel se je še marsikdaj ponovila in potrdila, vse do današnjih dni. V nenehnem prizadevanju, da bi v zvezi z akcijami proti anarhistom le našli kje na svetu državo, v kateri niso osovraženi, bijejo plat zvona in trdijo, da anarhisti (v isti sapi jih imenujejo že tudi atentatorje in gangsterje) izbirajo za svoje žrtve takšne osebnosti, ki naj bi poosebljale kapitalistično družbo. Zahodnonemška socialna demokracija, vladajoča politična in ideološka sila, nerada priznava, da se v svoji politični dejavnosti opira predvsem na delavsko gibanje, vendar pa po drugi strani vodi državo monopolističnega kapitala z vsemi posledicami, ki iz tega izhajajo.

Kakorkoli že v ZR Nemčiji opravičujejo sedanje razmere in represivne ukrepe (po uboju zveznega javnega tožilca Bubacka je bonnska vlada odobrila 50 milijonov mark za nadaljnjo kadrovsko okrepitev in boljšo tehnično opremo zahodnonemške policije) s katerimi se država brani pred pritiskom nezadovoljnih mladih ljudi, nikakor ne morejo izbrisati resnice, da je sistem množičnih preiskav in zastraševanja postal osrednji problem zahodnonemškega mladega rodu.

Ideološko razgledanih anarhistov, takšnih, ki se zavestno ravnaajo po Bakuninovem napotilu: ... »noč in dan se mora revolucionar (anarhist) ravnati po eni sami misli, iti za enim samim ciljem — neusmiljeno rušenje, podiranje ...« je v ZR Nemčiji zelo malo, vendar se branijo pred njimi, kot bi šlo za organizirano politično silo. Kancler Schmidt je v intervjuju za ameriški časopis »Newsweek« izjavil, da so »organizacija, načrtovanje in izvedba akcij nemških »teroristov« precej inteligentni elementi in tudi učinkoviti. Način, kako akcije izpeljejo ustvarja vtis o obstoju vojaške organizacije ali pa vsaj organizacije, ki bi bila lahko podobna neki tajni službi«.

V tej izjavi naj bi našel svoje opravičilo poziv svetovni javnosti »ne streljajte na Nemčijo«, za katerega smo najprej slišali potem, ko so spravili na varno v Italiji zaprtega vojnega zločinca Kapplerja, nato pa še večkrat, ko je zahodnonemška policija divjaško obračunavala z mladimi ljudmi, drugačnih nazorov, kot pa jih

izpričujejo predstavniki visoke zahodnonemške družbe ter iskala opravičilo za svoja dejanja.

Kajti, akcije proti teroristom že mejijo na nevarnost, da bodo v ZR Nemčiji začeli ožiti celo civilne svoboščine. Uradno sicer zanikajo vsako takšno možnost in ponavljajo, da bi bila svoboda brez varnosti enaka anarhizmu, medtem ko bi bila varnost brez svobode isto kot diktatura. V luči teh stališč so vprašali profesorja sociologije na Danskem Rudijsa Dutskeja, tistega Rudijsa, ki je včasih veljal za »rdečega dolgolasca« in ki so ga 11. aprila 1968 v Zahodnem Berlinu zadele tri kroglice ali je ZR Nemčija demokratična država? »Med kapitalističnimi državami,« je odgovoril, »ni resnično demokratičnih držav, so pa države, v katerih bolj ali manj spoštujejo temeljna načela demokracije. Vsekakor je ZR Nemčija država, ki se lahko ponša s formalno demokracijo. Socialisti imajo dolžnost braniti in širiti demokratične pravice, ne pa vzpodbujati kontrarevolucije s tem da prakticirajo nesmiselni terorizem«.

— Problemi, ki so značilni za ZR Nemčijo se močno razlikujejo od tistih, ki jih morajo na primer reševati socialisti in komunisti v Franciji. V ZR Nemčiji gre za to, da vzpostavijo in ubranijo demokratične tradicije, ki so izgubljene ali uničene. Ne smemo pozabiti, da so Francija, Velika Britanija in druge države izpeljale svojo buržoazno revolucijo, Nemčija pa ne. To budi avtoritarne tendence znotraj družbe, še posebno med tistimi, je dejal Dutske, ki nimajo stika z ljudstvom. Teroristi v ZR Nemčiji, ni jih več, kakor nekaj sto, prihajajo iz buržoaznih krogov in iz vrst srednjega razreda. Hočejo pretrgati stike s preteklostjo, vendar so izbrali najslabšo pot ...

Za skupino Baader-Meinhoff so nekateri trdili, da jo sestavljajo nekakšni moderni »Hitlerjevi otroci«, vendar je edino pravilno mnenje, da gre za otroke iz vojne generacije, otroke iz časov splošne zmede, razočaranja in brezizhodnosti. Ti ljudje nimajo nobene tradicije, nikakršne povezave, nič skupnega nimajo z nacizmom, čeprav nihče ne zanika obstoja fašističnih elementov tudi v ZR Nemčiji. Povojna generacija je izgubila svojo identiteto, Zahodni Nemci so po vojni sprejeli ameriški stil, njihov način življenja. V tem je treba iskati tudi korenine sedanjega dogajanja.

Politični uboj je bila zelo razširjena praksa že v časih weimarske republike v Nemčiji, praksa, ki so jo spremljali frenetični aplavzi desničarskega tiska. Te članke je zelo rad prebiral kasnejši mladi esesovec z imenom Hans Martin Schleyer. Toda, tedaj, v časih weimarske republike, so kot žrtve atentatorjev padali Židje, kot je bil minister Ratneau ali socialisti kot je bil Erzberger. Morilci so bili desničarski komandosi, natančno grupirani in uživajoč podporo aktivnih in manjšinskih jeder. Enemu od Erbergerjevih morilcev, ubit je bil 26. avgusta 1920., Heinrichu Tielsenu so sodili šele četrto stoletje kasneje, po II. svetovni vojni, 25. XI. 1946. Zahodnonemško sodišče ga je oprostilo z »utemeljitvijo«, da je to storil iz »svojih rodoljubnih pobud«.

Značilno je, da sedanji zahodnonemški tisk, če ga primerjamo s tistim iz časov weimarske republike, posveča cele strani akcijam desperadosov, obenem pa molči o dejstvu, da je v enem letu v ZR Nemčiji storilo samomor 13 000 ljudi. V tej igri demokracije in humanizma so v ZR Nemčiji vključili v velikansko akcijo lova na človeka veliko večino prebivalstva, vse družbene razrede, združene v nekem političnem konsenzusu, v katerem vsak razred, vsaka politična skupina zase sanja, da bo prevzela vodstvo »normalno ustvarjene« buržoazije. Kakor je zapisalo glasilo francoske partije L'Humanite, so nemška sredstva za množično obveščanje, »predvsem pa odvrtni Springerjev tisk« prignala to psihozo do vrelišča. Večina Nemcev



Tudi tem dejstvom je treba pogledati v oči: politične bitke za spremembo družbenih odnosov je filmska industrija spretno izkoristila za operetno privabljanje gledalcev in prav gotovo tudi za kvarjenje mladih, politično neosveščenih ljudi. Na sliki ni niti Ulrike Mainhoff niti Gudrun Esslin, temveč le prizor in uspešnice v stilu črnega humorja: »Črna nedelja«.

je želela ali pa dovolila, da so jih prek televizijskih zaslonov vključili v »veliko soje-nje teroristom«.

Hajka je zgrešila svoj namen, ostal je le sum zaradi smrti v jetnišnici Stammheim.

Vladajoča ideologija v ZR Nemčiji je žal prišla tako daleč, da je razglasila za »kriminal« vsako resnično levo opozicijo. Oblikuje se zgodovina nemškega terorizma za katero je značilno, da akcije teroristov prikazujejo kot zločinsko dejanje, da je leva opozicija že skoraj isto kot zločin. Nadaljuje se praksa »prepovedi posameznih poklicev« za komuniste in tudi druge demokrate, dovoljeno je pregledovati pošto med aretiranimi teroristi in njihovimi odvetniki, sodni postopek je nasilno skrajšan, osumljenci ne morejo prosto izbirati svojih odvetnikov, posamezne zagovornike je mogoče »izključiti iz postopka« in podobno.

Težko bo izbirati iz zavesti zahodnonemških državljanov podatke, ki jim jih iz dneva v dan vceplja desničarski tisk, ljudje, ki vidijo v sklicevanju na trdo roko pot, po kateri nameravajo priti na oblast. »Skrajna levica — tako kričijo — je v ZR Nemčiji sposobna v najkrajšem času mobilizirati v podporo svojim akcijam do 20 000 privržencev.« Tako kot je dejal že sam kancler Schmidt, še preden je potoval v Italijo in v razgovorih s tamkajšnjimi državniki dosegel, da »primera Kappler« ne omenjajo več in da se Italija razvršča med države, ki ne govorijo več o »grdih Nemcih« (čeprav jih na glas tudi ne hvali, da so se poboljšali), pripisujejo skrajni levici (vanjo uvrščajo tudi maoiste) trdo disciplino in vsestransko pripravljenost

na žrtvovanje. Pravijo, da v ZR Nemčiji deluje več frakcij skrajne levice, ki pa imajo vse nekaj skupnega — razglašajo socialistično revolucijo in diktaturo proletariata...

»Terorizem je v nasprotju s socialistično etiko,« je dejal Rudi Dutsche. »S tistimi silami v družbi, ki so proti socializmu se je treba bojevati s političnimi sredstvi, ki razširjajo mobilizacijo množic. Dolžnost vsakega socialista je, da prouči lastne možnosti za akcijo v takšnem procesu.«

Torej, kot je dejal neki francoski analitik razmer v ZR Nemčiji: relativno majhna skupina teroristov ne more minirati urejene države, če tega noče 60 milijonov njenih državljanov (Zahodnih Nemcev). ZR Nemčija je toliko stabilna, kolikor so jo demokratični Nemci stabilno naredili.

V Aziji še velja ocena, da je človekovo življenje, če ga damo na tehtnico težje, več vredno, kot vsa zemeljska obla. V nekaterih evropskih državah prevladuje drugačno stališče — terorist skoraj že nima človeške podobe temveč se spremeni v tarčo, na katero streljajo komandos posebnih izšolanih odredov in poskušajo zavarovati tisto, česar neizdelana politična zgradba ne more več zadržati v merilih svojih načel. Zato, ne streljati na Nemčijo, že tako je na robu nevarnosti, da bo postala plen desnice...

POPRAVI V KNJIGI »PARTIZANSKI ROG«

Bralce knjige »Partizanski Rog« (Maribor 1977) opozarjam na nekatere tiskarske in stvarne napake, ki jih pred izidom knjige ni bilo več mogoče popraviti:

str. 21, četrti odstavek, tretja vrsta: črtati, ki je obsegala ... v posesti;

str. 89, tretja in četrta vrsta od sp.: napačno Nemške, prav Meniške vasi;

str. 118: črtati obrobno opombo; četrta vrsta od sp.: napačno 7. maja, prav 17. maja na Podstenicah; zadnja vrsta prav točki 14 pri Pugledu;

str. 150, peta vrsta od sp.: napačno Banjško planino, prav Banjško planoto;

str. 166, konec osme vrste od zg.: napačno pet-, prav šest-; v sledečem odstavku k imenom odposlancev vstaviti izpadlo ime dr. Metod Mikuž;

str. 169, zadnji odstavek četrta vrsta prav: med 3. in 4. decembrom;

str. 198 in 332: pri Smuki padli avstrijski komunist Willi Högl ni bil član CK KP Avstrije; str. 332: popraviti 1944 v 1945.

Janko Jarc

Slavko Rupel

Medzaložniška zbirka »Žepna knjiga«

Novembrski poskus slovenskih založb, da znova ožive žepno knjigo je zaradi pomembnosti tega dejanja in uspeha, ki ga od te akcije pričakujemo, vreden pohvale. Gre za to, da so se založbe Borec, Državna založba, Cankarjeva založba, Obzorja, Tehniška knjiga, Lipa in Mladinska knjiga odločile, da skupaj začno izdajati knjige v mehki vezavi, množični nakladi in po najnižjih cenah na čim večjem številu prodajnih mest. Knjige naj bi izhajale trikrat na leto v kompletih po štiri knjige, februarja, aprila, septembra ali oktobra, prinašale naj bi dela vseh zvrsti s tem pa naj bi navadile branja tudi tiste, ki se zdaj izgovarjajo, da zaradi visokih cen knjig teh ne morejo kupovati in brati. Zdaj je za začetek izšlo dvanajst knjig naenkrat. Prihodnje leto naj bi te knjige izhajale tako kot je predvideno, trikrat na leto. Ob letu pa naj bi presojali ali je poskus uspel ali ne.

V zadnjih letih so se skoraj vse večje slovenske založbe lotile izdajanja žepnih knjig, predvsem množičnih cenениh izdaj po sorazmerno nizki ceni. Te zbirke pa so večinoma kmalu zamrle. Predvsem je bil vzrok temu, da so založbe uvrščale v te zbirke dela lažje literature, zabavna dela, kriminalke in podobne stvaritve. Po novem naj bi bilo to bistveno drugače. V žepnih izdajah naj bi prišla na knjižni trg najrazličnejša dela, zlasti tista, ki so že v drugih izdajah dosegla uspeh. Veliki narodi, ki imajo z žepno knjigo že tradicije, izdajajo v mehki, priročni vezavi vsakovrstna dela. Zaradi naše majhnosti to najbrž ne bo mogoče. Vendar imajo slovenske založbe, ki so spre-

jele enoten program, v načrtu uvrstiti v te izdaje tudi kvalitetna, umetniška dela in ne samo knjige z lažjo vsebino. Uspeh naj bi bil zagotovljen tudi s tem, da teh knjig ne bi prodajali samo v osemdesetih slovenskih knjigarnah, temveč v samopostrežnih trgovinah, kioskih, na železniških postajah, v večjih kolektivih tako, da bi knjige prišle do bralcev kar najbolj neposredno. Tudi cena je vsekakor obetavna. Knjige prve serije stanejo od 20 do 50 din vsaka, to pa je cena, ki omogoča nabavo knjige prav vsakomur. Morda je še utemeljen strah, da je pri Slovencih še vedno zelo močno prepričanje, da mora knjiga biti lepa tudi na zunaj, da predstavlja okras stanovanja. Gotovo je, da se je v zadnjih letih odnos mladih ljudi do knjige v tem pogledu spremenil in da bodo tozadevni predsodki premagani. To sicer najbrž ne bo lahko, ker je knjiga pri nas vse zadnje stoletje predstavljala dokaz narodnega obstoja in naše kulture. Upamo pa, da bodo ljudje začeli kupovati knjige predvsem zaradi branja, ne pa za okras in v dokaz zanimanja za literaturo.

Poglavitni vzrok za visoko ceno knjige je majhna naklada. Spričo tega naklada 10 000 izvodov zbirke Žepna knjiga ni pretirana. Navsezadnje tudi skupno sodelovanje sedmih slovenskih založb daje upanje, da bo poskus uspel.

Kakšno poročstvo za to daje letošnja zbirka? Cankarjeva založba je prispevala ljubzensko povest Miška Kranjca Lepa Vida prekmurska in žepni leksikon Tvoj otrok od A do Ž, ki je doslej izšel že v dveh izdajah. Prav tako je ista založba znova izdala v tej

zbirki dokumentarno pričevanje o dogodkih iz druge svetovne vojne, ki ga je napisal poljski avtor Janusz Piekalkiewicz pod naslovom *Agenti, vohuni, vojaki*. Založba Obzorja je prispevala kuharsko knjigo Ivana Ivačiča in vojni roman *Orel* je pristal (pisatelj Jack Higgins), ki obravnava epizodo iz druge svetovne vojne, nemški poskus ugrabitve Churchilla. Državna založba je v zbirko žepnih knjig uvrstila že večkrat izdani ljubezenski roman iz življenja nemških emigrantov pred zadnjo vojno *Slavolok zmage*, ki ga je napisal Erich Maria Remarque. Druga knjiga je priročnik ameriškega seksologa Alberta Ellisa *Ljubezen kot umetnost in znanost*. Mladinska knjiga predstavlja zbirko s povestjo *Toneta Seliškarja Bra-*

tovščina Sinjega galeba in s povestjo *Cirila Kosmača Pomladni dan*. Koprška založba *Lipa* je objavila v tej zbirki ljubezensko kriminalni roman iz zdravniškega življenja, znan pod naslovom *Kirurginja* (pisatelj Heinz Konsalik). Nadaljna knjiga je roman *Polarna postaja Zebra* (Založba Borec). Ta pripoveduje o podmornici, ki raziskuje podvodni svet. Avtor je ameriški pisatelj *Alistaire Maclean*. S knjigo znanstvene fantastike (*Stanisław Lem: Nepremagljiva*) pa je zastopana Tehniška založba.

Razumljivo je, da bi bilo mogoče razpravljati o izboru knjig za prvi letnik zbirke *Žepna knjiga*. Je pa ta izbor dovolj širok in dovolj dober, da bo našel najširši krog bralcev zase primerno branje.

Slavko Rupel

Nova izdaja »Slava vojvodine Kranjske«

Odveč bi bilo govoriti o značaju in pomenu veledela našega polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja, leta 1689 izišle *Slave vojvodine Kranjske*, ki predstavlja zgodovinsko-etnografsko-geografski opis dela slovenske zemlje, tedanje Kranjske. To veledelo postaja vse bolj last širokega kroga slovenskih bralcev, ki kakorkoli vrednotijo pomen izročila. Še bolj bo blizu postalo z novo izdajo, ki jo je pripravila Mladinska knjiga in ga v nakladi 20 000 izvodov preko prvega slovenskega knjižnega kluba poslalo na slovenski knjižni trg. Gre za novo izdajo, ki jo je kot urednik zasnoval in uredil Bogomil Gerlanc ter pripravil dopolnjeno izdajo v prevodu in izboru Mirka Rupla.

Slava vojvodine Kranjske je pod naslovom Valvasorjevo berilo izšla v skromni obliki že pred vojno. Leta 1951 pa je Mladinska knjiga z bibliofilsko izdajo počastila štiristoletnico prve slovenske knjige. Izbor je pripravil Mirko Rupel, ki je iz ogromnega obsega gradiva izbral predvsem tisto, o čemer je menil, da je za sedanjega bralca zanimivo in zgodovinsko verodostojno. Rupel je delo tudi prevedel in napisal poleg opomb k besedilu še daljši uvod o značaju dela, o njega pomenu in sploh o življenju ter delu Valvasorja. Knjiga je že zdavnaj pošla in založba je v prizadevanju, da dobra ter lepa

knjiga pride v roke čim širšemu krogu slovenskih bralcev, začela pripravljati novo izdajo. V leto, ki ni ponatis prve izdaje iz leta 1951, je Gerlanc prevzel izbor Valvasorjevega besedila kakor ga je pripravil in prevedel Mirko Rupel. Ob besedilu je ohranjen tudi delež, ki ga je v knjigo vložil likovni soustvarjalec, grafik Elko Justin. Ruplov uvod je urednik uvrstil na konec knjige v njen drugi del. Na začetku je le pojasnilo o razporeditvi snovi in o vsebini slovenske izdaje. Urednik je dodal še nekatere dopolnitve in sicer dodatne opombe Branka Reispa ter zapise, ki prinašajo izjave nekaterih pomembnih kulturnih delavcev in proučevalcev Valvasorja. Prav tako je urednikova uvodna beseda k novi izdaji ki pojasnjuje značaj izdaje.

Prebiranje Valvasorja, ki je v originalu težko dostopen in razumljiv, v izboru in slovenskem prevodu pa prijetno branje, najbrž ni odveč današnjemu človeku. Zlasti ne tistemu, ki so mu pri srcu starožitnosti. Če ob zanimivosti besedila omenimo še bogato ilustrativno gradivo, zlasti grafike tedanjih mojstrov, ki so nastale na Valvasorjevo pobudo, potem je knjiga zanimiva tudi za današnji čas. Sirok odmev nove izdaje nekako potrjuje dejstvo, da se tudi današnji Slovenci zanimajo za tovrstna sporočila.

Nobelovci od poezije do filozofije

Najbrž ni nikogar, ki ne bi vedel, da švedska akademija nagradjuje z Nobelovo nagrado za literaturo tudi dela, ki morda ne sodijo v najvišji vrh svetovne književnosti.

Letošnji peti letnik je založba že razposlala med svoje bralce. Spomladi roman v štirih knjigah ruskega pripovednika Mihaila Solohova Tihi Don. Zdaj pa so prišle na knjižni trg še ostale štiri knjige od katerih je ena posvečena pretežno poeziji T. S. Eliota, ena prinaša prozo ameriškega pisatelja Saula Bellowa, ena prozo danskega pisatelja Karla Gjelerupa, četrta pa dela nemškega filozofa Rudolfa C. Euckna.

Knjiga angleškega pesnika in pisatelja Thomasa Stearnsa Eliota (1888–1965) je posvečena predvsem poeziji. Kot je znano je bil pesnik Eliot izredno samokritičen, zato njegova pesniška bera ni posebno velika. Slovenci smo nekaj njegove poezije že imeli prevedene, sedanjí izbor v knjigi, ki ga je pripravil kot urednik in prevajalec Veno Taufer, pa je najobsežnejši. Ker sodi Eliot med začetnike moderne poezije, tiste poezije, ki se odlikuje z drznim uporabljanjem pesniškega jezika in oblik, je Eliotova poezija v našem prevodu pomemben prispevek tuji, moderni poeziji v slovenščini. Ne navsezadnje tudi dve modernistični igri, melodrami. Urednik je uvrstil v knjigo tudi dve poangleženega Amerikanca. Na koncu knjige so tudi trije eseji, katerih izbor bi bil lahko tudi drugačen. Toda esej o pesniku Beaudelaireu je vendarle najbolj značilen za avtorja. Spremna beseda, ki je običajna pri vsakem predstavljenem avtorju na kratko, vendar jedrnato predstavlja Eliota in njegovo delo. Tudi ta je izpod peresa urednika in prevajalca Tauferja. Pod naslovom Eliot pri nas je na konec uvrščena še bibliografija, ki jo je prispeval Jože Munda.

Danski pisatelj Karl Gjellerup, kateremu je bila podeljena Nobelova nagrada leta 1917, je bil sodobnik naših pisateljev Kersnika, Tavčarja in Aškercarja. Rodil se je leta 1857 in umrl leta 1919. Bil je sin Danca in matere Nemke pa je bil zato razklan v svoji narodnostni pripadnosti. Razklan pa je bil

tudi v literaturi saj je bil pesnik in dramatik po nadarjenosti, esejist po vzgoji ter še najpomembnejši kot pripovednik. To dokazuje njegov roman Mlin na griču, ki ga dobivamo v prevodu in s spremno besedo Janke Modra.

Ameriški pisatelj Saul Bellow (r. 1915) je slovenskim bralcem že znan in glede njega prav gotovo nismo v zamudi. Dogodivščine Augieja Marcha in roman Herzog sta deli, ki sta izšli v slovenščini še preden je pisatelj za lansko leto dobil Nobelovo nagrado. V prevodu Jožeta Fistroviča in s spremno besedo Mirka Juraka dobivamo zdaj roman Henderson, kralj dežja, ki je morda najbolj značilno delo tega pisatelja. Če je v obrazložitvi nagrade navedeno, da dobiva avtor najvišje priznanje za poglobljenost svojega dela, ki dobiva navdih in moč iz vrtincev sodobnega nemira, potem bo ta ugotovitev najbrž točna. Zlasti še velja to za roman, ki ga prinaša knjiga in katerega nenavadna zgodba ima svoje bistvo in moč prav v ideji resnice, sodobnega nemira in iskanja nečesa neznanega.

Posebnost letošnje zbirke slovenskih Nobelovcev predstavlja vsekakor zadnja knjiga Smisel in vrednost življenja, ki ni posvečena literaturi temveč filozofiji. Je po svoje seveda zanimiva saj prinaša dela nemškega filozofa Rudolfa Christopha Euckna, ki je Nobelovo nagrado prejel že leta 1908 za svojo predirno moč misli, za širok vzpon razgledanosti in za toplo in močno podajanje, s katerim je zastopal in razvijal idealistično življenjsko filozofijo. V prvi del knjige je Janko Moder prevedel Smisel in vrednost življenja, medtem ko je Frane Jerman prevedel Uvod v temeljna vprašanja filozofije in prispeval spremno besedo, kjer je poudaril Euckonovo misel, da je mogoče s filozofijo osvoboditi človeka in premagati duhovno krizo kapitalizma.

Cankarjeva založba je vsekakor uspela z Nobelovci. Vendar ne počiva na uspehih. Svoje zveste naročnike nagradjuje posebej, upa pa na ponovno povečanje naklade v prihodnjem letu, za katerega obeta osem novih avtorjev z osmimi novimi knjigami.

Zbirka Prešernove družbe

Kot že vrsta let, je Prešernova družba tudi letos, ob svoji 25-letnici, razposlala med svoje naročnike in bralce svojo knjižno zbirko. V njej je kar šest knjig: Prešernov koledar za leto 1978, »Izbrane pesmi« Otona Župančiča, roman Janeza Vipotnika »Enainštirideseto«, potopis Jožeta Šircelja »Živa Afrika«, roman sodobnega ameriškega črnškega pisatelja Jamesa Baldwin »Pesem črnske ulice« ter priročnik »Svet v številkah in podobah«, ki sta ga sestavila Avguštin in Matjaž Lah.

Treba je reči, da je koledar s svojo vsebino tak priročnik, ki bo služil za vsakdanjo rabo in za večkratno branje. Letos vzglavlja mesecev krasi dvanajst reprodukcij Ivana Groharja, slikarja samega pa je v posebnem prispevku predstavila Melita Stele-Možina. Zanimiv in poučen je prispevek Edvarda Kardelja »Politična in vojaška strategija narodno-osvobodilne vstaje in socialistične revolucije v Jugoslaviji in Titova ustvarjalna vloga v njenem koncipiranju in realiziranju«. Prispevek Josipa Vidmarja je posvečen Otonu Župančiču ob njegovi stoletnici. Leposlovje so v koledarju predstavili Miško Kranjec, Karel Grabeljšek, Ivan Potrč, Tone Svetina in Neža Maurer. Marsikdo bo z zanimanjem prebral članek Franca Setinca »Vernik v socializmu«. Bogo Grafenauer je v prispevku »Slovenci na zahodni meji« strnil vprašanja srednjeveške kolonizacijske zgodovine Beneške Slovenije s posebnim ozirom na naselitev Slovencev. Ivo Juvančič (ne Jurančič, kakor je zapisano) pa opisuje »Nad sto let bojev ob zahodni slovenski meji«, za kar mu je dal pobudo sporazum, sklenjen v Osimu, medtem ko se Stefan Kališnik v »Časti in pravdi jezika svojega (slovenskega)«, poudarja za lepoto in spoštovanje do našega materinega jezika. Dr. Miha Potočnik prikazuje »Planinarstvo v Sloveniji«, Ziga Kimovec pa rast in razvoj Prešernove družbe ob njeni petindvajsetletnici. Na politično območje mednarodnih odnosov sega Božidar Pahor s prispevkom »Super sile in svetovni mir«. Ob koncu naj omenimo še kroniko dogodkov doma in v svetu, ki jih je zbral Jože Dolenc.

»Izbrane pesmi« Otona Župančiča je izbral in uredil Josip Vidmar, ki je napisal tudi spremno besedo, kjer med drugim utelel izbor in zaokroglost v tri poglavja, »tako da predstavlja vsako od njih posebno

razvojno pot pesnika, ki so: ljubezen, osebna rast in domovina«. Knjiga prinaša nad sto pesmi in pesnitev, ki so najznačilnejše za zgornjo opredelitev.

Janez Vipotnik v svojem romanu »Enainštirideseto« pripoveduje o vznemirljivih odločitvah organiziranega odpora v prvem letu okupirane Ljubljane, o skupini vosovcev, ki se v izredno težavnih razmerah ilegale bori proti okupatorju in njegovim priležnikom. Osrednjo fabulo povezujeta usodi dveh nekdanjih sošolcev, ki sta se znašla na dveh nasprotnih si straneh. V romanu so očitni avtobiografski odenki sodoživljanja, zategadelj je tudi pripoved živa in neposredna bodisi pri opisu zadušnosti okupiranega mesta, bodisi v intimnem življenju tovarišev, v ljubezni in naposled v umiku v partizane.

Drugo leposlovno delo Prešernove zbirke je roman sodobnega ameriškega črnškega pisatelja Jamesa Baldwin »Pesem črnske ulice«, ki ga je prevedla Gitica Jakopin. Dokaj povprečno delo pripoveduje o mladi črni Tish in njeni ljubezni do kiparja Fannyja, ki je v zaporu, ker je po krivem obtožen posilstva. Čeprav je njuna ljubezen in prihodnost brezupna, je v njunem odporu do nasilja toliko kljubovalnosti, da se iz ponižanja rodi moč, ki premaguje ovire na poti v življenje.

Jože Šircelj, ki je dopisnik »Dela« v Nairobiju, v potopisu »Živa Afrika« našim bralcem posreduje svoja spoznanja iz srečanj s črno celino, njen resničen obraz, ki ga je odkrival med potovanji, a smo ga doslej v glavnem poznali le iz eksotičnih zgodb, lovskih pripovedi in kolonialističnih predsodkov. Pripoved »iz zornega kota osebnega sodoživljanja« daje knjigi še posebno svežino.

Kot zadnjo knjigo naj omenimo zanimiv priročnik »Svet v številkah in podobah«, ki sta ga pripravila Avguštin in Matjaž Lah. V njem sta nanizala mnogo svežih podatkov iz območja politike, zemljepisja in zgodovine današnjega sveta. Knjiga je razdeljena na tri poglavja. Prvo govori o svetu kot celoti in o njegovem razvoju, v drugem je opis posameznih držav, v tretjem pa so zbrane barvne ilustracije in zemljevidi, ki bralca seznani z zanimivostmi iz vseh delov sveta. »Svet v številkah in podobah« bo nedvomno zelo koristen priročnik, saj nudi mnogo aktualnih podatkov.

Anketa ob jubilejnem letniku

Z letošnjim letom stopa revija Borec v trideseto leto svojega izhajanja. Njeno rojstvo sega v čas narodnoosvobodilnega boja, v poletje 1943, ko je izšla prva številka kot glasilo Cankarjeve brigade. Redno je začela izhajati po ustanovitvi organizacije Zveze borcev leta 1949 in bila vse do 1963 njeno organizacijsko glasilo. Tega leta jo je v tem svojstvu nadomestil »TV-15«. Tedaj je Borec postal revija za zgodovino NOB in ohranjanje revolucionarnih tradicij. Po tej vsebinski zasnovi je revija izhajala vse do današnjih dni in bolj ali manj uspešno opravljala svoje poslanstvo.

Pred bralcem je torej devetindvajset letnikov revije, zajetnih knjig velikega formata s pomembno vsebino, še posebej za zgodovinarje in šolnike. Ob tridesetem, jubilejnem letniku, pa se uredništvu in uredniškemu svetu postavlja vprašanje: kakšen naj bo Borec pri nadaljnjem izhajanju, da bo zanimiv še za širši krog sodelavcev in bralcev? To vprašanje nam je dalo pobudo, da to anketo naslovimo na nekatere sodelavce in bralce z namenom, da nam bi odgovorili na nekaj vprašanj.

— Ali revija Borec, taka kot je, zadovoljuje svojemu namenu in ustrezno opravlja svoje poslanstvo? Ali naj še nadalje izhaja kot revija za zgodovino NOB in ohranjanje revolucionarnih tradicij?

— Ali naj bo v reviji manj zgodovinskih razprav in več drugih prispevkov z območja partizanskih spominov, literature, likovne umetnosti, glasbe, družbene problematike, kritike in polemike?

— Kakšna naj bo, po vašem mnenju, revija Borec v prihodnje, da bo ustrežnejša in zanimivejša širšemu krogu bralcev in sodelavcev?

Odmevnost in uspešnost revije je skupna stvar vseh, ki so jim pri srcu osnove pridobitev osvobodilnega boja in revolucije, zato prosimo, da nam posredujete na gornja vprašanja svoja mnenja in odgovore, ki nam bodo v pomoč pri nadaljnjem delu.

Za odgovore se vnaprej zahvaljujemo in tovariško pozdravljamo!

*Uredništvo in
uredniški svet
revije Borec*

V oceno smo prejeli

Thomas STEARNS ELIOT: *Iz pesmi, dram in esejev*. Zbirka Nobelovci 36 — ureja Janko Moder. Izbral, prevedel in spremno besedo napisal Veno Taufer. Opremila Nadja Furlan. Založila Cankarjeva založba. Ljubljana 1977.

Saul BELLOW: *Henderson, kralj dežja*. Zbirka Nobelovci 37. Prevedel Jože Fistrovič. Spremono besedo o avtorju napisal Mirko Jurak. Opremila Nadja Furlan. Založila Cankarjeva založba. Ljubljana 1977.

Rudolf EUCKEN: *Smisel in vrednost življenja*. Zbirka Nobelovci 38. Prevedel Janko Moder. Rudolf Eucken: *Uvod v temeljna vprašanja filozofije*. Prevedel Frane Jerman. Spremono besedo o avtorju napisal dr. Frane Jerman. Opremila Nadja Furlan. Založila Cankarjeva založba. Ljubljana 1977.

Karl GJELLERUP: *Mlin na griču*. Zbirka Nobelovci 39. Prevedel in spremno besedo o avtorju napisal Janko Moder. Opremila Nadja Furlan. Založila Cankarjeva založba. Ljubljana 1977.

Alistaire MacLEAN: *Polarna postaja Zebra*. Roman o vohunih pod arktičnim ledom. Medzaložniška zbirka Žepna knjiga. Prevedel Janko Moder. Opremil Cveto Jeraša. V nakladi 10.000 izvodov založila Založba Borec. Ljubljana 1977.

Miško KRANJEC: *Lepa Vida prekmurska*. Ljubezenska povest. Medzaložniška zbirka Žepna knjiga. Opremil Cveto Jeraša. Fotografija Miško Kranjec ml. V nakladi 10.000 izvodov založila Cankarjeva založba. Ljubljana 1977.

Tvoj otrok od A do Ž. Žepni leksikon o negi, vzgoji, zdravju otrok. Medzaložniška zbirka Žepna knjiga. Prevedla Daša KOMACHAJNRIHAR. Slovensko besedilo priredili in dopolnili: Marica BENKO, Ančka CERIN, Nuša KOLAR, Marta LEŠNJAK, dr. Miro MOŽINA, dr. Borut SALI, dr. Bogdan TEKAVČIČ in Janez VIVOD. Uredila Stanka Rendla. Opremil Cveto Jeraša. V nakladi 10.000 izvodov založila Cankarjeva založba. Ljubljana 1977.

Janusz PIEKALKIEWICZ: *Agenti, vohuni, vojaki*. Za kulisami druge svetovne voj-

ne. Medzaložniška zbirka Žepna knjiga. Prevedel Branko Perko. Opremil Cveto Jeraša. V nakladi 10.000 izvodov založila Cankarjeva založba. Ljubljana 1977.

Albert ELLIS: *Ljubezen kot ljubezen in znanost*. Knjiga o spolni vzgoji. Medzaložniška zbirka Žepna knjiga. Prevedel Franjo Smerdu. Opremil Cveto Jeraša. Fotografije Miško Kranjec ml. V nakladi 10.000 izvodov založila Državna založba Slovenije. Ljubljana 1977.

E. M. REMARQUE: *Slavolok zmage*. Ljubezenski roman. Medzaložniška zbirka Žepna knjiga. Prevedel Fran Albrecht. Opremil Cveto Jeraša. Fotografija Miško Kranjec ml. V nakladi 10.000 izvodov založila Državna založba Slovenije. Ljubljana 1977.

Ivan IVACIČ: *Kuharska knjiga*. Medzaložniška zbirka Žepna knjiga. Opremil Cveto Jeraša. V nakladi 10.000 izvodov založila Založba Obzorja. Ljubljana 1977.

Jack HIGGINS: *Orel je pristal*. Vojni roman. Medzaložniška zbirka Žepna knjiga. Prevedel Andrej Novak. Opremil Cveto Jeraša. V nakladi 10.000 izvodov založila Založba Obzorja. Ljubljana 1977.

Stanislav LEM: *Nepremagljiva*. Znanstvena fantastika. Medzaložniška zbirka Žepna knjiga. Prevedel Samo Savnik. Uredila Anka Vesel. Opremil Cveto Jeraša. V nakladi 10.000 izvodov založila Tehnična založba Slovenije. Ljubljana 1977.

Heinz G. KONSALIK: *Kirurgija*. Zdravniški roman. Medzaložniška zbirka Žepna knjiga. Prevedel Jože Hočevvar. Opremil Cveto Jeraša. Fotografija Miško Kranjec ml. V nakladi 10.000 izvodov založila Založba Lipa. Ljubljana 1977.

Ciril KOSMAC: *Pomladni dan*. Medzaložniška zbirka Žepna knjiga. Urednik Severin Šali. Opremil Cveto Jeraša. Fotografija Miško Kranjec ml. V nakladi 10.000 izvodov založila Mladinska knjiga. Ljubljana 1977.

Tone SELISKAR: *Bratovščina Sinjega galeba*. Mladinska povest. Medzaložniška zbirka Žepna knjiga. Urednik Ivan Minatti. Opremil Cveto Jeraša. V nakladi 10.000 izvodov založila Mladinska knjiga. Ljubljana 1977.